Gâvur Mahallesi

MIGIRDİÇ MARGOSYAN

1988 ELİZ KAVUKÇUYAN ÖDÜLÜ

ÖYKÜ

ARAS

5. BASKI

GAVUR MAHALLESİ

Mıgırdiç Margosyan, 23 Aralık 1938'de Diyarbakır'ın Hançepek Mahallesi'nde (Gâvur Mahallesi) doğdu. Ortaokuldan sonra İstanbul'a göç etti. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi. 1966-1972 yılları arasında Surp Haç Tıbrevank Lisesi'nde felsefe, psikoloji, edebiyat öğretmenliği ve okul müdürlüğü yaptı. Daha sonra öğretmenliği bırakarak ticarete atıldı. Edebi çalışmalarını aralıksız sürdürdü. Öyküleri Marmara Gazetesi'nde yayınlandı. Margosyan, Ermenice yazan yazarlara verilen Eliz Kavukçuyan Vakfı Edebiyat Ödülü'nü (Paris-Fransa) 1988 yılında elinizdeki öyküler derlemesiyle aldı.

GÂVUR MAHALLESİ

Yayın hakları Mıgırdiç Margosyan
ve Aras Yayıncılık'a aittir.

İstiklal Caddesi, Hidivyal Palas 465/205
80050 Beyoğlu - İstanbul
P.K. 498 Beyoğlu - İstanbul
Tel: (0-212) 252 65 18 Fax: 252 65 19

Kapak Resmi
Diyarbakır, 19. yy'ın sonları
Amidayi Artsakankner, cilt 1
(Dikran Mıgunt, 1950, New York)

Kapak Tasarımı
Vartan Paçacı

Dizgi
Maraton Dizgievi

Baskı ve Cilt
Egemen Matbaacılık Ltd. Şti.

İstanbul, Ekim 1996

ISBN 975-7265-00-4

1. Baskı 1992 (Bebekus'un Kitapları)
2. Baskı 1994
3. Baskı Haziran 1995
4. Baskı Ekim 1995
5. Baskı Ekim 1996

GÂVUR MAHALLESİ

ÖYKÜ

MIGIRDİÇ MARGOSYAN

ARAS

Yazılarımda, bizim oraları anlattım, gördüğüm ve yaşadığım gibi. Tipleri ve adlarını hemen hemen aynen verdim. Değiştirmeden, oldukları gibi.

Onlardan, o bacolardan, o dayılardan, amcalardan çoğu öte tarafa göçmüşlerdir.

Adları, hatıraları biraz da bu satırlarda, bu kitapta yaşasın.

M. Margosyan

TÜRKÇE BASIMA ÖNSÖZ(*)

Mıgırdiç Margosyan bugüne kadar gizli kalmış edebiyat kahramanlarından. Yaşamı boyunca ne iş yaparsa yapsın, edebiyat düşünmüş, edebiyat solumuş ve edebiyat üretmiş. Onu, bazen öğrencileri arasında, coşmuş, edebiyat tartışırken, bazen dostları arasında, orijinal tekstleri çözümlemeye çalışırken, bazen de ticarethanesinin yoğun atmosferinde boşluklara dalıp gitmiş bir metin kurgularken görebilmek mümkün. Dağdağa, şatafat ve gösterişin ön plana çıktığı dönemler boyunca yazdıklarını kitap olarak yayınlamaktan kaçınmış Margosyan. Yalnızca Marmara Gazetesi'nin edebiyat köşesinde yazıp durmaktan,

(*) Bu önsöz, kitabı Türkçe'de ilk kez yayınlayan Bebekus'un Kitapları tarafından kaleme alınmıştır.

öykülerini tefrika etmekten başka bir şey düşünmemiş. Öğrencilerinin bıkıp usanmadan sıkıştırmalarına rağmen de öykülerini kitaplaştırmayı hep reddetmiş.

Oysa onun sihirli bir oymak gibi yaratıp durduğu, çok zaman güzelliğini ve derinliğini gerçeklikten alan mekanları son derece etkileyici. Onun edebiyatını kimi zaman teybinize Enigma'nın Gregoryan tarzı müziğini koyup, ilahiler ve aryalar eşliğinde, Papaz Arsen ve Kure Mama ve Surp Giragos Kilisesi'yle beraber, kimi zaman da bir köy mekanının sıradan özelliklerini olağanüstü bir başarıyla anlatan tekstlere kapılıp, buğulu, otantik bir eski zaman tünelinde okuyabilirsiniz.

Her ikisinde de alacağınız edebi lezzet ve zevk size bugüne kadar alışkın olmadığınız duyguları tattıracaktır.

Daha önemlisi, tıpkı Marmara Gazetesi Başyazarı Rober Haddeciyan'ın dediği gibi; ilerde insanlar bu edebi yazılar içinde sanatı bir tarafa ayırarak, geride kalanlar üzerine şefkatle eğileceklerdir. Çünkü Margosyan adeta bir kameramanın yapabileceği bir ustalıkla resimler çizebilmekte bize.

1988 Eliz Kavukçuyan Edebiyat Ödülü'nü (Paris-Fransa) kazanan bu değerli yazarı Türk okuruna sunmaktan sevinç duymaktayız.

GÂVUR MAHALLESİ

Kış günüydü. Kar, Diyarbakır'ın daracık "küçe"lerini iyice örtmüş, her tarafta derebeyliğini sürdürüyordu. Kar, Aziz Sarkis'in ak sakalı gibi yol boyunca uzanıyor, sonra kilisenin avlusundan merdivenleri tırmanarak yüksekteki çan kulesinin tepesinden şehri kutsayan haçı kucaklayıp öpüyordu.

Uso kilisenin zangoçuydu. Deli Uso da derlerdi. Aslında ondan söz ederken "yarım akıllı" demek daha doğru olur. Uso kilise zangoçluğuna atanmadan önce, kendinden üç yaş büyük olan kardeşi demirci Sabro'nun yanında çalışır, körük çekerdi. Uso kıt aklıyla, zaman zaman demirci Sabro'ya –lakabı Sinir Küpü'ydü– akıl vermeye kalkışınca kıyamet kopar, kardeşlik unutulur, didişme usta çırak kavgasına döner, sonunda yetişen komşuların araya girmesiyle kan gövv-

deyi götürmeden iş tatlıya bağlanırdı. Uso üstündeki deri peştemalı hırsla çözüp çıkarır, abisine doğru fırlatır, işi bıraktığını belirterek "bir daha bu dükkana ayak basarsam anam avradım olsun!... diye bağırır, daha bir dizi küfür savurduktan sonra, benzer kavgaların ardından yaptığı gibi, dört dükkan aşağıdaki ikiz kardeşi demirci Rızgo'nun dükkanına gider, doğruca körüğe yönelip işe koyulurdu.

Uso'nun, kardeşleri Sabro ve Rızgo arasında mekik dokuması, aslında olağan ve alışılagelmiş bir olaydı. Kimsenin bu kavgaları yadırgadığı da yoktu. Sabro ve Rızgo evlenmiş, ayrı ev bark kurmuşlardı. Babaları öldüğünden, anaları Rehan Baco oğlu Uso'yla birlikte kilise avlusundaki küçük bir odada yaşıyordu. Zangoç Zıfkar'ın ölümüyle boşalan yere Uso'nun atanması, o güne kadar kilise yönetim kurulunun aldığı tüm kararlar içinde en doğrusu ve en uygunu şeklinde yorumlandı. Ermeni toplumu, yönetim kurulunun aldığı bu yerinde kararı "bir taşla iki kuş vuruldu" diye alkışla karşıladı. Birincisi, kardeşler arasında belki de bir gün kanla, bıçakla, orak veya balyozla sonuçlanacağından korkulan kavgalar önlenecek, Uso'nun demirci çıraklığı kırk yaşlarında sona ermiş olacaktı. İkincisi ve daha önemlisi, kafasına estikçe sırf eğlenmek için zırt pırt çan çalması, resmen yapılan bu atamayla belki biraz önlenmiş olacaktı... Ne var ki, görevi icabı hep kilisede, dolayısıyla evinde kalacağından sokakta peşine takılıp onunla dalga geçerek eğlenenler, onun yakası açılmadık küfürlerinden mahrum kalacaklardı...

O gün, o bembeyaz gün, Güzellerin Meryem öldü diye kulağına çalınınca, Uso çok, ama hakikaten çok üzüldü. Her ölenin ardından ağlardı. Her ölenin ardından ciğeri dağlanırdı. Zaten genelde iki gözü iki çeşmeydi. Meryem için de ağlayıp görevini yerine getirdikten sonra, kendi kendine söylenmeye başladı:

"Hıçe sağ salim dururken, gül gibi Meryem ölsün... Bak sen bu işe!"

Delilik, yarım akıllılık bir yana ama, Uso zangoç olduktan sonra, daha doğrusu resmen atandıktan sonra, bu işi daha da benimsedi. Meryem için yeterli miktarda gözyaşı döktükten sonra, kutsal görevini hatırlayarak aceleyle koştu, kilise çanının ipini duvardaki bağlı bulunduğu çengelden söktü, tüm gücüyle ipe asıldı, çan çalmaya başladı.

Çan sesleri şehrin sokaklarına ding-dong, ding-dong diye dalga dalga yayılıp damlardaki kar yığınlarına çarpıp yankılanırken, o da, çan sesleriyle beraber söyleniyordu:

"Kaynana dururken, gelin öldü."

"Kaynana sağ, gelin güm!"

"Bu kış kıyamette, olacak iş mi bu? Tanrı da şaşırdı galiba!"

"Tövbe, tövbe, tövbe..."

Uso'nun bitip tükenmek bilmeyen çan seslerine, yakındaki Şeyh Matar Camii'nin müezzini de "ya sabır, ya sabır" diyerek katlanıyor, sonunda o da görevini hatırlayıp, tarihi Dört Ayaklı Minare'den sesleniyordu:

"Allahu ekber, Allahu ekber!.."

"Ding-dong, ding-dong!..

"Allahu!.."

"Ding!.."

"Ekber!.."

"Dong!.."

Müezzin Nusret, soğuktan domates kırmızısına dönmüş koca burnuyla minareden indiğinde, Uso hâlâ, kısacık boyu, toparlak vücuduyla tarihi çanın ipine asılıp duruyor, müezzinin pes edip minareden inişine içten içe seviniyordu. Çan sesleri dalga dalga ta uzaklara, en uzaklara yayılıyor, tüm Ermenilerin soğuktan kızarmış kulak memelerine soru olup asılıyordu.

"Hayrola kirve Bedo, bu saatte bu çan sesleri niye?"

"Hayır değil, şer... Güzellerin Meryem sizlere ömür."

"Kurtuldu... artık acı çekmiyor."

"Ama daha gencecikti."

"Bu işler gence yaşlıya bakmaz."

"Doğrudur."

"Tanrı günahlarını affetsin, bağışlasın ve ruhunu kutsasın."

"Amin..."

Demirci Dikran bir kulağı Uso'nun çan sesinde, diğer kulağı Kürt müşterisinde, körük çeken çırağına bağırıp duruyordu:

"Dı hade çeek, ula çek!"

Demirci Dikran, bir yandan da ocaktan çıkarıp dövdüğü kızgın de-

mirin gürültüsüne karışan çan seslerinin nedenini yorumlamaya çalışıyordu.

Yemenici Tumas zamansız çalan çan seslerini duyar duymaz çırağına seslendi:

"Girbo! Fırla, kiliseye git, bak bakalım bu deli herif gene niye çana asılıp duruyor...

Çırak Girbo bir an önce dükkandan tüymek ve sokakta arkadaşlarıyla aşık oynamak için plan yapadururken, böyle bir fırsatı kaçırır mıydı? Hemen belindeki deri peştemalı çözüp ok gibi sokağa fırladı. Girbo, arkadaşıyla aşık oynayıp, onları bir güzel üttükten sonra yiyeceği dayağın hesabını yaparak kan ter içinde dükkana döndüğünde ustasından azar işitti:

"İki saattir neredeydin ulan itoğlu it!"

"Usta, Güzellerin Meryem ölmüş."

Oysa ustası, kalaycı Sago'dan, puşici Samo'dan, amele Sıko'dan, şaşı Dono'dan ve mıhsıçtı hacı Nono'dan çan seslerinin nedenini çoktan öğrenmişti.

Uso, müezzin Nusret'in minareden inişiyle, kendince galip gelmenin tadı damağında, çanın halatını tekrar duvardaki çengeline doladıktan sonra aceleyle sokağa fırladı. Uzak mahallelere, ta en uzaktakilere, oradaki sağırlara, çan seslerini duymayanlara seslenmeye gidiyordu. Yol boyunca rastladığı her Ermeni'ye haberi değişik cümlelerle veriyordu:

"Güzellerin Meryem öldü.'

"Dikro dayı! Güzellerin Meyro, Hıçe'nin gelini sizlere ömür...

"Sako emmi, duydun mu? Güzellerin güzeli Meyro da öldü."

Uso kısacık boyuyla karlar içerisinde yuvarlanıyor, zaman zaman karlara gömülüp ayağından çıkan yemenisine küfrederek koşuyor, soğuk kış gününde vıcık vıcık ter içinde, uzaktaki Gâvur Mahallesi'ne ulaşıyordu.

Bir zamanların o ünlü Gâvur Mahallesi'nde, dünyanın çeşitli ülkelerine göç edip gidenlerin dışında, kala kala üç beş Ermeni ailesi kalmıştı. Tabii bir de adı: Gâvur Mahallesi...

Uso görevini eksiksiz yapmanın huzuru içinde yorgun argın kilisenin yolunu tuttuğunda, evlerde, dükkanlarda, hep Meryem'in sözü ediliyordu.

"Güzellerin Güzel'i!"
"Zavallı!"
"Tanrı taksiratını affetsin!"
"Tövbe ama, onun sırası değildi...
"İhtiyar dururken gençler alınmaz ki!"
"Yazıklar olsun!"
"Ne kadar da güzel gözleri vardı!.."
"O ne boy, o ne endam!"
"O ne kaş, o ne göz!.."
"Ya o yürüyüş?"
"Ya düğünlerdeki, "toy"lardaki halay çekiş, oynayış?"
"Ardında iki yetim çocuk...
"Hıçe bakar onlara...
"Hıçe'nin kendine hayrı yok..."

Konuşmalar, yorumlar, Meryem'in toprağa verilmesine dek sürdü. Kilise tıklım tıklım doluydu. Uso, bunda en büyük payı kendine, bir de çalmaktan büyük zevk duyduğu çan seslerine çıkardı. Hemen herkes kiliseye dolmuştu. Gelmeyen, bir tek kafasında bir tahtasının eksik olduğuna inanılan ve bu nedenle adı çatlak kafalı Vanes olarak herkesçe onaylanan Vanes'ti. O, pazar günleri dışında, eşeklere, merkeplere, katırlara, atlara semer diktiği dükkanını kapatıp, kilitleyip, çırağına mırağına teslim edip, kiliseye miliseye, cenazeye menazeye gitmezdi. Zaten ondan da beklenen daha fazlası değildi. Ne iş yaptığını, mesleğinin ne olduğunu bilmeyenlerin sorularını, böbürlene böbürlene, sırıtarak, "ben eşek terzisiyim" diye cevaplayan adamdan, başka bir eşeklik beklenir miydi?

Meryem'i götürüp gömdüler kızının mezarının yanı başına. Altı ay önce doğurduğu kızının yanına... Birazcık gözyaşı, birazcık günlük kokusu ve Papaz Arsen'in bolca dualarıyla...

Çevrede toplanmış, Papaz Arsen'in sakalını, siyah cüppesini, elindeki gümüş haçı hayretle ve merakla izleyen donsuz Kürt çocuklarına dağıtılan tahin helvası ve ekmekle ilk günün hayratı tamamlanmış oldu.

Güzellerin Güzel'i toprağıyla baş başa kalınca yemenici, lastikçi Eğuş yine çarık dikmeye, demirci Mero kurt kapanı yapmaya, ma-

rangoz topal Nişo erik ağacından kaval yapmaya, nalbant Henuş nal çakmaya, kısacası kendi işlerine dönerlerken Keldani asıllı attar Yusuf ile dükkân komşusu Süryani asıllı berber Yakup da kaldıkları yerden dama oynamayı sürdürdüler.

O gece uykusuz iki kişi vardı: Biri Meryem'in kocası duvarcı ustası Sıko'ydu, diğeri de gelininden önce ölmediğine kahredip sanki suçluymuş gibi tuhaf bir duyguya kapılan ihtiyar Hıçe.

Sıke o gece yer yatağına girip uzandığında, küçük oğlu Seto'yla sekiz yaşındaki kızı Teko çoktan uyumuşlardı. Sıke anası Hıçe'yle beraber odadaki idare lambasının loş ışığında, duvarda asılı duran Meryem'in gülümseyen kızlık resmini seyrediyordu.

Dışarda, Diyarbakır'ın daracık sokaklarında, o kış gecesinde Aziz Sarkis kardan ak sakalını sıvazlayıp gezerken, Meryem kendi sıcak yatağını, kocası Sıke'nin kıllı koynunu arıyordu.

KURE MAMA

Bizim oralarda, bizim diyarlarda, kadın gebe mi? O halde "iki canlı" demektir. Öyleyse "yüklü"dür.

"Hanım yüklüymüş..."

"Hıçe iki canlıymış işittiniz mi, duydunuz mu?"

"Hatun bu yıl da gebe, aferin..."

Bizim ellerde, bizim oralarda, gebe, hamile, "yüklü" ve "iki canlı" olmak için öyle uzun boylu uğraşılara, çabalara, hele ilaca, doktora hiç mi hiç gerek duyulmaz. Bütün karılar, avratlar, kocalarıyla yatacak bir yer buldular mı tamamdır!.. Dokuz ay on gün sonra "yüklü" yükünü dünyaya koyuverir. Kadın dediğin yılda bir, hadi bilemedin iki yılda bir göbeğini şişirip burnuna dikmemişse, sekiz on kez bu işi yapmamışsa "kadınım" diye ortaya çıkmasın! Yani kendini kısır bilsin!

Bizim oralarda kadın gebe mi; kaç günlük, kaç aylık "yüklü" olduğunu Kure Mama'ya soracaksınız... Kure Mama olmadan, Kure Mama'sız kim doğurtacak o veletleri, kim çekip çıkaracak o köpoğullarını analarının karnından, kim kesecek kör ve paslı makasla göbeklerini ve kim söylenecek:

"Hıçe, bu defaki de kız...

"Hatun, gözün kör ola, bu dördüncüsü de kız..."

"Hanım, eh gözün aydın! Bu defaki karpuz kafalı bir oğlan..."

Siz, "bırnoti" nedir, ne demektir bilir misiniz? "Bırnoti" demek, Kure Mama demektir. Bizler, yani Diyarbakır'da doğmuş belli bir kuşak –siz bu kuşağa Kure Mama'nın kuşağı da diyebilirsiniz– onu önce "bırnoti"siyle tanıdık.

Kure Mama, beline doladığı geniş, süslü Kürt işi kuşağının içine gizlediği o küçücük metal kutuyu büyük bir özenle çıkarır, sağ elinin işaret ve baş parmaklarıyla kutunun üstüne usulca tıp-tıp vurur, ardından da usulca, pür dikkat kapağını çevirip açardı. Sanki bir töreni sürdürürcesine kutunun içindeki kahverengi tozdan bir tutam alır, etrafında kendini seyredenlerin gözlerine bakarak ve büyük mutlulukla, gururla kocaman burnuna yanaştırır, önce sağ, sonra sol burun deliklerine çekerdi. Sararmış burun kılları arasında takılı kalan toz zerreciklerini bir kez daha derin nefes alarak daha derinlere, ciğerlerine kadar yollardı. Kure Mama enfiyesiz yapamazdı. Enfiyeyi yani "bırnoti"yi Kure Mama'sız, Kure Mama'yı da enfiyesiz düşünmek, düşünebilmek, vaftizsiz bir Hıristiyan düşünebilmek gibi abesti. Evet, işte Diyarbakır'ın şu top sakallı papazı Arsen de kutsal İncil ve kutsal haç önünde ve göklerde dolaşan Tanrı'nın huzurunda şahadet ederek derdi ki:

"Kure Mama doğar doğmaz enfiyesiyle, "bırnoti"siyle vaftiz edilmiş ve Hıristiyanlığı böyle tescil edilmiştir."

Bizler, yani Kure Mama'nın doğurttukları, küçükken, daha doğrusu ayağımızda donlarımızın olmadığı o çocukluk yıllarında, koşup giderdik yanına, ellerine sarılır öper, saygıda kusur etmezdik. Babalarımızın sözleri kulaklarımızda asılmış küpe gibiydi:

"Kure Mama'yı her gördüğünde git elini öp, başına koy.

"Kure Mama olmasaydı sen doğamadan ölecektin...

"Kure Mama'nın hakkını, emeğini, alın terini, sakın ha unutayım deme!"

Kure Mama bütünüyle bir efsaneydi. Bizler bu efsanenin birer parçasıydık. O olduğu için bizler vardık, o yaşadığı için bizler doğabiliyorduk. Göklerde dolaşan meleklerden, her pazar kilisede el açıp yalvardığımız, ama hiçbir zaman yüzünü göremediğimiz yüce Tanrı'dan daha çok Kure Mama'ya mı borçluyduk yaşamımızı, bilemiyorduk.

O efsane kadın enfiyesini şöyle doyasıya burnuna çektiğinde biz donsuzlar ordusu onun yanına koşar, koro halinde tuttururduk:

"Kure Mama, Kure Mama n'olur bize de 'bırnoti' ver."

Kure Mama önce tersler; "hayır" derdi, "yok" derdi, "olmaz" der, kestirip atardı. Bizler yalvarmayı sürdürerek, "Kure Mama, Kure Mama n'olur bir parça, azıcık, bir tutam n'olur" diye üstelerdik.

O, bu kez yüksek sesle ve gülerek bizleri şöyle azarlardı:

"Köpoğluları... Ben sizleri başıma bela kesilesiniz diye mi çekip çıkardım analarınızın bacak aralarından...

Bazen de hoş, iyi tarafına denk gelir, bizim yalvarıp yakarmalarımıza olumlu karşılık vererek o küçük parlak kutuyu uzatır ve söylenirdi:

"Alın eşşoğlular alın! Ama azıcık alın ha!"

Bizler, Kure Mama'nın tayfaları, cimrice uzatılan "bırnoti" kutusuna büyük bir heyecanla, sonsuz bir huşu ile yanaşırdık. Sanki peygamberimiz Aziz İsa'nın üzerinde çarmıha gerilmiş kutsal haçın bir parçasına yaklaşırcasına, sanki Papaz Arsen'in her pazar kilisede okuduğu kutsal İncil'e dokunurcasına küçücük parmaklarımızın arasına azıcık enfiye alır, burnumuza götürür, tıpkı Kure Mama'mızın yaptığı gibi içimize çekerdik. Sonrası malum, gözlerimiz kan çanağına döner, gözlerimiz yaşarır, sürekli hapşırırdık. Bizim bu halimize kahkahalarla gülerdi Kure Mama ve neşeyle söylenirdi: "Piclerim benim... Enfiye çekmek kim, siz kim! Yazık oldu güzelim bırnotiye."

Biz "pic"ler, Kure Mama'nın "çekip çıkarttıkları", enfiye çektikten sonra, aksırıp hapşırmadığını gördükçe onun insanüstü bir varlık olduğuna inanırdık.

Kerpiçten yapılmış, çamur ve samanla sıvanmış damlarımızın al-

tımda en fazla saygı ona gösterilirdi. Üç beş direkli evlerimizin en kıymetli yerine, sedirlerimizin baş köşesine onu buyur ederdik:

"Kure Mama ayaklarını şöyle uzat, rahat et."

"Kure Mama al şu yastığı, sırtını daya, güzelce yaslan."

Kure Mama'nın girdiği her Ermeni evinde, göbeğini kestiği bir veya birkaç "pic"i vardı. Saygının gerçek kaynağı buydu. Papaz Arsen'le eşit tutulur, hatta ona biraz daha fazla saygı gösterilirdi. Birinin gücü İncil'den gelirdi, diğerinin ise gizemli ellerinden... Papaz Arsen'in sahnesinde hepsi de kutsal olan haç, İncil, kutsal ekmek, şarap, Meryem Ana, İsa, Tanrı vardı. Oysa Kure Mama oyununu, kendisi gibi yaşlı bir-iki yardımcısıyla birlikte kutsanmamış bir tencere sıcak su, üç parça bez ve bir kör makasla sürdürürdü. Analarımızın anılarında daima onun oyunlarından alınmış cümleler vardı:

"Kure Mama tam zamanında geldi, kurtuldum."

"Serop'a gebeyken Kure Mama yetişmeseydi ölmüştüm.

"Hayatımı Papaz Arsen'in dualarından önce Kure Mama'nın parmaklarına borçluyum.

Kure Mama iskambil oynamayı çok severdi. Onun yıpranmış, pörsümüş, sarkık göğüsleri arasında daima bir deste oyun kâğıdı bulunurdu. Evlerimize adımını atar atmaz hemen analarımızı başına toplar, oyuna başlardı. Her defasında da onları yenerdi. Oyun sırasında kalkıp ocakta pişen yemeğe bakmaya, ateşi tazelemeye, çorba karıştırmaya ve benzeri ev işlerine izin yoktu. Oyun bitmeden kimse yerinden kalkamazdı. İzin isteyenleri tersler, azarlardı:

"Hele bir el daha çevirelim.

"Hele şu kağıtları da dağıtalım.

"Hele şu karo papazını da al.

Bu "hele hele"lerle oyun uzardı. Onun gönlü hoş tutulsun, hatırı sayılsın diye de yemekler taşar, tencerelerin dibi tutardı.

Babalarımız akşam eve döndüğünde önlerine tatsız tuzsuz, yavan, yanmış yemeklerle kurulmuş yer sofrasında, bakır siniye sürülmüş tencereyi göstererek ilk sorularını sorarlardı:

"Ne o Hiçe, yemeğin yanmış, yoksa Kure Mama mı bizdeydi?"

Çoğu zaman da analarımız, babalarımızın öfkesinden sıyrılmak için daha erken davranırlardı:

"Ayran çorbasının azıcık dibi tuttu, eh ne yapayım Kure Mama gelmişti."

Kure Mama genelde kurtarıcıydı. Kadınlar yanmış bir yemeğin kabahatini onunla rahatça geçiştirirlerdi. Bu yeterli bir açıklama sayılırdı babalarımız için. O, analarımızın umudu, teselli ve kurtarıcı meleği idi. Şehirde saçlarını kızıla boyayan yalnızca o vardı. Saçlarına kına sürerdi. Daha doğrusu kınasını alır, evlerimize gelirdi:

"Hiçe, kız, şu aklanmış saçlarıma kalk da kına sür."

"Hatun, saçlarıma kına sürme sırası bugün sende!"

Kure Mama kapısını açık bulduğu her eve destursuz girebilirdi. Kapıları kapalı olanların ise vay haline! Kapılardaki asılı tokmakların gürültülerine tiz sesini de katarak, ortalığı ayağa kaldırırdı:

"Kızlar, kızlaaar! Neredesiniz, nerelere kayboldunuz? Gün öğlen oldu. Siz hâlâ bitli kocalarınızın koynundan çıkmadınız mı?"

Tokmak gürültülerine, onun sesine kapılar hemen açılır, içeri buyur edilir ve ardından da kına törenine geçilirdi. Kına sürme işleminden sonra uzun saçları yıkanır, genişçe bir tahta tarakla taranır, örülür, tepesine toplanır, sonra da iskambil faslına geçilirdi.

Kure Mama'nın sahnesinde babaların da rolleri vardı. Onlar da Kure Mama'yı sevindirmek için yarışırlardı. Bunu biraz da ilerideki yıllara yatırım için yaparlardı. Öyle ya! Onların her yıl analarımızın rahimlerine ektiklerini Kure Mama biçmiyor muydu?

"Kure Mama, bu "birnoti" çok güzel kokuyor, al!"

"Kure Mama, bak bu enfiyeyi senin için taa Halep'ten kaçak getirttim, kutusu da antika, al!"

"Kure Mama al! Senin için bir deste oyun kağıdı, Suriye'den..."

O, bu hediyelerden kimin, ne zaman, neler ektiğini anlardı. Burnunun altından kıs kıs güler, o hediyeleri kime oğlan, kime kız olarak dönüştüreceğinin hesaplarına başlardı. Sonra enfiye kutusunu beline doladığı geniş kuşağına sokar, bir güzel yerleştirirdi; oyun kağıtlarını da koynuna, pörsümüş, pestilleşmiş göğüslerinin arasına...

Kure Mama yalnız başına yaşardı, Diyarbakır'ın karanlık daracık sokaklarından birinde. Evi, Surp Giragos Ermeni Kilisesi vakfiyesiydi. Bu eve sığınmıştı dersek daha doğru olur. Onun hakkında fazla bilgi de yoktu. Zaten anlatmazdı. Dıbne taraflarından gelmişti.

Burada, Diyarbakır'da göçük altında bir erkek evladını kaybetmişti; işte hepsi bu kadardı... Ancak gerçek olan şuydu: Her Ermeninin evi aynı zamanda onun da evi sayılırdı. O yalnız evlerimizin değil, analarımızın rahminin de gerçek sahibiydi. Onlara sürekli şöyle seslenirdi:

"Hatun, gelecek yıl seni iki canlı göreyim, tamam mı? Bu ne tembellik kız!"

"Meyro, ne bu kızım? O kıllı keçi kocanın koynuna girmiyor musun? İki yıldır bayağı tembelleştin."

"Senem, bak bu sonbaharda, Üzüm Bayramı'nda seni göbeğini dikmiş göreceğim. Taze gelin gibi nazlanma öyle. Biraz kırıt. Sonra söyle kocan olacak o Dikro'ya, yatakta seni bir güzel kucaklasın; sen de iyice sarıl ki oğlan doğurasın...

*

Kure Mama'nın doğurttukları bugün artık hepsi ana-baba oldular. O şimdi Diyarbakır'ın surları dibinde, Ermeni mezarlığında küçük bir toprak yığını...

Orada, o toprak yığını altında koynundaki iskambil destesi ve enfiye kutusuyla sonsuz uykusunu uyuyor...

Mezarlığa gidenler, onun nerede yattığını iyi bilirler. Onun o küçücük toprak yığınında ne bir işaret, ne bir isim, ne bir haç, ne de bir dikili taş var. Ziyaretçiler yine de birbirlerine işaret ederek:

"Bu Kure Mama'nın mezarıdır..."

"Kure Mama'mız burada yatıyor. Tanrı günahlarını affetsin...

"Gel, Kure Mama'nın mezarına bir dua okuyalım..."

Giderler, okurlar, dua ederler, günlük yakarlar... Bana öyle gelir ki, toprak yığını üstünde tüten mavimsi günlük dumanları havada biçimlenir, bazen bir karo ikilisi, bazen de Papaz Arsen'i andıran maça papazı çizer...

Ama hep "bırnoti" kokar...

GÜVERCİN

Kure Mama'nın öyküsünü anlatırken de sözünü etmiştim, bizim Diyarbakır'da evlenen kız, işi uzatmadan hemen hamile kalır, "iki yüklü" olur. Sonbahar veya ilkbaharda, Papaz Arsen'in duaları ve Kure Mama'nın sihirli elleri, usta parmaklarıyla doğurur. Kız "yüz karası", oğlan "paşa"dır.

Dünyaya ayak basan yeni misafir kız çocuğu ise, bu doğum boşa harcanmış zaman, boşa çekilmiş kürek demektir.

Aslında bizim oralarda, hamile kalmak kadar, kız çocuğu doğurmak da kolay ve sıradan bir işti. Hatta hatta, sıradan bir iş değil, sıradan bir şeydi. Çünkü kız doğurmak işten de sayılmazdı. Doğum sonrası gelen kız, savaş yenilgisi gibi bir mahluktu. "Paşa"ysa, o zaman ellerinizi havaya kaldırıp zafer işareti verebilirdiniz. Kısaca gerçek

olan şuydu: Hamile, gebe, yüklü veya "iki canlı" olan tüm kadınlar, kız denen o nesneyi doğurabilirlerdi. Bundan doğal ne olabilirdi ki? Ama erkek doğuramadıktan sonra, dokuz ay on gün gibi uzun bir zaman hamile kalmanın ne anlamı vardı? Dahası, ardı ardına erkek doğurabiliyor musun? İşte o zaman kadınlığınla, dişiliğinle övün dur... Ne demiş atalarımız: "Kız doğuran dövünsün, oğlan doğuran övünsün..."

Rakamlarla, sayıların diliyle konuşacak olursak; yarım yamalak akıllı bir erkek çocuk, zeki dört kız çocuğuna eşitti. Ancak sağlıklı ve akıllı bir oğlanın karşıtı, matematiksel olarak; kız artı kız, artı kız, çarpı kız, eşittir sıfırdı...

Dünyanın dört bucağında olduğu gibi, Diyarbakır'da da kadınlarımızın erkek doğurmaları için geçerli özel bir formül yoktu. Ayrıca şunu belirtmekte fayda var; Diyarbakır'ın göklerinde, genellikle, Büyük Ayı ve Küçük Ayı takımyıldızları arasında gezinen ulu Tanrımız, aynı zamanda kadınlarımızın rahminin de planlayıcısıydı. Doğan çocuğun cinsiyeti O'nun yüce buyruğu ve isteği doğrultusunda belirlenirdi. Her ne kadar kadınlarımızın dilek ve ricasına dayanamayıp, elçilik göreviyle, "Tanrım, yüce ve ulu Tanrım, her şeyi yaratan, her şeye kadir olan sen, günahkar kullarını affeyle ve kadınlarımıza acı, onlara erkek evlat ihsan eyle, onları 'yüz karaları'ndan esirge! Çünkü sen büyüksün... gibi lallarla Papaz Arsen de devreye girer ve kendince Tanrı'nın anlayacağı lisanla göklere seslenirdi ama, Tanrı'nın bu tür yağcılıklara karnı toktu... O bildiğini okurdu.

Mademki bugün, burada, Tanrı huzurunda gerçekleri dile getiriyoruz, o halde gecikmeden, hemen ekleyelim ki, bizim diyarlarda iki, üç çocukla yetinmek pek olağan değildi. Kadın dediğin hiç olmazsa beş-altı, hatta yedi-sekiz kez göbeğini iri Diyarbakır karpuzları gibi burnuna dikmeliydi. Aksi halde o tarlanın beti bereketi yok demekti. O, tarladan öte çorak bir arazi sayılırdı. Öyleyse evlenme çağına eren genç kızlar, diğer deyimiyle, on beş - on altısına basanlar, on dördünde olanlar, neden olmasın on üçüne merdiven dayayanlar, artık çocukluğu bırakıp koca koynuna girmeliydiler. "Bu işin ne acelesi var, henüz çok erken" deyip yavaştan alanlar, yani on sekizine basıp evde kalanlar, şunu, atalarımızın şu veciz sözünü, ustaların ustası kuyumcu

kambur Minas'ın yaptığı zarif küpeler gibi, pembe kulak memelerine asmalılardı:

"Erken kalkan yol alır, tez evlenen döl alır

Hadi bunu geçelim... Peki, Kürt çocukların, zaman zaman sokakta peşine takılıp, "keşiş keşiş, götüne bir şiş..." diye bağırmalarına sinirlenip, onları hazeran ağacından yapılmış bastonuyla kovalayan, sakalından başka bir de papaz olmanın günahını hep kara cübbesi gibi sırtında taşıyan, evinden kiliseye, kiliseden evine saat sarkacı dakikliğinde gidip gelen Papaz Arsen'in cebinde taşıdığı, üzerinde haç, istavroz resmi bulunan, kırmızı kaplı küçük İncil'inde, hem de baş köşesinde ne yazıyor, ne buyuruyor?

"Çiftleşin ve çoğalın...

O halde bu işin şaka kaldırır yönü yok, herkes elini çabuk tutmalı, ne yapacaksa zamanında yapmalı. Yoksa malum hikaye; geç kadın tatar ağası...

Bu geç kalma korkusu, geç kalma endişesiyle, gelin, kaynana, ana ve kız aynı zamanda gebe kalırdı, bunun ayıplanacak nesi vardı? Doğa kanunlarına, Tanrı buyruğuna uymanın günahı mı olurdu, sevabı mı? Bizim Diyarbakırlı şairimiz Cahit Sıtkı Tarancı'nın o ünlü şiirinde dediği gibi "yolun yarısında" yani otuzbeşinde kaynana olan bir kadın, "Eh, artık unumu eledim, eleğimi astım" deyip bir kenara mı çekilecekti? O yaşlarda kadınlığını unutacak mıydı? Daha yirmisine basmadan, henüz askere gidip karavana yemeden baba olup, kırk yaşlarında ise torun torba sahibi olanlar, erkeklikten el ayak mı çekeceklerdi? Bu soruya olumlu yanıt verip, "Evet, el ayak çeksinler" diyenler aslında akıllarını ekmek peynirle yemiş ve de halt etmişlerdi...

Böyle bol keseden atanlar, mangalda kül bırakmayanlar, elalemin şeyiyle gerdeğe girenler, şunu kesinlikle unutmasınlardı; aynı şey kendi başlarına geldiğinde, binbir dereden su taşıyacak ve yan çizeceklerdi. Ya Kejo'nun yerinde olsalardı ne yaparlardı?

Kejo, şu şanstan yana hiç nasibini almamış, şu kavanoz dipli dünyada hiç gülmemiş, gülememiş, güldürememiş olan bu adamın günahı neydi? N'apmıştı bu adam? Kutsal İncil'deki "çiftleşin ve çoğalın" buyruğuna, boynumuz kıldan ince deyip uymuş, evlenmeye kalkmıştı. Peki laf dinlemenin sonu bu muydu? Kutsal laflara inanıp yola çık-

manın ödülü, ardı ardına gelen altı "yüz karası" mı olmalıydı? Bu muydu ilahî adalet? Kejo'nun gül demeye kıyamadığı karısı, Haçhatun altı kız doğurduysa, onlara anaç tavuklar gibi analık ettiyse, kendisi henüz kırkında, kocası Kejo da daha kırkdördünde ise, şimdi "yaş yetmiş, iş bitmiş" deyip gündelik işlerine paydos mu desindi? "Harç bitti yapı paydos" sözü Kejo için ne derece doğru olurdu? Kejo bir sıvacı ustasıydı, sıvacının harcı hiç biter miydi? Bitmeli miydi?

Tanrı, peygamber aşkına, kendinizi bir an için Kejo'nun yerine şöyle bir koyun ve düşünün! Diyarbakır'da yaşıyorsunuz, her sabah erkenden kalkıp işinize, yani sıvacılığa gidiyorsunuz. Yolda yürürken, tanıdık, eş, dost, akraba, bir sürü insana rastlıyorsunuz. Kimine Ermenice "pariluys", kimine Arapça "selamünaleyküm" diyorsunuz; akşam, kireç, harç, badana, boya karışımı elbisenizle işten dönerken de, yine kimilerine Ermenice "parirgun", bazılarına Türkçe "iyi akşamlar" başkalarına da Kürtçe "evarete ğher" deyip, omzunuzda taşıdığınız kocaman karpuzunuzla eve giriyorsunuz; sizi, gelinlerin boynundaki sıra sıra inciler gibi, boy sırasına dizilmiş kızlarınız karşılıyorsa, onların arasında şöyle kara kaşlı, kara gözlü, donsuz ve de "yiğidin malı ortada" diyen bir oğlanın karşılamasını istemez miydiniz? Hadi sizlerin böyle bir özlem içinde olamayacağınızı varsayalım; bu, Kejo'yu, kendi işinin ehli, sıvacı ustası Kejo'yu bağlar mı? Bir an için Kejo'nun sağır olmadığını, sizlerin sözüne kulak asacağını, "eh artık yeter" diyeceğini düşünelim. Peki ama Kure Mama, şu anadan doğma ebe olan kadın, her gün Kejo'nun peşine takılıp neler yumurtluyor, ne diyor biliyor musunuz:

"Kejo, Kejo, kırılası şu ellerime, şu parmaklarıma kahrediyorum... Beceriksiz şu ellerime bakınca kendimden utanıyorum... Bu ellerim çekip çıkaramadı o kuyudan bir oğlan sıpası, yazıklar olsun..!"

Kure Mama'nın analarımızın rahminden hiç dışarı çıktığı yok ki! Şimdi de Kejo'ya, daha doğrusu karısına, Haçhatun'a takmış! Ona bir erkek evlat hediye etmeden bu dünyadan çekip gider mi dersiniz? Gidecek olsa gözleri açık kalmaz mı? Kejo'nun gururu kadar, Kure Mama'nın da onuru yok mudur? O halde akşamları Kejo'nun yolunu gözleyip neden uyarmasın?

"Kejo, Kejo, usta Kejo... Bari bu akşam güzel ek... Gözüne kurban.

Kure Mama'nın tüm teknik bilgilerine, en ince taktiklerine rağmen, Kejo'nun altıncı, son hasatı da fiyasko, yine "yüz karası" olunca kim ne yapabilirdi?

Haçhatun'un yapabileceği ne olabilirdi ki? O, sadece Kejo'ya eşlik ediyordu, tüm kumanda Kejo'daydı... Erkek doğuramamanın tek sorumlusu kendisi miydi? Yat, deyince yatıyor; kalk, deyince kalkıyor; dön, deyince dönüyordu... Kejo'nun hiç mi kabahati, hiç mi kusuru yoktu?

Bizim inancımız, daha doğrusu Kure Mama'nın inancı şu doğrultudaydı:

"Bu işin sorumlusu Kejo'dur. Çünkü, Haçhatun ne de olsa, sadece bir tarladır, Kejo ise tarlayı süren... Kadın dediğin tarla, kendine verileni iade eder sadece... Arpa ektiğinizde, buğday biçebilir misiniz..? Kısacası sözün özü, ne ekersen onu biçersin..."

Zamanla Kure Mama'nın da ümidini kestiği, hatta istemeyerek pes ettiği, Kejo kadar, en az Kejo kadar kendini de suçlu bulduğu söylentisi kulaktan kulağa yayılmaya başladı. Hatta Kejo'nun gizlice, üç defa Haram Su'ya gittiği lafları da cabası... Haram Su, "Haram Su'dan atladım, Mantin kuşak bağladım... diye başlayan türküye konu olan o ünlü su. Haram Su, Diyarbakır'da beden dedikleri tarihi sur dışındaki, sebze, has (marul) bahçeleri, bostanlar ve daha çok dut ağaçları arasından akıp giden; tarihi şehrin eskimiş, kırık dökük künklerinden sızan kanalizasyon artıklarıyla beslenip, daha da kirlenen, açıkta akıp sonunda birkaç eskimiş, köhne değirmenin de paslı çarkını çevirdikten sonra, yorgun, perişan, bitkin bir halde kendini Dicle Nehri'nin kollarına teslim ederdi. Yöre inançlarına göre bu suyun üstünden üç kez atlayıp, dönen girdaplara, değirmen çarkları arasına düşüp bok yoluna gitmeyenin o andaki dilekleri Tanrı katına ulaşır ve tez cevap gelirdi...

Olmadı.

Haram Su olayından sonra Kejo'nun alın yazısının çıkmayan türden kapkara çini mürekkebiyle yazılmış olduğu kesinlik kazanmıştı. Tıpkı doğuştan beri alnında taşıdığı kapkara kocaman etbeni gibi...

Hadi buradan başka bir gerçeğe de dokunalım; yan tutmadan şunu da açık seçik ve mertçe. dobra dobra söyleyelim: Biz Diyarbakırlılar nedense biraz fazlaca konuşup, onun bunun işine burnumuzu sokmaya

can atar, bayılırız. Bunun niçini ise, ya şehrimizin havasından ya Karacadağ'dan kopup gelen buz gibi Hamravat Suyu'ndan, ya da kendimize olan aşırı güvendendir... İşte bu nedenlerden ötürü, örneğin bir evin yeni atılan temelini görünce ustaya hemen çıkışırız:

"Usta Bozo, aman dikkat! Aman gözünü seveyim, temeli sağlam at, Kejo'nunkine benzemesin."

"Usta Norabet, Tanrı aşkına şöyle bir bak, şu koyduğun temel taşı Kejo gibi yampiri durmuyor mu..?"

Bizim oralarda meyve vermeyen ağaç Kejo'dur. Eğri duran duvar Kejo'dur. İçinde az da olsa olumsuzluk taşıyan her nesnede, her olayda biraz Kejo'luk vardır. Yaşlı kadınların "tilili, tilili, tilili" diye bağırıp büyük bir sevinçle biçip diktikleri yeni bir damat yatağına sonradan gelip eklenen en içten dua şöyledir:

"Yüce Tanrım sana yalvarırız, bu yatak Kejo'nunkine benzemesin.

Kure Mama, Kejo'nun bu işi kıvıramayacağına kesinkes inanıp da ümidini istemeyerek de olsa kesince, daha doğrusu onun ektiği tohumların, içi boş, içi "puç" cevizlerden farkı olmadığını anlayınca, "Artık yaşamanın bir anlamı kalmadı" deyip, gözleri açık, kalbi kırık, içi buruk ve "Kejo, Kejo, Kejo!.." diye sayıklayarak öbür tarafa, öbür dünyaya göçüp gitti.

Kure Mama, biraz İncil, biraz günlük dumanı, biraz yağmur tanesi, biraz Papaz Arsen'in duası, ama en çok da doğurttuğu iki neslin kadınlarının gözyaşları ve hıçkırıklarıyla toprağa verilip mazide kalınca, onun nöbetini şimdi namus belasına, geride kalan diğer yaşlı, dul kadınlar yüklendiler. Böyle bir görevi üstlenmekle Kure Mama'nın öte tarafta rahat uyumasını sağladılar. Onun açık giden gözlerinin kapanabilmesi için de kolları sıvadılar. Önce kendi tecrübelerine dayanarak Haçhatun'u taktik bilgilerle donattılar.

"Kız, kocana şöyle sarıl, şöyle sık!"

"Kız, kocanın yanında şöyle yat!"

"Kız, yatakta sırtını kocana dönme!"

Bizim oralarda samimiyetin sınırı şurada başlar, şurada biter diye bir kural yoktur. Hele bazı konulardaki yardımlaşmanın sınırı hiç mi hiç çizilmiş değildir.

Kimin kime, niçin, ne ölçüde, nerede, nasıl yardımcı olması gerektiğini ve görgü kurallarını bir tarafa bırakıp, biz yine kendi işimize, daha doğrusu Kure Mama'nın beceremeyip de pes etmesi üzerine diğer dulların işbaşı yaptığı ana konumuza dönelim ve sorunumuzu tekrar ortaya koyalım, bıraktığımız yerden devam edelim ve içtenlikle şunu soralım: Peki ama Kejo'nun bir erkek evladı, bir eşek sıpası yoksa, Haçhatun her ilkbaharda hamile, gebe kalıyorsa, bizim Diyarbakır'daki yaşlı ve dul kadınların sayısı da, köse Astur'un sakalından daha fazlaysa, bu işe kimse sahip çıkmayacak mıydı? Kimse çözüm getirmeyecek miydi? Olumlu, işe yarar önerisi olan yok muydu şu koskoca Gâvur Mahallesi'nde?

Olmaz olur muydu?

O gün, Surp Giragos Kilisesi'nin yanındaki viranede yaşayan Gılor Enne, yani toparlak Enne, Ağgik Hanım, yani güzel Hanım ve Dzur Peran Almast, yani yamuk ağızlı Almast'tan oluşan dul kadınlar koğuşu, kilisenin avlusunda oturmuş yün örerken, kendi aralarında uzun uzadıya tartıştıktan sonra şu tarihi karara vardılar: Bu ilkbaharda Haçhatun bir oğlan doğuracak... Tanrı'dan başka kimse buna engel olamaz... Yüce Tanrı'nın engel olmaması için de yeni bir yöntem bulduler.

Gılor Enne yuvarlanarak, Ağgik Hanım kırıtarak, Dzur Peran Almast eğri dudağına biraz çeki düzen vererek, konvoy halinde ve bin ümitle, bir başka dula, Hent Ağavni'ye gittiler.

Hent Ağavni –Türkçe söylememiz gerekirse deli Ağavni– aslında zırdelinin biriydi. Yaşlı bir bunak, tatsız bir dut kurusu... Ama dul kadınlar koğuşu, dutun yaşına kurusuna bakmadan Ağavni'yi kaptıkları gibi soluğu Haçhatun'un yanında aldılar. Kararları kesindi. Ayrıca çıkış noktaları da çok mantıklıydı:

"Bunca çabaya rağmen madem ki bu iş gerçekleşmedi, o halde, bin akıllının duasına karşılık, bir delinin duası kesinlikle daha geçerli olur Tanrı katında..."

Haçhatun, "yo, hayır" demedi. Ermenice "çe" de demedi, Kürtçe "nabe" de. Demesi için zaten geçerli bir nedeni yoktu. Aksine bu kadınlara minnet ve teşekkür borçluydu. Onlar işlerini güçlerini bırakıp onun mutluluğu için çare ve derman arıyorlardı. Onlar bu iyiliklerinin

karşılığını, yakın zamanda Tanrı katında fazlasıyla görecek ve kesinlikle ödüllendirileceklerdi. Ayrıca Ermenice "çe, çem uzer" yani, "yo, istemiyorum" demek en azından kocası Kejo'ya karşı hem suç hem de günah olurdu. Kejo'ya, dalım demeye kıyamadığı kocasına, şöyle tombulca, bıdı bıdı bir oğlan verebilmek, onu Kejo'nun kucağına oturtmak, Kejo'yu yeniden dünyaya getirmek gibi bir şey değil miydi? Altı kız çocuğundan, altı çaput parçasından sonra yedincide bir erkek doğurmak, bir Acem halısı gibi onu odanın baş köşesine sermek... Eh, ne büyük keyif, ne büyük hazdı tanrım!..

Ağavni Diyarbakır'a Birinci Cihan Harbi'nde, Birinci Dünya Savaşı'nda, bindokuzyüzonbeşlerde Tokat yörelerinden gelip yerleşmişti. İngilizce mi Fransızca mı, bir de yabancı dili konuştuğu söylenirdi. Onu bu dillerden birini konuşurken gören veya duyan da pek yoktu. Gören veya duyanların tümü zaten çoktan cenneti boylamışlardı. Ama dilden dile bir zamanlar kültürlü ve aklı başında bir kadın olduğu söylenirdi. Savaş yıllarında, kocası ve oğlunu kaybedince, bir gün Gâvur Mahallesi'ndeki Paşa Hamamı'nda yıkanırken, ansızın, "Nerede benim tasım tarağım, nerede benim evim?" diyerek çırılçıplak sokağa fırlamış... Fırlayış o fırlayış. Her Ermeninin evi kendi eviydi; her eve rahatlıkla girer, dedürsüz kilere dalar, karnını doyururdu. Onun da alın yazısı Kejo'nunkinden farksızdı, karaydı...

Biz akıllılar pek bilemeyiz, ama deliler işlerini iyi bilirler... Onlar için zaman çok önemlidir. Hent Ağavni de o gün oraya neden getirildiğini, hemen çabucak, delicesine anlamıştı. Hemen işe koyuldu.

Haçhatun'un pişirmiş olduğu, bol pekmezli nefis "malez"i kaşıklayarak karnını doyurdu. Üstüne de bir parça pestil ile ceviz içi yedikten sonra görevini hatırladı. Ağavni hayatından son derece memnundu. Çok önemli bir işi üstlenmenin mutluluğunu delicesine yaşıyordu. Bugün hayatını yaşıyordu. Duasıyla Kejo'nun alnındaki kara leke silinecek, Haçhatun'un rahmi aklanacaktı.

Tören için sabırsızlıkla bekleşen dullar, Ağavni'nin işaretini alınca rahatladılar. Ağavni'nin ilk işareti, gözlerini kapayarak, sadece kendisinin duyabileceği, duysa bile anlayamayacağı bir şeyler fısıldamaktı. Sinirli ve kirli ellerini Haçhatun'un başına koyduktan sonra, son derece ciddi bir tavır takınarak, dullara seslendi:

"Soğan getirin!"

Gılor Enne koşarak, daha doğrusu top gibi yuvarlanarak, kilere gitti, kendisi gibi yuvarlak bir baş kuru soğanı getirip Ağavni'ye uzattı. Ağavni soğanı aldı, üç kez kokladıktan sonra bağırdı:

"Bıçak verin!"

Bu kez Ağgik Hanım, her zamanki kırıtık yürüyüşüyle salına salına, avludaki mutfağa yöneldi, bıçak bulamayınca da kocaman bir satırı getirip deli Ağavni'nin eline korkarak uzattı.

"Bir parça da ekmek getirin!"

Sıra Dzur Peran Almast'daydı. O da hemen kilere koştu, kocaman ekmek "teşt"inden bir parça ekmek aldı, yamuk dudaklarıyla ekmek parçasını üç defa öpüp alnına koyduktan sonra, aceleyle getirip Ağavni'ye verdi. Ağavni ekmek parçasını evirip çevirip bir parçasını yedikten sonra kalanını da avluya fırlatıp yine öfkeyle bağırdı:

"Bu ekmek olmaz! Kurumuş bayat ekmek isterim!"

Ağavni'nin fırlatıp attığı ekmek parçası, tulumba arkının içine düşmüş, kana kana su içerken, Dzur Peran Almast, bu davranışıyla Ağavni'nin çok büyük günah işlediğini, bu nedenle de yapılan ve yapılacak duanın geçerli olamayacağını düşündü, ama kimseye de bir şey söylemedi.

Ağavni'nin günah veya sevapla ilişkisi yoktu. O, o anda kafasından geçenleri emre dönüştürüyordu. Dullar koğuşu hep beraber, kilere daldılar, her tarafı didik didik aradılar, bir parça kuru ekmek bulamadan elleri boş döndüler. Ağavni'nin önünde diz çökmüş, sessizce olayları izleyen Haçhatun, alçak sesle ve utangaç bir ifadeyle fısıldadı:

"Kümese bakın, kümese göz atın!"

Kadınlar telaşla, aceleyle son çare kümese daldılar. Kümesindeki tavukların sayısına üç dulun daha katıldığını gören horoz, sevincinden ötmeye başladı. Horozun sevincini kıskanan tavuklar ise, ona yüz vermemek için sessiz kalmayı yeğlediler. Bütün bunlardan habersiz dullar ise bir parça bayat, kurumuş, küflü ekmek bulmanın telaşı içinde kümesi altüst ettiler. Sonunda da bir parça ekmek bulabildiler.

Ağavni'nin istekleri henüz bitmiş değildi. Ancak kadınların da sabrı bitip tükenmek üzereydi. Artık yapacak bir şey de yoktu. Bir kere yola çıkılmıştı, geriye dönülemezdi. Gerçi çayı görmeden don-

larını sıvamışlardı ama, çayı geçerken de at değiştirilemeyeceği açıktı. Çünkü Haçhatun'a acıyorlardı. O, kasaplık koyun gibi Ağavni'nin önünde diz çökmüş, onun dualarından medet umuyordu. Evet, zavallı Haçhatun için bu deliye katlanacaklardı. Buna değerdi doğrusu...

"Bir avuç da tuz getirin!"

Dullar, bunun Ağavni'nin son isteği olabileceğini ümit ederek, kilerdeki yeşil sırlı tuz küpünden bir avuç dolusu iri kaya tuzu getirip verdiler.

"Tez ateş yakın!"

Ateş yakmak, hem de hemen! Yok, yok, bu kadın artık delirmişti... Şimdi durup dururken ateş yakmanın ne alemi vardı? Ateş dediği de öyle, hop diye yakılamazdı ki... Kömürü ateşe dönüştürmek için, "lülük" denen kavala benzer bir boru parçasıyla yanaklarını hava ile doldurup ha babam üfleyeceksin. "Habeş"in içinde eğer bir parça sönmemiş kor varsa şanslısın demektir, yoksa uğraş dur.

Ateş yakıldı... Ağavni deliliğine deliydi ama, ateşi elleriyle tutacak kadar da değildi tabii.

İstekler son bulmuş, törenin ikinci faslına geçilmişti.

Ağavni solak olduğu için sol elindeki kocaman satırı ani bir darbe ile yerdeki kuru soğana indirdi. Beklenmedik bu ani darbe ile soğan tam ortasından ikiye bölündü. Dullar biraz şaşkın ve biraz da korku ile birbirlerine bakıştılar. Beklenenin tam tersine Ağavni elindeki satırı yavaşça götürüp su kuyusuna attı. Dullar, satırın bir daha kara yüzü görmeyeceğine üzüldüler; ancak bir delinin eline tutuşturulan satırdan da bu kadar az zararla kurtulduklarına binlerce defa şükrettiler. Ağavni, ekmek ve tuzu sol eliyle sıkı sıkı kavrayarak, sol elini de Haçhatun'un başının üzerine koyarak içinden bitip tükenmez duasına başlamıştı bile. Duanın uzun ve sessiz oluşuna kimse müdahale etmedi. Sabrın sonu selametti... Ağavni'nin kapalı duran gözlerini açmasıyla duanın bittiği anlaşıldı. Duanın bitişi de Papaz Arsen'in pazar ayinlerindeki final duasını andırıyordu. Ağavni sağ elinin baş ve işaret parmaklarıyla havada istavroz çiziyor, bir taraftan da avluda gezinerek, "Sizleri Tanrı'ya emanet ediyorum" diyerek, Papaz Arsen'den daha usta olduğunu kanıtladıktan sonra, huşu içinde habeşte kor haline gelen ateşe yaklaştı, gözlerini kısarak uzunca bir süre ateşe baktı

durdu. Ayinin başlangıcına tanık olan, ama ne zaman ve nasıl biteceğini bilmeyen kadınlar beklemeye koyuldular. Akşam karanlığı yavaş yavaş çökmeye hazırlanırken Ağavni, avucundaki tuzu Haçhatun'un başının etrafında üç kez gezdirdikten sonra ateşe fırlattı. İri tuz taneleri kor ateşte cızırdadı. Tuzun cızırtılarına Ağavni'nin duası karıştı:

"Kötüsü gitsin, iyisi gelsin.

Kötüsü gitsin, iyisi gelsin.

Tuzun ateşteki cızırtısı son bulurken, Ağavni kurumuş küllü ekmekten birer parça da kadınlara tattırdı. Bu son sahne de yine pazar günleri Papaz Arsen'in kilisede günah çıkarıp tövbe edenlere tattırdığı ve İsa'nın vücudunu temsil eden kutsal ekmek törenini anımsattı. Bu törenle kilisede ayin bittiğine göre, buradaki tören de bitmişti. Bunu Ermeni olan herkes anlardı.

Haçhatun çöktüğü yerden ayağa kalktı. Gılor Enne, Ağgik Hanım ve Dzur Peran Almast, Ağavni'nin son cümlesini son kez hep bir ağızdan tekrarladılar:

"Kötüsü gitsin, iyisi gelsin.

Kötüsü gitmedi, iyisi de gelmedi. İlkbaharda Haçhatun'un yedinci çocuğu da kız doğdu. Kejo'nun ise Ağavni olayından hiçbir zaman haberi olmadı.

Bizim Diyarbakır'daki yüce Tanrı'mız, Kejo'nun kulağına eğilip ne söyledi, ne fısıldadı bilemiyoruz. Ancak Kejo kendiliğinden "bu iş burada biter" dedi ve kızının adını Ağavni koydu. Ağavni, Türkçesi güvercin...

ŞİŞLİ'DE YAĞMUR

Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında, Papaz Movses'in dualarıyla anamı öte tarafa, öbür dünyaya yolculadığımızda, ben onun tekrar geri döneceğini zannediyordum. Olmadı. Gelmedi. İki satır da yazmadı. Zaten yazamazdı, okuması yazması yoktu. Köylüydü anam, okuma yazma çağlarında, okulsuzluktan okula gidememişti, ama kendince daha çok işe yarar, çok daha faydalı şeyler öğrenmişti. İyi hamur yoğururdu. Hamuru güzelce yoğurduktan sonra, kalaylı bakır "teştin" içinde ekşiyip mayalanması için üstünü kalınca bir bezle örtmeden önce de, sağ elinin başparmağıyla hamurun üstüne küçük bir istavroz çizer, hamurun bu noktadan ekşiyip mayalanması için de "Halil İbrahim'in bereketi içinde olsun" der, dua ederdi.

Sizler Halil İbrahim'i tanır mısınız? Ben Halil İbrahim'i ilk kez,

bızım hamur teknesinin içinde tanıdım. Sonra da yemek masamızın çevresinde.

Yanlış anlaşılmasın. Masa diye, serili hasır üstüne konmuş bakırdan yuvarlak bir sini, onun da üstüne konmuş bir "kuşhana" yani tencereden söz ediyorum. Kuşhananın içi ağzına kadar mercimek çorbasıyla dolu olur. Bizler, yani dedem, nenem, babam, anam, kardeşlerim çöker otururuz hasırın üstüne, sininin çevresine, ellerimizde birer tahta kaşık, girişiriz kuşhanadaki sıcak çorbaya. Kaşıklarız, ha babam kaşıklarız. Halil İbrahim bütün beti bereketiyle mercimek çorbasına ve ona eşlik eden birkaç baş kuru soğana, tandır ekmeğine dönüştüğünde, elimizden yakasını kurtaramaz ve bizler büyük bir iştahla onu kısa zamanda hallederiz. Yemek yerken hiç konuşmayız, sadece yeriz, konuşan aç kalır. Ayrıca, yemekte konuşmanın günah olduğu bilinen bir gerçekti.

Biz Halil İbrahim'i, buğday taneleri içinde tanıdık. Buğday çuvalları hamal sırtlarında evlerimizin yolunu tuttuğunda, bizler, yani kardeşlerim, erkek kardeşlerim, kız kardeşlerim, kardeşler taburu, görevimizi iyi bilir, konu komşuya gider seslenirdik:

"Hıçe Baco, buğday aldık, ayıklamaya gelin."

"Senem Baco, anam seni buğday ayıklamaya çağırıyor."

"Sarik Baco, büyük "bırgiş"inizi, sininizi yüklenin, buğday ayıklamaya koşun!"

Çağrılarımıza bütün bacolar gelirdi. Evinde büyük sinisi olanlar, beraberlerinde getirirdi. Sinilerin etrafında çömelir bağdaş kurar, hep beraber buğday ayıklarlardı. Buğdaylar bir tarafa, taşlar kenara.

Halil İbrahim, tane tane, teker teker, aralarına karışmış şeytan taşlardan ayıklanırdı. Sonra gün akşam olur, bacolar sinilerini, bırgişlerini, leğenlerini toplar evlerine dönerlerdi, dualarını esirgemeden:

"Güzel buğdaymış Hanım, sağlıkla yiyin, Halil İbrahim bereketiyle."

Bildiğiniz gibi, buğdayı bereketle yiyebilmek için değirmene gönderip öğütmek ve un yapmak gerekir. Bu da zamanı geldiğinde yapılırdı. Değirmenci Kürt Uso, mesleği gereği zaten kimlerin, ne zaman, nereden, ne kadar buğday satın aldığını, hangi "baco"nun ne zaman, nerede, kimin buğdayını, kaç günde ayıkladığını, buğdayın ka-

litesinin ne olduğunu, kaça alındığını bilirdi. Bu bilgileri kimden ve nasıl edindiği de pek bilinmezdi. Daha doğrusu bu, Uso'nun meslek sırrıydı. Saçları ağarmış yılların değirmencisi çok doğaldır ki bunları bilmeliydi. Dahası, Uso'nun bembeyaz saçları, sanıldığı gibi değirmende değil, aksine Gâvur Mahallesi'nde ağarmıştı.

Buğdayın değirmene ne zaman götürüleceği, hangi baconun, hangi gün ve hangi sırayla değirmene buğday yollayacağı, kimin ununu ne zaman teslim edeceğine ilişkin kararlar tümüyle Uso'ya aitti. "Baco"lar buğdaylarını ayıklamış, çuvallara, telislere doldurmuş onu beklerlerdi. Hiç şaşmaz, dediği günde gelir, kocaman buğday telislerini, çuvallarını sırtlar, kendi gibi yaşlanmış beyaz katırına yükler, kalın iplerle çuvalları katıra, katırı da çuvallara kördüğüm eder, işini sağlama aldıktan sonra, yola koyulmaya hazırlanırken anam ardından seslenirdi:

"Uso, zu bine ha!"

Kürt olan Uso'yla kendi diliyle konuşmak çok daha etkileyiciydi. Onun için anam, Kürtçe "Uso, tez getir ha!" derdi. Aslında bu tür uyarıların hiçbir geçerliliği yoktu, o bildiğini okurdu. Ama keyfi yerinde ise, yani o gün yaşlı katırının "katır inadı" tutup da canını sıkmamış ise, yükünü devirip katır gibi zırlayıp huysuzluk etmemişse, önüne konan buğday ve arpa karışımı yemini beğenip yemiş ve tekmelememişse, Uso'nun sıkça kulağına eğilip verdiği Kürtçe öğütlere kulak asmış ve adam gibi davranıp hayvanlık yapmamışsa, o zaman anama dönüp başını "herei, herei" yani "olur, olur" manasında sallar, başkaca bir şey demeden yola koyulurdu.

Ben ve kardeşlerim, kız ve erkek kardeşlerim, yedi bacı kardeş, Uso ile katırın ardına takılıp konvoy halinde onu izlerdik.

Uso, elindeki ucu sivri değneğiyle adını başı, ikide bir, katırı dürterdi:

"Deh, de mirat, deeh!"

Katır, Uso'nun yerli yersiz ağız alışkanlığı ile söylediği "deh, deeeh"lerinden bıkkın, Halil İbrahim bereketi ile daha da ağırlaşmış, "gâvur ölüsü"ne dönmüş buğday çuvallarının yükü altında tıslayıp pıslayarak, göz kapaklarının kenarına inatla yapışmış at sineklerinin verdiği huzursuzlukla yokuşu tırmanırdı. Konvoyumuz, Arşaluys

Baco'nun Keldani asıllı kocası eczacı Circis'in ruhuna hayrat olarak yaptırdığı "kastal"ın, yani çeşmenin yanına yetişinceye kadar, ağır aksak adımlarla yürüyüşüne devam ederdi. Çeşmeye vardığımızda, Uso, sağır katırın duyabileceği şekilde "Şooo" derdi. "Şooo"nun anlamı, Uso'nun katırının dilinde "duuurr" demekti. Kendi dilinden anlayan, kendi dilini konuşan katır, Uso'ya uzun kulaklarını oynatıp cevap verir, sonra da dururdu. Ancak Uso için "şooo"nun ayrı iki anlamı daha vardı. Birincisi, katırın yalaktan su içmesiydi. Bunun için de Uso katırının anlayacağı ikinci lisanını kullanır, onun anlayacağı dilden bir ıslık çalardı. Islık sesiyle beraber katır kocaman kafasını suya uzatır, yalaktaki su birikintisini birkaç kez koklar, sonra içmeye başlardı. Kana kana içer, doymak bilmezdi. Ben, Uso'nun katırı kadar su içenini görmedim. Siz gördünüz mü? "Şooo"nun ikinci anlamı ise, Uso'yu ve katırını artık başbaşa bırakıp gerisin geri evin yolunu tutmaktı.

Dönerdik.

İki gün sonra da, Halil İbrahim, Uso'nun değirmeninde iri, ağır, yuvarlak taşlar altında ezilmiş, şekil değiştirmiş, beyaz saçlarını taramış, una dönüşmüş, biraz daha bereketlenmiş, çoğalmış, gelir kilerlerimizin küplerinde onu hasretle bekleyen Papaz Arsen'in pazar ayinlerinin bitiminde nadiren ve kıskanarak dağıttığı kutsal ekmekle kucaklaşırdı.

Halil İbrahim evlerimizden, kilerlerimizden Tanrı korusun hiç eksik olmamıştır. O, aynı zamanda analarımızın rahminin de bereketiydi. Herbirimizin onun bet ve bereketinin birer ürünü oduğunu nasıl unutabilirdik ki...

Kız ve erkek kardeşlerimin sayısına hiç gecikmeden her yıl bir yenisi eklendiğinde, nenem kilere koşar, iki avuç Halil İbrahim kapar, tavaya kor, ateşe sürerdi. Böylece unu kavurur, üzerine de bir tas su dökerdi. Suyu yutan un, Halil İbrahim bereketiyle daha da bereketlenip bazen tavadan taşardı. Büyükanam, nenem, "malez" pişirirdi. Malez pişmeye yakın, üzerinde göz göz baloncuklar oluşur ve pıt pıt sesleriyle patlar dururdu. Pıtpıtlar malezin artık yeterince piştiğini ve ateşten indirmeye hazır olduğunu gösterirdi. Artık üzerine erimiş tereyağı ve pekmez dökmenin tam zamanıydı.

"Malez"e dönüşmüş Halil İbrahim'i iştahla kaşıklayarak yerken, öte yanda evimizin yeni misafiri, yeni kardeşimiz "ınga ınga"larıyla veryansın ederek kaşıklarımızın sesiyle boşuna yarışırdı.

Ancak onun da ertesi yıl aramıza katılıp malez yiyeceğini ve başka bir kardeşimizin "ınga ınga"larına kulak asmayacağını malez yiye yiye ezberlemiştik.

Ve nasıl oldu, nasıl gerçekleşti bilemiyorum; "İyi şehirdir, büyük şehirdir" dedik ve İstanbul'a göç ettik.

Anam ne edip ettiyse, nasıl becerdiyse becerdi; pirinç taneleri içerisinde, buğday, mercimek, yarma, nohut, bulgur, fasulye torbaları içinde, Halil İbrahim bereketini de İstanbul'a taşımaya çalıştı. Getirdiğini de zannetti. Anam yanılmıştı. Bizim Anadolulu Halil İbrahim yeni evimizin küflü bodrum katına ayak uyduramadı. Kilerlere, büyük, kocaman göbekli küplere sığmayan Halil İbrahim küçücük, plastik kavanozlarda yaşayabilir miydi? Siz yaşayabilir miydiniz?

Yaşamadı. Kalkıp göç eyledi yeni evimizden.

Ondan sonra anam malez pişirmek için boşuna çaba harcadı. Malez pasta tadı vermeye başladı. Halil İbrahim'in tereyağlı pekmezli malezi, çikolata soslu kremalı pasta tadı vermeye başlayınca anam artık yaşayamazdı. Yaşayamadı da. Öldü.

Ben Halil İbrahim'i bir kez daha anamın cenaze töreninde, Şişli'deki Ermeni mezarlığında yaşadım. Gözünü sevdiğim bizim Diyarbakırlı Halil İbrahim, şimdi sel sağanak olmuş, anamın tabutunu yıkıyordu.

Halil İbrahim tüm bereketiyle anamın tabutunu yıkarken, Papaz Movses'in dualarına karışan düşünceleri de havada soruya dönüşüyordu:

"Zo kadın, ölecek gün buldun?!"

"NE MUTLU O İNSANLARA Kİ BU DÜNYADA FAKİRDİRLER"

Diyarbakır'da o sabah lanetlenmiş bir gün başlamıştı.

Bilemiyordum. Aslında başlangıçta benim için sıradan bir gündü. Sıradan bir sonbahar sabahı. Gözlerimi yeni açmış, burnumu daha yeni yeni karıştırmaya başlamıştım. İşaret parmağımla burnumu karıştırırken bir taraftan da yattığım yerden evimizin direklerini sayıyordum: "Bir, iki, üç, dört, beş, altı..."

Türkçe saymayı bitirince bu kez sırtüstü yatıp Ermenice saymaya başladım: "Meg, yergu, yerek, çors, hink, vetz..."

Evimizin, damımızın tüm ağırlığını bu birkaç yorgun ve cılız direk taşıyordu. Nedendir bilemiyorum ama, toprak damımızın bütün yükünü taşıyan bu direklere cılız omuzlarımla destek verip yardımcı olmadığım ve yattığım yerden sadece seyirci kaldığım için kendimi hep

günahkâr hissetmişimdir.

Yılların yıpranmışlığı içinde, yer yer çatlamış, eğri büğrü, şu zavallı, şu sıska, şu yaşam denen kavgada tahtakurularına yenik düşmüş, yorgun, bitkin, tükenmiş direklerimize olan güvenimi nasıl ve niçin kaybettiğimi de bilemiyordum. Korkuyordum. İçimdeki bu korku, giderek onlara karşı yapılmış saygısızlığa dönüşüyor gibiydi. Utanıyordum. Onlar da benim kendileri hakkındaki düşüncelerimi, duygularımı anlıyorlarmış gibi, öfkeli, eğri büğrü, şaşıca bakışlarıyla benimle alay ediyor, beni küçümsüyorlardı.

Yatağımda uzanmış, sabah keyfini sürdürüyordum. Bir kez de Kürtçe sayıyordum:

"Yek, dü, se, car, penç, şeş...

"Car," dördüncü direk, benim için daima korku ve endişe kaynağıydı. Diğerlerinden daha kambur ve yaşlıcaydı. Damımızın, loğ taşımızın ağırlığını en çok sırtında hisseden galiba oydu ve tıknefes soluyordu. Özellikle soğuk kış gecelerinde damımızın üstü kalın kar tabakasıyla kaplandığında, onun soluk soluğa nefes alışını duyar gibi olur, ona çok acırdım. Her ne kadar Kürtçe'deki "car", Ermenice "çare, derde deva" anlamına gelirse de; aslında car, car değildi, ama yine de iyi bir direkti.

Penç ve şeş, yani beşinci ve altıncı direklere gelince; onlar zaten ikizdiler. Bacı kardeş idiler. Biri diğerinin yarısıydı. Direğin birini uzunlamasına ortadan ikiye bölmüşler, birine penç, diğerine şeş demişlerdi. Evini, damını yapmaya kalkıştığında, direklerden birinin eksikliğini görünce, bir de paran pulun tükenmişse, oturup ağlar mısın? Yoksa güler misin? Hadi sen kendin gülersin diyelim, el alem ne yapar? Kahkahayı mı basar? Yoksa haline acıyıp, şöyle mi der:

"Vah, vah, zavallı adamcağız, bir dam yapmaya kalkıştı onu da beceremedi, bir direği eksik kaldı!"

"Bir direği eksik, damı açıkta kaldı."

"Yazıklar olsun!"

"Sıke'nin evi, Sıke'nin damı yarıbuçuk kaldı, haberiniz var mı?"

O halde en iyisi, en kestirme çözüm, bir direği ikiye bölüp, birine penç diğerine şeş deyip ele güne rezil olmadan damı kapatmaktı.

Aslında bizim beşinci ve altıncı direklerimiz diğerlerinden daha

genç ve daha kuvvetliydiler, ama ben yine de korkuyordum. Korkuyordum çünkü loğ taşımız çok ağırdı. Ben bizim loğ taşından daha ağır taş görmüş değildim. Hatta, değirmenci Kürt Uso'nun değirmen taşı bile belki bu kadar ağır değildi... En kötüsü bizim loğ taşı hep damdaydı, tüm ağırlığıyla oraya çökmüştü. Biliyordum, sonsuz bir savaş sürüyordu direklerimizle loğ taşımız arasında. Hissediyordum, bu savaştan eninde sonunda loğ taşımız galip çıkacaktı, taş yürekli loğ taşımız...

Emindim, adım gibi biliyordum, bir gün, hayır hayır belki de bir gece, daha doğrusu bir kış gecesinde, damımız karla kaplanınca, hatta kar loğ taşını da örtünce, işte o zaman direklerimiz yenik düşecek ve loğ taşı da tam benim, evet tam benim kafama düşecekti.

Kızıyordum, öfkeleniyordum, nefret ediyordum loğ taşımızdan. Loğ taşımıza kızdıkça direklerimize daha çok acıyordum. Anama, babama, kardeşime bir de kedimiz Mestan'a acıyordum.

Direklerimiz, bizim direklerimiz neden böyle yarıbuçuk, sıska, eğri büğrü, çatlak, budaklı, inceydiler? Neden? Yoksa biz fakir miydik?

Peki, biz neden fakirdik? Babamın bunca çalışıp çabalamasına rağmen biz neden yine de fakirdik? Evet, evet bizim çok paramız maramız yoktu. Eğer zengin olursan evinin, damının direkleri de kalın, sağlam ve çok olur. Öyle yek, dü, se, car, penç, şeş dediğinde hemen bitmez, saymaya devam edersin, "Heft, heşt, neh, deh, daha sonra da onbir oniki onüç... say sayabildiğin kadar... O zaman loğ taşından da korkmazsın, hatta onlar senden korkar, seni gördüklerinde o kocaman loğ taşları girecek delik ararlar... Zengin evlerinde ne duvarlarda delikler olur, ne de duvarlar kerpiçtendir. Peki evimizin duvarları neden bu kadar delik deşik? Bu deliklerde akrep kaynardı. Akreplerin sipsivri iğneleri olur, soktuklarında karnın şişer, hemen ölürsün. Zengin çocukları da ölür mü? Onlar da ölür, onlar da ölür ama geç ölür. Dua edenler tez ölmez, çok yaşar, dua edenlere Tanrı istediğini verir, istediği her şeyi.

Altı yaşındaydım. Erkenden uyanmıştım. Yapacak işim de yoktu. Tanrı ile konuşuyordum:

"Tanrı baba, söyle şu loğ taşma evimizi terketsin!"

"Tanrı baba, söyle şu direklere kırılmasınlar!"

"Tanrı baba, söyle şu yılanlara evimize gelmesinler!"

"Tanrı baba, akrepleri kov evimizden!"

"Bize ekmek ver!"

"Üzüm ver, kuru üzüm ver, pestil ver, ceviz de ver!"

Siparişlerimin sonu gelmiyordu. İstedikçe daha çok istiyor, iştahım daha da kabarıyordu. İlk kez Tanrı'yla bu kadar senli benli, ilk kez bu kadar iç içeydim. Bu güç her isteğimi yerine getirecek, ne istersem verecekti.

"Bize dut kurusu ver! Yumurta ver!"

"Süt ver! Bal da ver! Şeker de ver, badem de ver!"

"Kavun karpuz da isterim!"

"Oyuncak topaç isterim!"

Dileklerimi tamamlamış, artık isteklerimi sıralamaya başladığım sırada, küçük kızkardeşim ağlayarak uyandı. Kardeşimin sesine anam yer yatağında doğruldu, kalktı duvarda çiviye asılı duran gaz lambasına, daha doğrusu küçük idare lambasına yöneldi, fitilini biraz yükseltti. Işık, iki duvar arasında gerilmiş bezden bir salıncak çizdi. Salıncakta kız kardeşim ağlıyordu. Anam kız kardeşimi kucakladı, aldı, yatağa oturdu, memelerini çıkardı, birini kardeşimin ağzına zorla soktu, sesini kesti. Bu gürültü içinde benim de Tanrı ile olan konuşmam kesildi.

Odada üç kişiydik; ben, anam ve kardeşim. Babam yoktu. Babam senede birkaç kez Diyarbakır'ın yakın ilçe ve köylerine gider, oralarda çalışırdı. Köylülerin dişlerini çeker ya da onlara takım diş, altın diş yapardı. Köylüler, özellikle genç kızlar ve delikanlılar öndeki üst dişlerinden birini altın kaplatmayı çok severlerdi. Babama Kürtçe, dişlerine altın, "zer" yapmasını söylerlerdi:

"Dıraneme zer çeke."

Aslında babam diş doktoru, diş tabibi falan değildi. Okul mokul da okumamıştı. Diş tabibi Mahmut Bey'in yanında birkaç yıl çıraklık, sonra da kalfalık yapmış, daha sonra da kendi kendine diplomasını vermişti. Köy köy gezip mesleğini sürdürüyordu. Adı dişçi Ali'ydi. Asıl adı Sarkis'di, köylüler neden Ali Usta, Dişçi Ali derlerdi bilemiyordum. O zamanlar altı yaşındaydım. Benim babamın adıyla uğraşacak halim yoktu, çok daha önemli kendi dertlerim vardı, ar-

kadaşlarımla aşık oynayacak bir aşık kemiğim bile yoktu. Kuş avlamak için bir çatal bir de lastiği nereden bulup buluşturup "çatallastik" yapacağımı düşünüyordum. Her şeyi de Tanrı'dan istemek biraz da ayıp oluyordu doğrusu!

Babamın her köye gidişinde üzülüyor, dönüşünü sabırsızlıkla bekliyordum. Çünkü dönüşünde her zamanki gibi bana pestil, ceviz, kuru üzüm, bir de yabani aluç getireceğini biliyordum.

Evet, heyecanla onun dönüşünü bekliyordum. Kapımızın önüne gelip kısrağından inince, hoppala deyip beni kucaklayarak önce öpecek, sonra da atının üstüne oturtacaktı. Ben attan düşerim korkusunu yüreğimde hissedecek, ama bu duygumu kimselere belli etmeden, atın eyerinden tutacak, sonra da hızlı gitmesi için bacaklarımla atın böğrüne vuracaktım:

"Ço, ço, deh mirat, ço.

At yürüyecek, ben "küçe"mizde –sokağımızda demek istiyorum– arkadaşlarıma caka satacaktım. Onlar da beni seyredeceklerdi. Binmek isteyecekler, bana yalvaracaklardı. Ama ben topacını kıran komşumuz Pilo dayının oğlu Vanes'i bindirmeyecektim.

Ben hayallerimle yaşarken, anam kardeşimin karnını doyurdu. Uyuması için tekrar salıncağına yatırdı. Çabuk uyuması için de ipinden çekerek salıncağı bir sağa bir sola sallarken, sonsuz ve bitmeyen ninnisine başladı:

"E, e, e, e."

"Ey, ey, ey, ey."

Monoton, yeknesak bu ninniden evimizin kedisi Mestan rahatsız oldu. Sönmüş olan odun sobasının yanından kalktı, bir sağa bir sola bakındı, gözleriyle daha rahat, daha az gürültülü bir yer aradı, esnedi, tüm vücudunu ön ve arka ayakları üstünde bir yay gibi gerdi, boynunu biraz uzattı, sonra sedire doğru yürüyüp minderle kıtık dolu yastığın arasına kıvrıldı, gözlerini kapadı.

"E, e, e, e.

"Ey, ey, ey, ey.

Anamın "ey, ey"lerine aniden karşı komşumuz Tunıas dayının hırıltılı sesi karıştı:

"Hanım, Hanım, kız Hanım!"

Tumas dayı kendi avlularından veryansın ediyordu.

"Hanım, lao, kız Hanım!"

Anam sabahın kör karanlığında, Tumas dayının yüksek sesle kendisine seslenmesine pek anlam veremedi. Yine de "ey, ey"lerine bir es koyarak hızla ve telaşla kapıdan dışarı fırladı. Kardeşim zamansız konan bu ese içerlerdi, parantez açtı, bıraktığı yerden ağlamaya başladı. Kızkardeşimin bu cırcır böceği sesine en çok yine Mestan bozuldu. Yerinden doğruldu, kalktı, pençeleriyle sabah makyajını yaptı, saçlarını taradı, bıyıklarını düzeltti, kardeşime nazire yaparcasına üç kez miyavladı, karnını doyurmak için dışarı çıktı. Mestan'ın kapıdan çıkışıyla anamın deliler gibi içeri girmesi bir oldu, hatta Mestan bu arada galiba anamdan bir de tekme yedi. Ben yattığım yerden, ellerimi çıplak göbeğime koymuş oyunuma devam ediyor, hep aynı yönden direklerimizi saymayı sürdürüyordum:

"Bir, iki, üç..."

Dışarıda neler oluyordu? Tumas dayı neden bağırıp duruyordu? Anamdaki bu telaş, bu heyecan, bu korku, bu acelecilik neyin nesiydi? Beni hiç mi hiç ilgilendirmiyordu. Ama aynı şeyi anam için söyleyemeyeceğim. Kardeşimi kaptı, beni de ayaklarıyla dürterek bağırdı:

"Kalk! Kalk! Damımız çöküyor."

Anamın aniden söylediği bu sözlerden hiçbir şey anlamış değildim. Ama anlaşılan onun da bana uzun uzadıya bir şeyler izah edecek ne hali ne de vakti vardı. Acele, telaş ve korku içindeydi. Benim yavaştan aldığımı görünce, panik halinde koluma yapıştı, çekti çıkardı beni yatağımdan: Kardeşimi göğsüne bastırarak, beni de kolumdan sıkıca tutarak avluya sürükledi.

Dışarıda alaca karanlıkta seçtiklerimin içinde Tumas dayı, karısı Estığik Baco, diğer komşularımız Dikran dayı, karısı Bayzar Baco, ilk göze çarpanlardı. Peki ama bu kadar telaş, bu kadar patırtı nedendi? Diğer komşularımız Estedur dayı ve karısı Verto Baco, Keya dayı ve karısı Meryem Baco, kuyumcu Haço ve karısı Verjin Baco neden gelip gelip bizim avluda toplanmışlardı? Peki bu sonbahar sabahında neden bu kadar çok küfür ve beddua yağıyordu? Kime?

Kızkardeşim kocakarı Eğso Baco'nun kucağına yerleştirilmişti. Ben Verjin Baco'nun elinden tutmuş boş gözlerle bir odalı damımızı

seyrediyordum. Aslında ilk bakışta biraz aptalca görünüyorsam da evimizin, damımızın çökeceğini bu hengame içinde anlamıştım. Zaten anam da söylemişti. Ama doğrusu artık işin şaka kaldırır yanı yoktu. Damımız yıkılıyordu; yatağımda düşlediğim gibi korktuğum başıma geliyordu. Ancak yine de çok mutluydum, çünkü avludaydım ve körolası loğ taşı artık benim başıma düşmeyecekti.

Evimiz, damımız çökecekti; senelerin tecrübesiyle konuşuyordu komşumuz duvarcı ustası Tumas dayı.

"Ben ki çatırtıyı duydum, dışarı fırladım, anladım ki bu dam yıkılacak, hiç mümkünatı yok. Hiç çaresi yok."

Sonra Dikro'nun kulağına eğilip fısıldadı:

"Bağh Dikro görisen, evin bağdadisi duvardan çığhtı çığhacağ"

Tumas dayı kalın parmaklarıyla Dikro dayıya bağdadi dediği bir direği gösteriyor, işaret ediyordu. Gösterdiği direk, kerpiçten yapılmış duvarımızın içinden dışarı fırlamak üzereydi. Ben bu zavallı direği tanımıyordum bile. Tumas dayının konuşmalarından sezinlediğim kadarıyla bu direğin yük taşımadaki payı en az diğerleri kadarmış, onun yükü bayağı ağırmış. Ama bu direk bizim diğer direklerimize ihanet etmişti.

Anam yıkıldı yıkılacak denen odamıza aceleyle birkaç kez girip çıktı. Bir girişinde yerde serili duran yatağımızı topladı geldi. Bir diğer girişinde bakır sinimizi, tenceremizi ve leğenimizi çıkardı. Diğer yandan Dikro dayı ile kuyumcu Haço, anamın ceviz ağacından yapılmış çeyiz sandığını güçbela kapıp geldiler.

Evimizin tüm zenginliği o çeyiz sandığında saklıydı. Onun kocaman anahtarını anam bir yerlerde saklardı. Aslında misafir şekerlerine dadandığım için saklardı sandığın anahtarını. Misafirlere ikram edebilmek için saklanan, gizlenen o rengarenk kağıtları sarılı İstanbul kökenli şekerlere bayılırdım.

Sıra yastığımızı, kilimimizi, idare lambamızı kurtarmaya geldiğinde anamın eve son bir kez daha dalma girişimini Tumas dayı onu eliyle çekerek engelledi:

"Yo, yo Hanım yavrum, dam çökmek üzere, girme!"

Anamın Tumas dayının sözlerine kulak asmaktan başka şansı yoktu.

Lanetli o sonbahar sabahında, çiseleyen yağmurla beraber loğ taşımızın ağırlığına dayanamayan direklerimiz, bağdadimiz sonunda yenilgiye uğradı. Damımız büyük bir gürültüyle bir anda değil, yavaş yavaş çöktü. Önce bağdadi kerpiç duvardan fırladı, sonra yek ve se, sonra car ile penç, sonunda da dü ile şeş çatırdayarak aşağı indiler.

Avluda toza dumana karışık yağmur yağıyordu.

Diyarbakırımızın ulu Tanrı'sı, şimdi evimizin tozunu, toprağını, samanını, yağmurun bereketine karıştırmış başımızdan aşağı serpiyordu.

Anam yağmura karışan gözyaşlarıyla çaresizlik içinde ağlıyordu. Komşu "baco"lar anamı teselliye çalışıyorlardı:

"Şükür, siz sağ kaldınız.

Ben Verjin Baco'nun elinden kurtulup koştum, gidip anamın basmadan dikilmiş eteğine yapıştım, sarıldım, ama ağlayamadım.

O sonbahar sabahında ufacık yatağımda tatlı tatlı burnumu karıştırıp direklerimizle sohbet edip çocuksu hayallerimi zorlarken, direklerimiz için Tanrı'dan güç dilerken, nereden ve nasıl bilebilirdim ki, bizim Diyarbakırımızın Surp Giragos Kilisesi'ndeki üzerinde çarmıha gerili İsa Peygamber'in gümüşten kabartma heykeli bulunan, siyah kaplı kocaman İncil'in yaprakları arasında gizlenmiş Tanrım, benim tüm isteklerimin, tüm dileklerimin tamamen tersini yapacak, dahası, şeytanı anıştıran loğ taşına uyacak, fazladan da nankör bir bağdadi yaratacak ve başıma gökten evimizin tozunu dumanını yağdıracaktı; badem, tatlı ve şeker yerine...

Anam ağlıyordu. Tek tesellimiz, babamın köylerde ekmek kavgamızı sürdürüyor olmasıydı. Papaz Arsen'in İncil'inden her pazar günü "İyilik yap, iyilik bulursun" "Tanrı daima fakirlerin yardımcısıdır" "Ne mutlu o insanlara ki bu dünyada fakirdirler, sonsuz mutluluğa önce onlar erecekleridir" gibi sözler söyleyen İsa Peygamberimiz de ortalıkta gözükmüyordu.

O gün damımızın yıkıntısı içinden bana sanki alay eder gibi sırıtan loğ taşını hiç unutamıyorum. Onun korkunç ağırlığını, çocuksu sıska cılız omuzlarımda hissediyordum. Evet, onun günah kadar olan ağırlığını sanki vargücümle ben taşıyordum. Senelerce, senelerce fakir damımızın yükünü taşıyan zavallı güçsüz direklerimiz meg ve yergu, üç ve dört, penç ve şeş gibi...

DİKRAN, NAZAR, HAÇO VE DİĞERLERİ

Hıno, anamdı. Asıl adı Hanım'dı. Babam "Hıno" derdi. Onüç yaşında babamla evlendikten sonra, anamın Hanımlığı son bulmuş, Hınoluk devri başlamıştı. Aslında bizim oralarda, kızların evlendikten sonra isimleri sanki kendiliğinden değişime uğrar: "Haçer" Hıçe'ye, "Arşaluys" Erşo'ya, "Yeğisapet" Eğso'ya dönüşür, "Nıvart" Nıvo olurdu.

Kızların isimlerinin kadınca isimlere dönüşmesiyle birlikte görevleri de artardı. Kız isimleri kadınlaşıverince, bu dönüşümü izleyen kural da, doğal olarak tabiat kanunlarına uyup çoğalmaktı. Kadınların en azından iki yılda bir doğurmak gibi asli görevleri sürüp giderken, en uygun ve doğru olanı da kız yerine erkek doğurmaktı.

Anam Hıno olunca kız ve erkek kardeşlerimle sıraya dizildik, dünyaya merhaba dedik. Papaz Arsen de iki yılda bir bizlerden birini vaf-

tiz etmeye evimize gelirdi. Bunun dışında Papaz Arsen ayrıca yılda iki kez, bayramlarda evimize gelir, bizleri kutsardı. Görevini tamamladıktan sonra, yani Tanrı'dan evimize bereket vermesini diledikten sonra da sedire kurulur, keyifle kahvesini yudumlar, Gelincik sigarasının dumanını tüttürürdü. Papazımız Gelincik sigarasından başka sigara pek kullanmazdı. Papaz Arsen'in bir gelişinde aksi gibi evde Gelincik yoktu. Aslında evimizde sigarayı sadece babam içerdi, o da Kulüp'ten başkasını içmezdi. Anam nereden ve nasıl bulduysa, birkaç tane Bahar sigarasını boş Gelincik kutusuna koyup Papaz Efendi'ye ikram etti. O da bu numarayı yuttu ya da öyle gözüktü; sigarasını keyifle tüttürdü, kahvesini içti ve gitti. Ancak anam o gün Papaz Arsen'e ve Tanrı'ya karşı işlediği büyük günahın ayıbını hep yaşadı...

Biz vaftiz merasimi için kiliseye gitmezdik. Papaz Efendi evlerimize gelirdi. Bakır bir leğenin içine birkaç tas ılık su doldurup, kirve olacak adamın önüne önlük gibi bir havlu astınız mı gerisi kolaydı. Der Arsen yani Papaz Arsen işinin ehliydi. Cebinden minik İncilini çıkarır ve okumaya, dua etmeye başlardı. Der Arsen'in sesi leğenin içinde çırpınıp duran, ağlayan, avaz avaz bağıran çıplak bebeğin sesine karışıp odada yankılanırdı. Bu tablo odanın içinde dalga dalga yükselen günlük dumanları ve günlük kokusuyla mitolojik bir havaya bürünür, papaz yardımcısı Estedur'un tiz sesiyle birlikte, leğenden çıkarılan çocuğun ellerine, ayaklarına, alnına sürülen kutsal yağla ayin tamamlanırdı.

Vaftiz törenlerinin en önemli olayı da çocuğun adının konmasıydı. Bizim oralarda nedense erkek çocuklarının çoğuna Dikran adı verilirdi. Bu biraz da Diyarbakır'ın Ermenice'de isminin Dikranagerd oluşundan kaynaklanıyordu. Zamanla buralarda yaşamış kral Dikran'ın anısına hem hürmet, hem de anaların, babaların çocuklarını kral gibi görme arzusundan olsa gerekti. Bu nedenle Dikranların çokluğu yüzünden onları birbirinden ayırt etmek için, önlerine birer sıfat eklemek gerekiyordu.

"Dikran ölmüş, duydunuz mu?"

"Hangi Dikran?"

"Deli Dikran, bizim kirvenin komşusu."

"Eh! Zavallıcık öldü de kurtuldu."

"Duydunuz mu? Nono'nun Dikran tezkere almış."

"Vanislerin Dikran hastalanmış."

"Dikroların Dikran diş çıkarmış, bugün 'hedik' yapacağız."

Dikranlardan sonra ikinci sırayı yine ona yakın ve aynı kafiyeye uyan Diranlar alırdı.

"Hangi Diran?"

"Tumasların Diran, uzun Diran, felaket habercisi Diran, süpürge sapı Diran, hacı Diran, sinir küpü Diran, keke Diran...

Bu kafiyeli isimlerden sonra sırada üçüncüler vardı. Bunlar Haçadur'lardı. Aslında tüm isimlerin sonları kendiliğinden makaslanır ve kısaltılırdı. Kimse uzun boylu Dikran veya Diran demezdi. "Dikran'lar Dikro, "Diran"lar Diro, "Haçadur"lar Haço olurdu.

Haçolardan bildiklerim içinde önce dayım vardı: demirci Haço. Demirciydi dayım. Dünyanın en kuvvetli, en kudretli insanı, bence dayım Haço'ydu. Sabahın erken saatlerinde işe koyulur, kocaman demirci çekicini eline alır, akşama kadar bıkıp usanmadan, yorulmadan, kızgın demirleri örsünün üstünde "hing, hing" diye diye çekiçler, döver, evirir çevirir, onlardan karasaban, orak ve bir de at veya eşeklerin çayırda otlarken uzaklara gitmelerini engelleyen, zincirli, anahtarlı "keyd" denen bir aygıt yapardı. Sonra çengeller, şişler, kapı tokmakları, anahtarlar ve daha bir sürü şeyler... Akşama kadar kızgın demirlerle boğuşup eninde sonunda ona istediği şekli veren bir adamdan daha güçlü, daha kuvvetli birini düşünmek mümkün müydü?

Dünyada yaşamış çok kuvvetli, çok kahraman insanlar tabii ki vardır. Onlardan biri de bizim Ermeni efsanesinde adı geçen Kaç Nazar'dır. Kaç Nazar, yani yiğit Nazar. Hani şu kılıcıyla bir vuruşta bin sinek öldüren Nazar... Ancak ben yine de kesinkes şuna inanıyordum ki, dayım Haço kadar kuvvetli biri henüz anasından doğmamıştı... Otuz yıl önce dayımın yanında çıraklık yaptığım, körük çektiğim günlerde bu gerçeği gözlerimle görmüş, yaşamıştım. Şimdilerde yani kırk yıl sonra, yine aynı inancı taşıyorum. Bana inanmıyorsanız günümüzde Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı İstanbul'daki Feriköy semtine gidin, orada yaşayan Diyarbakırlı demirci Haço'yu sorup bulun, dediklerime sizler de inanırsınız. Ama yine de inanmazsanız o zaman anlaşılan sizin de geri zeka, kabak kafa

Haço'dan farkınız yok demektir.

Diyarbakırlı bir başka Haço da geri zeka, kabak kafa Haço'ydu. Haço'nun kocaman kafası mı kabağa benziyordu, yoksa kabak mı Haço'nun kafasını andırıyordu; bu çözümü zor bir mesele, çözümü olmayan sonsuz bir bilmece olarak biz Diyarbakırlı Ermenilerin kafasında yer etmişti. Aslında son zamanlarda öğrendiğimiz bir gerçeği belirtmeden geçemiyeceğim. O da geri zeka, kabak kafa Haço'nun ismini koyan vaftiz babası, hakiki kirvesi, zannedildiği gibi kirve Mano değilmiş. Zaten, Surp Giragos Kilisesi'nin kayıtları arasında onun isim babasının adı da yazılmamış veya unutulmuş, dolayısıyla hakiki kirvesinin ismi bir sır gibi gizli kalmış. Ancak genel kanı şunu gösteriyor ve deniyor ki; onun isim babası veya isterseniz isim anası diyelim, bizim yaşlı kocakarı Kure Mama'dır. Yine tarihi bir gerçek olarak denen şu ki; günün birinde geri zeka, kabak kafa Haço'nun anası Piruş, doğum sancıları çekmeye başlayınca, koşup Kure Mama'ya haber ulaştırırlar:

"Aman Kure Mama, tez yetiş, Piruş yorgan döşek yatıyor, doğurdu doğuracak!"

Kure Mama, şu cahil, yaşlı kocakarı, kınalı uzun saçlarının sayısı kadar Ermeni çocuğunun doğumunu gerçekleştiren kadın, koşarak gelir ve tecrübeli elleri, mahir parmaklarıyla görevine başlar.

Ancak doğacak çocuk inatla ve büyük kararlılıkla bir türlü dünyaya gelmek istememekte, direnmektedir. Kure Mama'nın bütün gayretleri, bütün çabaları, tecrübeleri, alnında boncuk boncuk ter damlalarına dönüşüp Piruş'un dağ gibi dikilmiş göbeğine şıp şıp damladığı halde veletten ne bir ses ne bir seda... Üç gün, üç gece süren büyük bir mücadeleden sonra kümesteki kart horozun sabah ezanına nazire yapan sesine, çocuğun viyaklaması da gelip karışınca, Kure Mama'nın yorgun, bitkin, kızgın, öfkeli sesi de tempo tutar:

"Seni köpoğlusu, kabak kafalı seni! Kure Mama'nın canını çıkardın, beni ifrit ettin. Doğrusu bunca zamandır bu işi yaparım, böylesini görmedim, ağzım açık kaldı, lal oldum ulan! Sen ne geri zekalı, kabak kafalı köpoğlusun ulan! Dünyaya adam gibi başınla geleceğine neden kıçınla gelmeye kalkışıyorsun?"

Böylece Haço'nun lakabı "kabak kafa" ya da "geri zeka" Haço ola-

rak Kure Mama tarafından tescil edilir.

Haçolardan bir diğeri de yemenici Haço'ydu. Bizim oralarda Ermenilerin büyük çoğunluğu sanatkârdı. Genelde demirci, kalaycı, duvarcı ustası, taşçı, sobacı, kazancı, nalbant, marangoz, ya da yemeniciydiler. Diyarbakır'ın yerlisi, gençleri daha çok ayakkabı giyerdi. Asıl yemeni giyenler köylülerdi; yemeni veya çarık giymek onlara daha rahat gelirdi. Yemeniler de kırmızı ya da siyah renkteydiler.

Yemenici Haço'nun yemeni dikmekteki ustalığı Diyarbakır'ın tüm köylerinde dillere destandı. Diyarbakır'ın kocaman ve iri çekirdekli nefis karpuzlarının şanı şöhreti gibi, onun da yemenileri nam salmıştı. Yakın köylerden köylüler yemeni dikmesi için ona koşarlardı. Özellikle yeni evlenecek genç delikanlılar... Ustaya Kürtçe seslenirlerdi:

"Usta Haço, jımıra sol ki bıde."

Anladınız değil mi? Ustadan kendi dillerinde yemeni satmasını istiyorlar. Usta Haço da en az Kürtler kadar onların dillerini konuşurdu, hatta değişik bir Kürt lehçesi olan Zazaca'yı da.

Yemenici Haço onlara hangi renkte yemeni istediklerini sorar, onlar da genellikle kırmızıyı tercih ederler, kırmızı isterlerdi. Usta Haço başını kaşır, bıyıklarını burar, sol gözündeki tikini biraz daha çoğaltır, öksürür, sonra da gayet kesin ve kararlı bir ifadeyle köylüye döner, yine onun diliyle:

"Nabe!" derdi.

Usta Haço, yemenici Haço "nabe" dedi mi onun bu huyunu iyi bilen köylüler, "nabe"yi, şu "olmaz"ı "olur"a çevirebilmek için tek çarenin, ustaya yemeni ücreti yanında, hediye olarak beraberlerinde köyden getirdikleri bazen bir çil horoz, bazen bir tavuk, bazen bir tas bal, bir parça tereyağı, birkaç tane yumurta veya bir sıtıl yani bir bakraç yoğurt verirlerdi. Bazen köylüler, usta Haço gibi işin kurnazlığına kaçıp yemeni fiyatına ilaveten birkaç yumurta, tereyağı ya da bir leğen çökelek peyniri vermek istemeyince, usta Haço da yemeni satmaya yanaşmazdı. Onlara uzun uzadıya, hiç bıkmadan, tezgahta duran yemenilerin sipariş olduğunu, sahiplerinin her an almaya gelebileceklerini, hatta onlardan yirmidört mecidiye olan yemeni fiyatına ilave olarak bir nevi kaparo gibi, ayrıca bir sıtıl lor peyniri, bir keçi kılı heybe dolusu ceviz veya bir bakraç dolusu üzüm pekmezi aldığını söyler ve diretirdi:

"Nabe!"

Yemenici Haço'nun yağsız, balsız, yumurtasız, yemeni sattığı görülmüş şey değildi; böyle bir şey yapması onun gibi bir ustaya, bir yemeniciye hakaret sayılırdı. O, bakkala gidip, "bana şuradan on tane yumurta veya bir kilo tereyağı ver" diyecek adam değildi!

Benim de ilk ve son yemenimi diken usta Haço'ydu. Siyah bir yemeniydi. On yaşlarındaydım, babam elimden tutmuş usta Haço'ya götürmüş ve ona Ermenice:

"Usta Haço, usta Haço, dığusi yemeni mi gare" demişti.

O da "olur, olur" manasında başını sallamış, "Tabii ki dikerim, tabii ki oğluna yemeni dikerim" demiş, ayaklarımın ölçüsünü almıştı. Ne bal, ne badem, ne de yoğurt gibi bir istekte bulunmuştu. Zaten isteyemezdi de. Gerek babam gerekse usta Haço, ikisi de aynı köyden Diyarbakır'a gelip yerleşmişlerdi, yani Heredan'dan. İkisi de dama oynamakta ustaydılar, birbirleriyle yarışırlardı. Dama dediğimiz şu onaltı siyah, onaltı beyaz taşla oynanan, satrancın akrabası olan oyun... Ama onların dama oynarken kullandıkları taşlar, o sırada, orada, ellerinin altında ne varsa o olurdu. Bir oyun çevirmeye kalktıklarında birinin taşları zeytin çekirdeği, diğerininki ise nohut; veya birinin karpuz ise, diğerininki kavun çekirdeği olurdu. Her ikisi de Zazaca'yı kendi ana dilleri Ermenice'den de güzel konuşurlardı. Dahası ustanın çürük dişlerini babam kerpetenle çekmiş, kocaman ağzında güldükçe sarı sarı sırıtan altın dişlerini de yine babam yapmıştı. Usta Haço da köylülere altın dişlerini gösterip gösterip sırıtır, biraz da babamın reklamını yapardı...

Haçolardan bir başkası da kuyumcu Haço'ydu. İki özelliği vardı. Birincisi iyi bir kuyumcu ustasıydı. Yani alıp satan değil, yapan yaratan bir kuyumcuydu. Dayım demirci Haço'nun demire, yemenici Haço'nun deriye hayat verişi gibi o da altına, gümüşe hayat ve şekil verirdi. Onun ellerinde altınlar bazen zarif bir haça dönüşür, evlilik çağındaki genç kızların boynundan göğüslerine doğru sarkardı, bazen gösterişli bir bilezik olur, kollarında şıngırdardı. Küpeye dönüşen altınlar kızların kulak memelerinden asılır, dansederdi. Bilmece yüzüğüne dönüşen altınlar genç delikanlıların parmaklarında soruya dönüşürdü.

İkinci özelliğine gelince, kuyumcu Haço aynı zamanda iyi ve usta

bir balıkçıydı.

Bilmem bilir misiniz, Dicle Nehri asırlardan beri menderesler çizerek, yılankavi kıvrılarak Diyarbakır'ın meşhur ve tarihi surlarının gölgesinde süzülerek, genişçe bir vadiyi sulayarak, bıkıp usanmadan yoluna devam eder, akar durur.

Pazar günleri Surp Giragos Kilisesi'nde Papaz Arsen ve yardımcısı Estedur, her zamanki gibi sabahın erken saatlerinde Aravod Luso [aydınlık sabah] duasına başladıklarında, som tunçtan dökülmüş kilise çanının sesleri Ermenilerin toplu yaşadığı Hançepek Mahallesi'nde, diğer adıyla Gâvur Mahallesi'nde yankılandığında, kuyumcu Haço –Ermenicesiyle "voskeriç" Haço– çok daha erkenden "tor"larını, yani balıkçı ağlarını sırtlamış, Dicle'nin kıyılarına inmiştir bile. Kuyumcu Haço altına, gümüşe, istediği şekli vermede ne denli ustaysa balıkların da en lezzetlisini yani iri "şebbot"ları, has "sırink"leri yakalamakta da o denli ustaydı. Dahası, akşam saf ve kızgın zeytinyağında kızaran balıkların yanısıra açılan bir şişe Yeni Rakı'nın veya ev yapımı mis gibi şarabın tadını, keyfini "voskeriç" Haço kadar bileni de azdır hani.

Papaz Arsen ile kuyumcu Haço'nun araları hiçbir zaman iyi olmadı. Hatta bir gün kuyumcu Haço ansızın hastalanıp yatağa düşünce, anası topal Tüme -kızlık adıyla güzel Tüme- koşarak, topallar nasıl koşarsa işte öyle, yuvarlana yuvarlana, seke seke Papaz Arsen'in evine gelir ve yalvararak şöyle der:

"Papaz efendi, papaz efendi, n'olur gel, ihsan eyle, Haço'nun başında iki satır İncil oku! Oku da iyileşsin, zavallım feci halde üşütmüş, zangır zangır titriyor, zatülcemp olacak neredeyse..."

Papaz Arsen de topal Tüme'ye dönerek onu feci halde haşlar:

"Tüme, Tüme... Pazar günleri kiliseye gelmeyen, Kutsal Ayin'e katılmayan oğlunun başında ben İncil okumam! Günaha girmem! Sen var git söyle o günahkâr oğluna, çağırsın Dicle'deki "şebbot"ları, okutsun onlara İncil'i..."

Haçolardan biri de komşumuz "kör" ya da "keçel" lakaplı Haço'ydu. Evet! Kör ve keçel!.. Haço, keçel, yani uyuz olmadan önce, yani saçları dökülmeden önce, yalnızca Kör Haço olarak çağrılırdı. Aslında Haço'nun gözleri hiç görmeyecek kadar da kör değildi. Sa-

dece zorlukla seçebiliyordu. Çocukluğunda bizim oralarda sıkça rastlanan, hatta bir zamanlar salgın olan trahoma yakalanmıştı. Gözleri daima kan çanağı gibi kıpkırmızı idi. Her şeye zamansız ağlayan, şımarık, sulugöz çocuklar gibi de suluydu. Dikkatlice baktığında gözlerini daha da kısar, işte o zaman, kısacık kirpiklerinin altında gözden ziyade küllü bir ağaç kovuğu görürdünüz.

Haço'nun, Kör Haço'nun ismine ikinci bir sıfat da gelip eklenince ve adı, Kör Keçel Haço'ya dönüştüğünce bu olaya en çok anası Ester Baco, tabii ki Ester Baco'dan da çok kocasına bu ismi hiç de yakıştırmak istemeyen karısı Sümüklü Rozin üzüldü. O, bunu hiç mi hiç hazmedemiyordu. Ester Baco bir ana olarak oğlunun ismine eklenen bu ikinci sıfatı sadece ona karşı yapılmış bir haksızlık olarak görüyor, oğlunun asla kör ve keçel olmadığını, hatta hatta az bulunan yakışıklılardan biri olduğunu söyleyerek Haço'nun keçel kafasını iri göğüslerinin arasında sıkıştırarak okşuyor, öpüyor ve maniler diziyordu:

"Bu keçel asla değil keçel,

Bu keçeldir aslında berbere reçel!"

Bir diğer Haço da, Dünür Haço'ydu. Dünür Haço terziydi. Kırk düğme tabir edilen yeleklerin altına giyilen, paçaları hafif yırtmaçlı, gabardin kumaşından nefti yeşil, koyu kahverengi Kürt şalvarlarının en güzelini o dikerdi. Aslında o da Diyarbakır'da yaşayan diğer Ermeni ustaları gibi işinin ehliydi. Köyden gelen Kürtlerle konuşmaya başlayınca nedense onlara peşinen "dünür" derdi. Bundan dolayı da adı Dünür Haço oldu ve öyle kaldı.

Bazı tarihçilere göre, Ermenilerle Kürtler arasında yakın tarihî bağ var. Ne denli doğrudur bilemiyorum. Ne denli doğrudur, ne kadar gerçektir onu Dünür Haço'ya sormak gerek; işin doğrusunu bilirse ancak o bilir.

TUMAS'IN KIZI

Biz de sizler, onlar ve başkaları gibi "dünyanın hali budur" dedik, seneler evvel sizlerin ve sizin gibilerin yaptığını denemeye kalktık. İsterseniz lafı eveleyip gevelemeden, kısa keselim. Bildiğiniz gibi laf uzadı mı, kabak tadı verir, kokuşur. Evet, "artık tam zamanıdır" dedik ve evlendik.

Evliliğimiz basit, sıradan bir evlilikti. Önce zeminini hazırlamak gerekiyordu, öyle de oldu. Daha doğrusu, zemini, ortamı yaratmak biraz da bana düşüyordu, ne de olsa ben de erkektim ve bizim oralarda ilk adımı erkeklerin atması doğaldı. Zaten benim başka türlü yapmam için de herhangi bir neden yoktu. Öyleyse diğerleri gibi ya da sizler gibi ben de aynısını yaptım.

Bizim hikayemiz de hemen hemen sizinkinin benzeriydi, büyük

bir farkı yoktu, zaten olamazdı da, çünkü ben de geleneklere saygılıydım, tıpkı sizler gibi, babam gibi. Eh ne de olsa ben de Adem Baba'mızın soyundan geliyordum. Adem Baba'mız da günün birinde Havva Ana'mızla evlendiğine göre, ben neyi bekleyecek, niçin bekleyecektim?

Beklemedim. Zaten onaltı yaşına kadar beklemekten canım burnuma gelmişti, daha da mı bekleyecektim? Gerçi "sabreden derviş muradına erermiş" gibi lallar edenler pek çoktu ama, benim o tür sözlere doğrusu karnım toktu, o tür laflara da pek aklım ermiyordu.

O günlerde aklımın erdiği şuydu: madem ki ben de babam gibi uzun pantalon giyiyordum, o halde evlenmeliydim. Öyleyse neden olmasındı, bu konudaki düşüncelerimi artık birilerine açmanın zamanı gelip geçiyordu neredeyse.

Bizim oralarda, büyüklerimiz bir araya gelip sohbete koyulduklarında, küçüklerin susup dinlemesi kuraldı. Aksi takdirde ensene inen bir tokatla kısacık boyunla yere yıkılır, toprağı öperdin. Ben bu gerçeği birkaç kez boylu boyunca yere yuvarlanıp, toprağı öperek anladım. Böylece, dinleye dinleye, nihayet bir kızın güzelliğini doğru dürüst anlamanın en iyi yolunun, onu hamamdan çıkarken görmek olduğunu belledim. Ben de böylece büyüklerimin sözlerine kulak asarak, saygı duyarak, gerekeni yaptım ve doğruca evimize en yakın hamama, Paşa Hamamı'na gittim, kapısının önünde nöbet tuttum.

"Bu güzeldir, bu değildir" diyerek akşamı ettim. Ancak son kararımı vermek için ertesi gün tekrar hamamın önündeydim. Ve anladım ki, en güzel kız komşumuz Tumas'ın kızıymış... Gerçi ben Tumas'ın kızını daha önceleri de çok görmüştüm ama, hamamdan çıkarken ilk kez görüyordum.

Bizim oralarda erkek, kızı çok sevdi mi, "vuruldum" der. Ben de Tumas'ın kızına vurulmuştum. Ama ne vurulma!.. Akşamları erkenden yatağa girip yorganı başıma çekmeye başladım. Böyle yapınca sanki Tumas'ın kızını daha rahat düşleyebiliyordum. Bir kıza vurıldun mu geleneklere uyarak bir taraftan da zayıflayıp yavaş yavaş erimeliydin. Ama bu zayıflayıp erime işi ne denli çabuk becerilirse, büyüklerin dikkati o denli kolay çekilmiş olurdu. Ben de her gün daha az yemeğe, aç kalmaya özen gösterdim.

Gerçeği söylemek gerekirse iştahım yerindeydi, ama örf ve ananelere uymam, geleneklere aykırı davranmamam gerekliydi... Ben de öyle yapıyordum.

Zayıfladım. Zayıfladım ama, benim zayıfladığımın, gün be gün eriyip bittiğimin kimseler farkında değildi. Böyle devam edecek olsam, iplik olup iğnenin deliğinden geçecek, yani iğne iplik olacak ve de öte tarafa yolculuğa çıkacaktım. Bana, kendime ve de aşkıma yazık olacak, boşuna vurgun yemiş olacak, en kötüsü Tumas'ın kızı da beni bu halimle haklı olarak beğenmeyecekti. O halde kararımı verdim. Konuyu açacaktım... Konuyu açmak mı? İyi ama kime? Nasıl?

Konuyu açtım. Bir gün uygun bir anda Tumas'ın kızını çeşmeden su doldurmuş, yalnız başına eve giderken görünce, yanına yaklaştım:

"Kız, ver suyunu ben taşıyayım" dedim.

Tumas'ın kızı pancar kesildi:

"Yooo."

"Kız ver taşıyayım."

Su dolu kovayı elinden kapmak istedim. Ama o benden daha atik davranarak, elini kovaya daldırdı, üzerime su attı, beni ıslattı ve gülerek eve koştu. Ben de elbisemin kuruması için gidip güneşin altında dikildim. Elbisemin kurumasını beklerken de kendi kendime şunu düşündüm: "Madem ki beni ıslattı, o halde benimle evlenecek!"

Öyle düşündüm, çünkü bizim oralarda erkeğin önüne atılan mendil veya üzerine boca edilen bir tas su, düpedüz evlenmek için yapılan açık bir davetiye yerine geçerdi. Zaten böyle bir davranış, kız ve erkeğin birbirlerine "vurgun" olduğunun da kesin kanıtı sayılırdı. Üstüm başım kuruduktan sonra zaman kaybetmeden hemen anamın yanına koştum:

"Ana, sana bir şey diyeceğim.

Anam sanki beni duymamış gibi işine devam etti. Çamaşır yıkamayı sürdürdü. Çok önemli bir şey söyleyeceğimi, beni dikkatle dinlemesi gerektiğini yineledim. Anam biraz umursamazlık, biraz da kızgınlıkla söylendi:

"Zamanı mı şimdi?.. Tam hamur yoğurur, çamaşır yıkarken gelip söyleyecek mutlaka bir şeyler bulursun... Ne çok da babana benziyorsun."

Bir an anamın alaylı konuşmasına içerledim, ancak biraz da se-

vindiğimi belirtmeliyim. Çünkü anam ilk kez beni babamla mukayese ediyordu. Bu benim için bir bakıma olumlu bir şeydi, demek ki artık babamla boy ölçüşüyordum. O halde anam için zamanlamam ne denli yersiz idiyse de benim için açılmanın tam zamanıydı. Fırsatı kaçırmadan doğruca konuya girdim:

"Ana, ben evleneceğim."

Anam, cevap vermeden, hiç önemsemeden, çamaşır yıkamaya devam etti. Şunu da belirteyim ki o anda benim kirli donumu yıkıyordu. Anamın bu vurdumduymazlığını doğrusu hiç beklemiyordum. Şaşırdım, ama bu kez kızgınlık sırası bendeydi, sesimi biraz daha yükselterek, kızgın bir ifadeyle yineledim:

"Sana evleneceğim dedim...

Anam çamaşır leğenindeki donumdan başını yukarı kaldırdı, yüzüme baktı, gözlerini gözlerime dikti, patladı patlayacak bir ifade ile, bir müddet öyle baktıktan sonra, "nıç, nıç" diyerek başını bir sağa bir sola salladı; diyeceğini sanki yutuyor gibi yutkundu, başını önüne eğdi, bu kez hırsla çamaşır teknesinden çıkardığı donumu, yanındaki kocaman taşın üzerine koydu, daha iyi temizlenmesi için de eline aldığı tahta tokaçla tokaçlamaya başladı... "Nıç, nıç"ın sırası bu kez bendeydi. Sesimin en yüksek perdesiyle adeta haykırdım:

"Babama söyle! Oğlu eşek kadar büyüdü... Ve evlenmek istiyor... Ve..."

"Veee" dedim ama arkasını getiremedim. Daha doğrusu ne diyeceğimi de pek bilmiyordum. Panik halinde dışarı fırladım. Tumaslar'ın kapısının önünden geçtim, köşede aşık oynayan arkadaşlarıma katıldım.

O akşam her zamanki gibi yemeğimizi yedikten sonra ben erkenden yatağıma girdim. Erkenden yatağa girmemin iki nedeni vardı. Birincisini biliyorsunuz. Tumas'ın kızını daha iyi düşleyebilmek, ikincisi ise anam ile babamı başbaşa bırakıp onların benim hakkımda konuşmalarına olanak tanıyarak, benim evlenme konumun görüşülmesine yardımcı olmaktı... Nitekim öyle de oldu. Yandaki odadan Kürtçe konuşmaya başladıklarını duydum. Aslında Kürtçe çat pat anlıyordum. Ama onlar bu gece belli ki benim duyup bir şeyler anlamamı önlemek için Kürtçe yerine benim hemen hemen hiçbir ke-

limesini anlamadığım Zazaca konuşuyorlardı.

Anamla babam o gece bitmez tükenmez konuşmalarını hep Zazaca sürdürdüler.

Ertesi gün nedense erken uyandım. Ama yatağımdan çıkmaya pek cesaret edemediğim için, sanki uyuyormuş gibi davranarak babamın işe gitmesini bekledim. Babamın öksürük sesiyle, dış kapımızın kapandığını aynı anda duyduğumda yataktan fırladım. Kahvaltıda anamın suratı bir karıştı, ama hiçbir şey konuşmadı. Anamın bu suskunluğu karşısında daha fazla sabredemeyerek sordum:

"N'oldu, babama söyledin mi?"

Anam hiç düşünmeden, duraksamadan, hemen cevabını verdi:

"Söyledim."

"Eh, ne söyledi?"

"Evvela aç karnını doyursun, sonra evlenmeye kalksın, dedi."

Anam sözünü tamamladıktan sonra hemen ayağa kalktı ve sanki koşup bir yerlere yetişecekmiş gibi acceleyle sofrayı toplamaya başladı. Ben hiç beklemediğim bu cevap karşısında şaşkın, kızgın, sordum:

"Eeee?"

Bu sefer anam sabredemedi ve patladı sonunda:

"Daha dünkü çocuksun, evlenmeye kalkıyorsun... Evlenmek kim sen kim! Karı sahibi olmak kolay mı zannediyorsun? Kızın karnını nasıl doyuracaksın?.."

Anam makinalı tüfek gibi saldırıya geçmişti. Belli ki daha çok konuşacaktı. Ayağa kalktım ve dengesizce bağırdım:

"Mide, mide, mide... Başka bir şey yok mu bu dünyada?"

"Var... Var tabii ki... Ama her şeyin de bir zamanı var. Evvela şu okulunu bir bitir. Askerliğini yap. Üç-beş kuruş para kazan, elin ekmek tutsun, ondan sonra ne bok yiyeceksen ye!"

Doğrusu anamı bu kadar kızgın, bu kadar öfkeli ve de bana karşı bu kadar acımasız, ilk kez görüyordum. Genelde uysal, verici, herkesin hakkına saygılı olan anam sanki gitmiş, bu tavrına hiç tanık olmadığım yabancı bir kadın gelmiş tepeme çöreklenip oturmuştu. Sesimi çıkarmadım. O, öfkeyle konuşmasını sürdürdü:

"Hem sana kim kız verir, kim seni ister?"

"Ben kızı buldum.

Anam herhalde böyle bir cevap beklemediği için biraz şaşkın ve biraz da merakla sordu:

"Hangi kuş beyinli aptal aklını çeldi?"

"O kuş beyinli, aptal maptal değil, Tumas'ın kızıdır..."

"Neee, tahtası eksik Tumas'ın kızı!.. O sümüklü Şuşan mı..?"

Anam daha fazla devam edemedi, ağlamaya başladı. Ben, anamın yüzündeki gözyaşı selini görünce şaşırdım, kemik yutmuş, ama yutarken de beceremeyip, yutkuna yutkuna kızarmış bir it gibi hissettim o anda kendimi. Ama artık yutkunmayacaktım, bu kadarı da fazlaydı doğrusu, anam benimle düpedüz alay ediyordu. İstikbaldeki gelinini "sümüklü" diye anıyor, bir de benim zevkimi kınıyordu. Bu tutumuyla da beni kararımdan caydırmaya kalkıyordu... Şuşan, hiç de anamın istediği gibi birisi değildi. Ben hamam önlerinde boşuna mı bu kadar beklemiş, boşuna mı ince eleyip sık dokumuştum? Bu, olsa olsa bir kaynananın gündüz gözüyle gelinine çamur atması gibi bir şeydi. Onun için anamın gözyaşlarına tepkim çok sert ve erkekçe oldu:

"Sümüklü de olsa isterim!"

Evet, sümüklü de olsa Tumas'ın kızıyla evlenmeye karar vermiştim. Ama gelin görün ki, hevesim kursağımda kaldı. Olmadı. Babam "hayır" dedi. Evimizde babamın kararları Tanrı buyruğu gibi bir şeydi. Değişmezdi. Değişmedi de. Böylece ilk aşkım da gelenek ve göreneklerimizin kurbanı oldu.

Tumas'ın kızı, sümüklü Şuşan'ımı başkasıyla evlendirdiler. Ben okulumu yarım bıraktım, babamın yanında, onun mesleğini öğrendim. Eşeklere semer dike dike semerci ustası oldum. Dört yıl sonra da; "Eh, artık elin ekmek tutuyor, evlenebilirsin..." deyip beni Haçer'in kızıyla evlendirdiler.

Şimdilerde Tumas'ın kızına sokakta her rastladığımda, başımı önüme eğerek yürüyorum.

Karım hamile... Kız doğurursa adını Şuşan koysam mı..?

BİZLER

Bizim Diyarbakır'da yazlar hep sıcaktır. Güneş, güneş olmaktan çıkar, başımıza bela kesilir, gökten ateş olur yağar. Gökten ateş yağmaya başlayınca da bizler, buz satan dükkanların önünde paramızla rezil olur, bir parçacık buz için adeta dilenci kesilirdik. Evlerde buzdolabı hayal etmek, hayalden de öte, uyanık gözlerle rüya görmek gibi bir şeydi...

Buz satan dükkanların önünde, buz fabrikasından gelmesini beklediğimiz birkaç kalıp o olağanüstü varlık, asla dondurulmuş su demek değildi. O sanki bambaşka bir dünyadan gelen ve erişilmesi çok zor olan gerçeküstü, gizemli bir şeydi. Bizler sabırsızlıkla onun fabrikadan yola çıkmasını, köhne bir kaptıkaçtının içinde, samanlara gömülmüş, yüzünü göstermekte nazlanan bir gelin gibi salma salına gelişini bekler dururduk.

Buzcu dükkanı önünde kuyruğa girerek sıra beklemek gibi kötü alışkanlığımız yoktu. Gücün yetiyorsa, bileğinin kuvvetiyle buzunu herkesten önce alabiliyorsan, o zaman kuyruk muyruk, sıra mıra ne demek! Uzat kolunu, itiver onu bunu, bastır paranı al buzunu! Ve de çek git! Öyle de yapardık. Bizler buz alabilmek için, kendi aramızda kıran kırana kavgamızı sürdürürken kocaman buz kalıbı da, beline kadar soyunmuş, marul göbekli, keçi kıllı göğüslü, pasaklı ve elleri kirli buz satıcısının, kıyasıya, insafsızca, ardı ardına indirdiği balta darbeleriyle parçalandıkça, bizim aç gözlü bakışlarımız arasında kendi yaşamını sürdürmek için Tanrı'ya yalvarırcasına başını göklere doğrultur, ancak tepesinde dikilmiş kızgın güneşi görünce de, kahrından, doğduğuna doğacağına pişman olur, parçalandıkça, küçüldükçe kem talihine kızar, sinirlenir ve çaresizliğin verdiği utançla, çoluk çocuğun elinde şehrin sokaklarında, yol boyunca, şıp şıp gözyaşı dökerdi...

Kan ter içinde, eriye eriye, ağlaya ağlaya, sızlana sızlana, son yolculuğuna çıkan buz parçacığı, kerpiçten yapılmış evlerimize tamamen ölmeden, yok olmadan, bitip tükenmeden yetişebilirse, analarımız iki elleri hamurda da olsa, işlerini güçlerini bırakır, gözü yaşlı bu buz parçasını vakit kaybetmeden, hemen bir "şor" parçasına, yani bir beze sararlardı. Onun üstüne ikinci bir "şor" sonra da üçüncü ve dördüncü şorlarla bebek kundaklar gibi kundakladıktan sonra çam talaşının içine yatırır, üzerine de bir tahta parçası sürerlerdi. Böylece buz parçası bir hazine gibi saklanırdı güneşin acımasız ateşinden. Bitkin, yorgun, hayata küskün, talihsiz buz parçası henüz eriyip ölmeden, canlı canlı, mezarına gömülünce, artık akşam olmuş, evli evinin, köylü köyünün, sıçan da kendi deliğinin yolunu tutmuş demekti.

Babam da gecikmezdi. Omzunda taşıdığı kocaman karpuzuyla sokak kapısının tokmağını şakşaklardı. Evlerimizin sokak kapılarında, adına şakşak dediğimiz demir tokmaklar asılıydı. Zil mil, elektrik melektrik Tanrı'ya çok yakarmasına rağmen henüz Papaz Arsen'in evinde bile yoktu... Babam kapıyı iki kez şakşaklar, taşıdığı yükün altında yorgun, sıcaktan bunalmış, eve gelirdi. Anam, o saatlerde mutfakta taş ekmeği pişirirdi. Kızkardeşim kapı eşiğini yıkarken, küçük kardeşim de koşarak, neredeyse boyu kadar büyüklükteki karpuzu kucaklayıp babamın elinden almak isterdi. Babam ceketini ve kasketini çıkarır,

duvardaki çengellerden birine asardı. Ceket ter kokardı. Sonra avludaki kuyuya yönelir, eskimiş, yaşlı tulumbanın önünde dururdu. Bizler, çocuklar, babamızın terli alnını, yüzünü yıkayabilmesi için koşup tulumbadan su çekerdik. Babam iki avucunu birleştirir havuz yapar, tulumbadan akan suyun önünde tutar, dolan suyu "şap şap" terli yüzüne vururdu. Burnunu yıkar, ağzını çalkalar, saçlarını ıslatır, böylece serinlemeye çalışırdı. Sonra kardeşim koşarak duvarda asılı duran havluyu getirir babama uzatırdı. Babam, yüzünü kurularken, bir taraftan da "oh, oh" der, sanki ona sunduğumuz bu hizmetlerden dolayı teşekkür eder, yorgunluğunu unutup sedirdeki her zamanki yerine otururdu.

Babamın yerini almasıyla, anam, artık herkesin hazır olduğunu anlar, sofrayı kurardı. Yere bağdaş kurar otururduk. Anam yemeğimizi getirirdi. Genelde, yiyeceğimiz ayran çorbası, taş ekmeği, bulgur pilavı, sulandırılmış pekmezdi. Aynı kaptan, aynı tencereden yerdik. Kaşık gürültüleri arasında babam, "kaşık sesleri bana keyif verir, yiyin, bolca yiyin, güzel güzel yiyin, doyasıya yiyin ha!" der, babamızın keyifle yemesi için bizler de uyardık sözlerine, keyifle ve bitmeyen iştahımızla tahta kaşıklarımızla çalakaşık dalardık önümüzdeki pilava. Tahta kaşıkla yenen yemeğin lezzetini bilir misiniz..? Pilavın yanında ayranla dolu tasta yüzen minik buz parçacıklarının son nefesiyle yemeğimiz biterdi.

Kış geceleri babam şarap içerdi. Biz şarabı satın almazdık. Şarabı anam hazırlardı. Siyah, küçük taneli, şıralı Siverek üzümünü, çıplak ayağıyla ezer, suyunu "katremis" dediğimiz kocaman göbekli damacanaya doldurur ve kırk gün sayardı. Kırk gün sonra şarap içime hazırdı. Uzun kış geceleri misafirliğe gelenlere şarap ikram ederdik. "İçin, iyi için, bu şarap bir başkadır ha... derdi babam, şarap dolu koca bakır tası misafirlere uzatırken. Ve misafirler de bir güzel içerlerdi, kafayı çekerlerdi, naza çekmeden kendilerini... Sonra nazı tuzu kime ve niçin yapacaklardı...? Babam, "beri gel kömür gözlüm, ben adam yemem" şarkısını söylediğinde, anam onun sarhoş olduğunu anlardı... Lusarar Estedur, yani papaz yamağı, yardımcısı Estedur dayı, tiz sesiyle, "dere kenarında bir ev yapmışam, kerpicim tükenmiş naçar kalmışam"la devam ederdi. Türkçe'nin yanı sıra Kürtçe de söylerlerdi. Özellikle babamla aynı köyden olan Heredan'lı Keya böyle yapar ve

koyverirdi sesini: "Were yade, rebeno, dino, Kerecdağı; wala tu esmeri, kerekaşi; Ğhude murademino bıke ser kanıka Erbedaşi..." Keya dayının şarkısını anlamadınız değil mi? Oysa çok basit: Karacadağlı, kara kaşlı, esmer yar ile Erbedaş Çeşmesi'nde murada ermek istiyor, bunu da Tanrı'dan diliyor... Altmış yaşındaki Keya dayı bu şarkıyı döktürdükten sonra, tastaki şarabı fondip ederdi...

Bir de hep bir ağızdan söylediklerinde, "burası Muş'tur, yolu yokuştur, giden gelmiyor, acep ne iştir" türküsü, nedendir bilinmez, sonunda gözyaşlarına karışırdı...

Olağan günlerde yemek sona erdiğinde, babam bir köşeye çekilir, ya da yer minderinde oturur, eski gazeteleri okurdu. Bunu biraz da okuma yazma kurslarına katılıp sonradan öğrendiği alfabeye, diploma yerine geçen, adına "şahadetname" dediği kağıt parçasına karşı olan saygısından yapardı... Mevsim yaz ise, yani güneşin bizi kasıp kavurduğu günlerde, yemekten sonra dama çıkardık. Bizim evlerin damı düzdü ve toprakla örtülüydü. Yaz başında dama "taht" kurardık ve geceleri "taht"ta yatardık. Sıcak yaz geceleri içerde yatmak olanaksızdı. Bir de akrep korkusu cabası. Elbiselerimizin kollarının içine, ayakkabılarımıza girerlerdi. Tahtın etrafını ince amerikan beziyle çepeçevre çevirir, böylece gece uyurken, aile sırlarının dışarı sızmasını önlerdik... Bu sırdaş beze "sıtara" derdik.

Bazen ani bir yaz yağmuru, gece yarısı iri taneleriyle bizleri yoklardı. Toparlardık yatağımızı yorganımızı aceleyle aşağı inerdik; geceyarısı göçleri, en çok biz çocukları sevindirirdi. Bize bir tür oyun gibi gelirdi. Çekerdik yorganı kafamıza ve yağmurun yorgandaki "tıp tıp" patlayan melodisini dinlerdik. Ancak, ertesi gün anamızın kirlenmiş yorganları yıkadıktan sonra tekrar sırtlayıp dama çıkaracağı gerçeği umurumuzda bile olmazdı.

Surp Haç, yani Aziz Haç yortusuna kadar damda yatardık. Haç yortusu gelince mutlaka havalar soğurdu ve yağmurlu günler başlardı. O zaman da şu tekerlemeyi söylerdik:

"Haç, damdan kaç..."

Ve kaçardık, inerdik damdan... Taht ertesi yıl tekrar kurulmak için sökülür, yağmur ve yıldızlar altında uyumanın büyük keyfi de sona ererdi. Bunu yağmurla loğ taşının bitmez tükenmez mücadelesi, bit-

meyen kavgası izlerdi. İri yağmur damlaları damdaki toprak ve samanı söker alır, ta odamıza dek işlemeye çalışır, loğ taşıysa babamın ter damlalarına karışarak bir sağa bir sola yuvarlana yuvarlana tüm ağırlığıyla damımızı perkitir, sağlamlaştırırdı.

Bizler artık odalarımızda, akşamları yere serilen, sabahları ise toparlanıp "yükeri" denen yüklüğe konan yataklarımızda yatmaya başlayınca, akrepler de toprağın bağrına çekilir, ertesi bahara kadar tekrar buluşma dileğiyle uykularına çekilirlerdi.

Sonbahar demek, kilerlerin ağzına kadar doldurulması demekti Önce odun kömürü alırdık. Anam yüzünü, ağzını, başını bezle örter, sadece gözlerini açıkta bırakır ve çuvallar dolusu kömürü ayıklayıp cinsine göre istif ederdi.

"Bu 'arot'tur" der, az yanmış, iyice kömürleşmemiş olanları ayırırdı.

"Bu 'dık'tır" der, eledikten sonra eleğin altında kalan küçük kömür parçacıklarını bir kenara yığardı.

"Bunlar da 'ağgik' kömürdür" der, iyi kömür, has kömür olanları özenle ayrı bir yere dizer, kümelerdi.

Evimizde, her kömürün kullanılacağı bir yer vardı. "Arot"lar çamaşır kazanının altında yakılır, su kaynatılırdı. "Ağgik" yani iyi kömürle taş ekmeği pişirilirdi. "Dık" ise, nohut kavurup leblebi yapmak için yakılan ateşte kullanılırdı.

Sonra bulgur ve dövme hazırlardık. Buğday ayıklanır, değirmene gönderilirdi. Gelen un elenirdi.

"Bu has un.

"Bu kepek..."

Has undan "patila" denen bir nevi peynirli börek yapılırdı. Ancak patilanın lezzetli olması için, peynirin tam yağsız, "imansız" peynir olması gerekirdi. Kepek ise sokaklarda "şişe aliyam, boş şişe aliyam" deyip, sırtlarındaki torbalarla gezen Yahudilere veya bizim deyimimizle Moşe'lere satılırdı. Onlar da topladıkları kepekleri ve boş şişeleri başkalarına satar, ticaret yaparlardı. Ermenilerin hemen hepsi esnaf, sanatkardılar. Moşeler ise ticaret adamı...

Anam koruk suyu hazırlardı, ceviz sucuğu yapardı. Kuru üzümü ve pestili satın alırdık. Egil'in pestili en iyisiydi. Pestil ne kadar ince

olursa o kadar lezzetli olurdu. Sizler, pestilin içine ceviz içi koyup yediniz mi hiç? Tadını bilir misiniz?

Bizim muhallebimiz, yoğurttu; çikolatamız da, üzüm şırasından yapılmış, güneşte kurutulmuş, sonra kalıp halinde kesilmiş "kesme" Yoğurda pekmez katardık, kaşık kaşık yerdik. Bizim pastamızdı bu, daha doğrusu bizim kekimiz...

Şaşırdınız mı..?

EKMEK, EKMEK, EKMEK

Bizim oralarda, Diyarbakır'da, ekmek çok yenir. Ekmeksiz yemek yemek, ekmeksiz karın doyurmayı denemek, açlık denen şeyin ne olduğunu bilmemek gibi bir şeydi. Ekmeği ne denli sevdiğimizi, ne kadar çok yediğimizi de günlük konuşmalarımızda dile getirirdik. Birine "Gel otur, yemek yiyelim" demez "Gel ekmek yiyelim" derdik. Yemek yerken yanımıza gelen birine veya bir misafirimize, "Yemek yedin mi?", "Aç mısın?" diye sormaz. "Ekmek yedin mi?" diye sorardık. Biz şuna inanırdık: Ekmek yememiş bir insan tok olamaz, mutlaka açtır...

Bizim evlerimizde kilerlerimiz vardı. Kilerlerimiz kocaman göbekli küplerle dolu olurdu. Küplerin içine ne mi korduk? Söyleyeyim: Öncelikle en kocaman, en şişko, en göbekli küpümüz unla dolu olurdu. Onun yanısıra boylarına göre dizilen diğer küplerimiz dövme, bul-

gur, mercimek, nohut, fasulye ve pirinç küpleriydi. Başka küplerimiz de vardı: Pekmez küpü, onunla kapı komşusu yağ küpü, biz çocukların en çok sevdiği, sık sık da yokladığı, bu yüzden de ikide bir analarından zılgıt yediği kuru üzüm küpü, pestil, ceviz ve cevizli sucuk küpü...

Bizim oralarda zenginlik ölçüsü, kilerin büyüklüğü, kilerdeki küp sayısı ve onların da göbekli ya da sıska oluşlarıyla ölçülürdü. Evin küpleri tümden boşsa, o evin durumu berbat, kötü, hali perişan ve acıklı demekti. Biz dualarımızda bunu belirtir, şöyle söylerdik:

"Tanrı kimsenin küpünü boş bırakmasın."

"Halil İbrahim'in beti bereketi küplerimizden hiç eksik olmasın..."

Pazar günleri kilisedeki ayinden sonra, Papaz Arsen'in cimrice dağıttığı kutsal ekmeklerden birer tane alabilmek ve o minik ekmeklerden her küpün içine bir tane koyarak bereketini arttırmak için analarımızın verdiği uğraş her türlü övgüye layıktı. Papaz Arsen, pazardan pazara dağıttığı üç beş kutsal, incecik, yufka minik ekmek yerine, tembellik etmeyip daha çok ekmek yapıp daha çok dağıtsa, analarımız da kutsal ekmek kapma yarışına girmeden küplerini doldurabilse daha iyi olurdu, ama Papaz Arsen'in de kendine göre mutlaka bir bildiği vardı. Onun bu şekilde davranmasının nedeni bir sırdı. Bu sırrı Tanrı'dan başka bir bilen de yoktu.

Genelde küplerimiz iki renk olurdu: Kırmızı toprak, yani kil renkli, bir de yeşil sırlı olanlar Kil renkli küplerimize un, dövme, yeşil mercimek, kırmızı mercimek, nohut, fasulye ve bulgur; sırlı yeşillere ise eritilmiş ve sonradan saç örgüsü şeklinde örülmüş, içine de yabani peynir otu konmuş peynir, kaya tuzu, pekmez ve yağ korduk.

Anam hamur yoğururken veya ayran çorbası pişirirken, kilerden alması gereken bir şey varsa, hamurlu elleriyle, "teşt"in yanından kalkmadan bizlere, bana, kardeşime ya da kızkardeşime seslenirdi:

"Kız Ani, kilerden azıcık tuz getir."

Kızkardeşim koşarak tuz küpüne yönelir, küpün yuvarlak tahta kapağını kaldırır, onun da altındaki bezi aralar, bir parça tuz alır, kapağını tekrar yerine koyar ve tuzu getirip anama verirdi. O da, tuzu hamura katar, kendi kendine dualar fısıldar ve yoğurmayı sürdürürdü. Biraz sonra bu kez başka bir şey için seslenirdi:

"Sopeee, kilerden lülüğü getir!"

Sope diğer kızkardeşimdi. Ani'nin küçüğü. Aslında adı Sope değil, Ardemis'ti. Kısa boylu, toparlak olduğu için ona bu ad daha uygun görülmüştü. Bir zamanlar Diyarbakır'da Sope adında yaşlı, kısa boylu bir kadın ve yine yaşlı, kısa boylu bir erkek yaşamış. Erkeğin adı da Garabet. İşte onların hatırasını yaşatmak için, onların anısına saygıdan, bütün kısa boylu erkeklere Garabet, kısa boylu kadınlara da Sope demek gelenekselleşmişti. Sope ve cüce Garabet çoktan toprak yığını olmuşlardı ama, yaşayan bir yığın Sope ve cüce Garabet vardı...

"Sope di hadisene, lülüğü getir!"

Sope kilere gider, gecikince de anam veryansın bağırırdı:

"Di hadi, cırcır böceği... Lülük nerede kaldı?"

"Ana, lülüğü nereye koydun, bulamıyorum?"

"Gözün kör olmasın kız, boyundan uzun lülüğü görmüyor musun?"

Sope boyundan büyük lülüğü arayadursun, anamın sabrı tükenir, bağırtısını yinelerdi:

"Hepten körolasın... Kız, Apo'nun tenceresinin, Ani'nin sinisinin yanına baksana!"

Bizim evde, babam Sıke ve anam Hıno, işlerini kolaylaştırmak, ayrıca ilerde onların yokluğunda, biz kardeşler kendi aramızda miras kavgalarına düşüp birbirimizi yemeyelim diye evdeki bazı kap kacağı çocukların adlarıyla vaftiz etmişlerdi... Onun için eve alman yeni bakır tencereye Apo'nun tenceresi, bakır siniye Ani'nin sinisi veya Sope'nin hamam tası diyerek işi kolaylaştırmışlardı.

Sope söylenen yerde lülüğü bulup yuvarlana yuvarlana top gibi gelir, anama uzatırdı. Anam hamurlu ellerini yıkar, çöker "habeş"in yanına, habeşin içinden bir parça sönmemiş köz bulur, onun etrafına düzenli bir sıra kömür sıralar ve başlardı "lülük"le üflemeye.

Lülüğü kaval gibi üflerdi anam. Zaten lülük denen bu nesne, kaval kadar uzun, onun kadar kalın bir demir borudan ibaretti. Bir ucundan üflendiğinde diğer taraftan hava çıkardı. Havanın çıktığı yer daha dar olduğu için de hava biraz basınçlı çıkardı. Anam derin bir nefes alır, yanakları havayla şişer, kızgın bir hindiden farkı kalmaz ve üflemeyi sürdürürdü. Anam birkaç kez hindi gibi şişip, lülüğün ucundan çıkan tiz sesle hindileri bile kıskandıracak duruma gelince, kömür de bu

çaba karşısında utancından yavaş yavaş kızarmaya ve alevleriyle anamı selamlamaya başlardı.

Ateş hazırlanınca, "habeş"in üzerine bir sacayağı oturturdu. Buna biz kendi ana dilimizde, daha doğrusu yöre Ermenicesiyle "gesgerenk" derdik. Gesgerengin üzerine de sac yerleştirirdi. Sac, şu sizin bildiğiniz, üzerinde yufka ekmek pişirilen, karnına bir tekme vurulup, kamburu çıkarılmış demirden sac parçası...

Sac ateşte ısınıp kendini cehennemin göbeğinde hissedince, anam bir yandan yanındaki yuvarlak tahta sehpada, usta elleriyle bir topak hamuru, oklava ile açarak yufkaya dönüştürüp sacın üstüne atardı. Sacın hararetine dayanamayan incecik yufka hemen kabarırdı. Anam pişmiş yufkayı kaptığı gibi sacın cehenneminden kurtarır, yerdeki bezin üstüne kor, ikinci bir yufkayı saca atardı. Anam kırk-elli kez aynı işlemi yineler, biz onun bu maharetini dikkatlice ve sabırsızlıkla izlerdik.

Sonuncu yufkanın sacın üstüne "hıışt" diye fırlatılıp, "fıırt" diye toplanmasıyla birlikte bizim de tükenmek bilmeyen sabrımız tükenir, koşup kilere dalar, birer parça çökelek peyniriyle boy sırasına girer anamızın önünde dizilirdik. O, bizlere birer sıcak yufka verir, biz de tıpkı anamızın bir zamanlar bizleri kundaklayıp sardığı gibi sıcacık yufkanın içersine yerleştirdiğimiz peyniri sarar, güle oynaya ve büyük bir iştahla yerdik.

Başka zamanlar anamız bizlere "zıngılik" pişirirdi. Zıngılik de hamurdan yapılırdı. Daha önce söylediğim gibi bizler hamurla yoğrulup ekmekle büyürdük.

Tavanın içine biraz yağ korsunuz, yağ erir, göz göz gözlerinizin içine bakınca, içine bir kaşık hamur dökersiniz, hamur öfkesinden kızarmış yağın içinde şaşırıp kalır, yapacak hiçbir şey bulamayınca da kabarır şişer, tostoparlak olur kamburlaşır. Siz kızgın yağın içinde kamburlaşan bu zavallıyı çıkarır üzerine döktüğünüz pekmez ile ağzınızın suyu aka aka afiyetle yerseniz yediğinizin "zıngılik" olduğundan hiç kuşkunuz olmasın.

Sacın üzerine konan hamur yufka kalınlığından fazlaysa, neredeyse anamın serçe parmağı kalınlığında ise, o zaman hafif köz ateşinde ısınmış sacın üzerindeki hamur yavaş yavaş pişer ve piştikçe de size göz göz, göz eder. Gözlerinize bu kadar hayran bakan, baygın bakışlarıyla

iştahınızı kabartan bu sıcacık ekmeği alıp, kalaylı bakır bir tepsinin içine koyup, üzerine de erimiş halis Karacadağ tereyağından döküp, bir de toz şeker veya zevkinize göre pekmeze bulayıp yerseniz, yediğinizin adı "taş ekmeği"dir.

Bir de "cumur" vardı. Hamur yoğrulup, üzerine de haç işareti yapılıp, ekşimesi için üstü bir bezle örtülüp evin en sıcak köşesine konulunca, onun ekşimesini beklemekten başka yapacak bir şey kalmazdı. Ben nedense hep ekşimiş, "teşt"ten taşmak üzere olan hamurların üstüne gelirdim... Benim bu zamanlamama anam hayran kalır, hemen hamur teştini başımın üzerine yerleştirip beni fırına yollardı. Bu, benim bitmeyen görevimdi. Pişen ekmekleri alır eve dönerdim. Sıcak ekmeğin mis gibi kokusu henüz üzerindeyken, ekmeğin sıcak buharı daha dağılmamışken, ekmek daha ellerimizi hafifçe yakıyorken, bizler oturur çökerdik yere, taze, sıcak ekmeği parça parça ufalardık. Böylece fırında zaten canı yanmış, pişmiş ekmeği, bir de biz mıncıklayarak, parça parça ederek, doğduğuna doğacağına, piştiğine pişeceğine pişman ederdik. Ekmek artık ekmek olmaktan çıkıp ufalana ufalana ne olduğuna kendisi de bir türlü karar veremez duruma gelince, onun bu merakına bir son vererek, üzerine tereyağını dökerdik. O, daha tam kendine gelmeden pekmezle karıştırıp bir güzel yoğurup topak topak yapınca, artık yenecek kıvama geldiğini anlar ve Tanrı'ya şükrederdi... Bizler de Tanrı'ya bize cumuru verdiği için şükranlarımızı sunardık. Anam şükran duasını mırıldanırken ben elimdeki bir toparlak cumur ile sokağa fırlar, cumurdan bir parça tattırarak onların o anda oynadıkları çelik çomak oyununa beni katmaları için rüşvet verirdim arkadaşlarıma.

Bu arada şunu da belirtmeliyim ki biz kurumuş ekmeği çok lezzetli bulur ve yerdik. Evet, ekmek kuru olduğu zaman bizim iştahımız kabarır, aç kurtlar gibi olurduk. Kurumuş, bayat ekmek iştah açar mıydı? Açardı işte!

Akşama doğru, okul dönüşü, ömrünün yarısı mutfakta geçen anamızın yanına koşardık:

"Ana acıktım."

"Anan, boyuna hayran! Bak ayran çorbası pişiriyorum, azıcık sabret, yersin.

"Ama ben çok acıktım.

"O zaman git kilerden bir tas yoğurt getir."

Biz yoğurdu bez torbalar içinde saklardık. Çarşıdan aldığımız bir bakraç yoğurdu amerikan bezinden bir torbaya doldurur, yüksek bir yere asardık. Torbadan "pıt, pıt" diye sular damlardı. "Pıt"lar kesildiğinde suyu iyice süzülmüş yoğurt, yoğurt olmaktan çıkar, sanki tereyağına dönüşürdü. Torba yoğurdundan bir parça tasın içine koyduktan sonra, üzerine kuyudan çektiğimiz buz gibi suyu dökerek bir güzel karıştırdık mı nefis ayranımız hazır demekti. Ayranın içine evdeki kurumuş bayat ekmekten ufak ufak doğradık mı ekmeğin bizden önce ayranımızı büyük bir iştahla içip şiştiğini görerek daha fazla zaman kaybetmeden kaşıkla tasın içine dalardık. Onun için anamız bize "Di hadi git kilerden bir tas yoğurt getir" dediğinde hiç nazlanmadan koşup kilere dalar, uslu uslu anamızın sözünü dinler, bundan da hiç pişman olmazdık.

Biz ekmeği ceviz içiyle de yerdik. Kilerden, ceviz küpünden sekiz on tane ceviz alır, çökerdik yere, elimizdeki bir taş parçasıyla cevizleri kırar, içini çıkarır, sonra ısırdığımız bir parça ekmeğimizle katık edip yerdik. Ekmeği elimizle koparmaz, ısırırdık. Daha sonraları İstanbul'da ekmeğin ısırılarak yendiğinde ayıp olduğunu duyduk, hayretler içinde kaldık... Oysa en lezzetli ekmek, ısırılarak yenen ekmektir. Evet, ekmek dediğin elle koparılarak yenir, biz bunu da yapardık, ancak ayran çorbası, ayran aşı, mercimek çorbası, nohut, kuru fasulye gibi yemeklerde, ekmeği yemeğe doğrar sonra da kaşıklayarak yerdik.

Kutsal bayramlarda ekmeklerimiz "lavaş"a dönüşürdü.

"Yarın bayram, lavaş pişireceğiz."

Anamızın bu sözleri bizi son derece mutlu ederdi. Yiyeceğimiz kızarmış nefis lavaşları düşünerek ağzımızın suyu akardı. Papaz Arsen'in kilisede her yıl anlata anlata artık hepimizin gözleri kapalı ezberlediği çarmıha gerilmiş İsa'nın dirilerek göğe çıkışının hazin hikayesi, biz çocukların pek umurunda değildi doğrusu. Bizim için bayram lavaşlar, kırmızı yumurtalar demekti. Hani Papaz Arsen'in kulağına gitmeyeceğinden emin olsak, bizi dürtükleyip duran şeytana uyup İsa Peygamberimizin yeni bir mucize daha yaratarak, biz çocukları daha çok sevindirmesi için daha sık ölüp daha sık dirilerek, senede birkaç kez bayram yapmamıza neden yanaşmadığını soracaktık,

ama şeytana uymanın ne kadar büyük bir günah olduğunu bilmeyecek kadar aptal değildik.

Hamur "teşt"inin üzerine birkaç yumurta koyarak fırına götürdüğümüzde, Kürt fırıncı ertesi günün biz gâvurların veya onun diliyle söylersek, Fıllalar'ın yumurta bayramı olduğunu bilirdi.

Fırıncı hamurlara gereken şekilleri ustaca verdikten sonra, birbirlerine vurarak çiğ yumurtaları kırar ve "lavaş"ın üzerine eliyle sıvazlar, sonra küreğine yerleştirip fırına sürerdi. Birkaç dakika sonra da fırının kapağını açar, pişen ekmekleri çıkarırdı. Üzerlerine yumurta sürülmüş olan lavaşlar daha bir parlak, sanki daha pişkin yüzümüze gülerlerdi. Eh, bu lavaş da sıcak sıcak yenmez mi? Yenir, hem de bal gibi, kaymak gibi yenirdi. Ama unutmayalım ki böyle bir lavaşa başkaca herhangi bir şeyi katık edip yemek hem ayıp hem de günahtı...

Diyarbakır'ın kara kışı henüz gelmeden, sonbaharda herkes kışlık hazırlıklarına başlardı. Her aile kendi kesesine veya başka bir deyişle kendi kilerinin büyüklüğüne göre, bir, iki, üç veya dört koyun keserdi. Koyunlar tüm günahlarını yüzülmüş derilerinin üzerinde bırakır, kocaman bakır kazanlara girer, kazanların altında yanan odunlarla, cehennemin tadını tadar, kavurma olup çıkarlardı. Kavurma kazanında fokur fokur kaynayan yağın içine ince ince dilimlenmiş ekmekleri atınca, ekmekler sevinçlerinden çılgına döner, sünger gibi yağı içmeye başlarlardı. Bu ekmekleri yemek için insanın acıkması gerekmezdi. Gırtlağımıza kadar tok bile olsak bu ekmeklerden yemeden yapamazdık. Zaten kavurma kazanının içindeki bu ekmekler kapanın elinde kalırdı. Acele davranmayan da hava alır, boşuna yutkunur dururdu.

Kürtçe'de şöyle bir deyiş vardır,

"Hetan ki ghaço sağ e,

Nan u pivaz yasağ e"

Bilenler için değil de Kürtçe bilmeyenler için söylemek gerekir ki, pivaz Kürtçe, soğan demektir. Ekmek ve soğan herhalde dünyanın her yerinde iyi bir ikili oluşturur. Bu gerçeği iyi bilen Kürtler, Fıllalar'ı yani Haçolar'ı cezalandırmanın en iyi yolunun onlara ekmek ve soğanı birlikte yedirmemekten geçtiğini işte böyle veciz bir ifade ile söylerlerdi.

Ekmeği ne kadar çok yediğimizi anlatmaya çalıştım. Ancak, son

bir noktayı aktarmadan geçemeyeceğim: Sizler eğer bu güne dek küflenmiş ekmek yemediniz ise, şuna kesinlikle inanmalısınız ki, nenemin uzun basma donunun üzerindeki küçük yamalık kadar bile aklınız yok demektir.

Büyük anam, nenem, küflenmiş ekmek parçasını alır, sokak kapımızın önüne çöker oturur, yanına kuyudan çektiği bir tas soğuk su koyar, sonra titrek elleriyle ekmeğin üstüne su serperdi. Ekmek parçası buz gibi suyu emsesinde hissedince kabarır, yumuşar, baklava gibi bir şey olurdu. İşte nenem bu küflü baklavayı avurtlarında çiğner de çiğnerdi.

Nenemin iştahından eğer birkaç kırıntı artarsa, sıra kümesteki tavuklarımıza gelirdi. Nenem ayağa kalkar, önlüğünün üstüne dökülmüş kırıntıları, kutsal ekmek gibi avucuna toplar, kümese yönelir ve titrek sesiyle seslenirdi:

"Tuu, tuu, tuu...

Bu "tuu, tuu, tuu"ların tavuk dilindeki anlamı bir hayli derindi:

"Ekmek, ekmek, ekmek...

'KIĞH' SİLVA

Bizim oralarda, Diyarbakır'da, erkek ya da kız çocukların kendi yaşlarına göre oynadıkları bir oyun mutlaka vardı.

Boyun iki veya üç yaşlarında ise, henüz donsuz ve sümüklü gezinip duruyorsan, avludaki çamurla, yağmur suyu birikintisiyle, renkli cam veya kağıt parçalarıyla oynayıp durursun. Anan kendi işinde mutfakta, çamaşır yıkamakta, hamur yoğurmakta, taş ekmeği pişirmektedir. Sen yerden, çamurların içinden bulup eline aldığın paslı bir çiviyi ağzına götürüp tattıktan sonra, tam yutmaya çalışırken, birden ananın dikkatini çekersin. O, hamurlu elleriyle, ağzındaki çiviyi çekip çıkarır, ilk dersini verirdi:

"Bu 'kığh'tır!"

Sen "kığh"ı-mığhı anlamazsın. Ağlarsın, ananın elindeki hamura

bulanmış mıhını istersin. O, mıh yerine, eline bir parçacık ekmek tutuşturarak, ikinci dersini verirdi:

"Bu 'kığh' değil güzeldir, al ye!"

Sen "kığh"ı, güzeli, çirkini anlamazsın, ağlamaya devam edersin. O, boşverir, yarım bıraktığı işine döner, senin kirli donunu yıkamaya koyulurdu.

Dört yaşlarındasın. Sarılı kahverengili pırıltısına kapılıp kocaman bir eşek arısını ellerinle tutmak istersin, tutarsın da, arının sivri iğnesinden, onun yakıcı zehirinden habersiz, parmaklarında beliren acıyı ve zonklamayı hissedince, yapacak hiçbir şey yoksa, ağlamanın tam zamanıdır. Anan koşarak gelir, seni iki gözü iki çeşme ağlatan şeyin nedenini sorardı:

"N'oldu? Niye ağlıyorsun yine?"

Nereden başlayıp, nereye gelecceksin? Arı ile oynamak istediğini nasıl anlatacaksın? Nasıl becerebileceksin? Sen arının ne olduğunu bilmiyorsun ki... Arı ve renkli bir cam parçasının aynı şeyler olmadığını nereden bileceksin? Ağlarsın, bu senin bir nevi ağlama oyunundur, en azından anan öyle düşünür. Sen, böyle ağlaya ağlaya büyüyeceksin. Kucaklar seni anan sevgiyle, odaya götürür, avucuna birkaç kuru üzüm kor, seninle ilgilenirdi:

"N'oldu, neden çocuklar gibi ağlıyorsun?.. Al, bak kuru üzüm, çok güzel, ye!"

Sen hem kuru üzüm çiğner, hem sümüğünü çekerek ağlamaya devam ederken, anan kendi işine koyulur, buğday ayıklamaya başlardı.

Beş yaşındasın, sokak kapısının önünde yaşıtlarınla bilye oynarsın. Bilyen, taşlar arasındaki bir deliğe düşüp kaybolunca, üzülür kahrolursun, bu kez ağlamamak için gözyaşlarını tutarak yeni bir bilye yapmak için sokaktan bir mermer parçası aramaya koyulursun. Bulduğun mermer parçasını bir başka taş ile yontup kendine yeni bir bilye yapmak istersin. Mermeri yontarken ustalığından olacak, parmaklarını da yontarsın. Acıyan parmağın bir de şişip zonklamaya başlayınca, demin zor tuttuğun gözyaşların yine sel olup akmaya başlar. Ananın yanına koşup durursun. O, un elemekte, keşkek pişirmektedir. Seni dinleyecek halde değildir. İşi zaten başından aşkındır. Sen ağlamanı sürdürürken, o hiddetle seni azarlayarak bağırırdı:

"Nedir bu be! Akşama kadar durmadan ağlayıp zırlıyorsun, yine nen var?"

Şişmiş, kızarmış parmağını gösterirsin, anlatırsın. O, acını anlar, ancak yine de öfkeyle konuşurdu:

"Oh olsun! Taşlarla oynayanın sonunda başına gelecek olan budur..."

Ama ne de olsa anandır, acını paylaşmadan edemez, kilere gider, dört tane ceviz getirip avucuna kor, yüzünü okşayarak şefkatle konuşurdu:

"Al! Bu cevizleri kır, ye!"

Sen şimdi elinde bir taş parçası, ceviz kırmaya çalışırsın. Cevizlerin içlerini kabuklarından ayıklayıp yerken, yavaş yavaş parmağının acısını unutursun...

Altı yaşlarındasın, sokakta arkadaşlarınla aşık oynuyorsun. Tatlı başlayan oyun, sonunda kavgaya dönüşünce, arkadaşlarından biri seni itip çamura düşürür, sen de avazın çıktığı kadar bağırıp ağlamaya başlarsın. Anan sesini duyar duymaz, telaşla ve korkuyla koşarak yanına gelir, seni o halde görünce bir de o haşlardı:

"Köpoğlusu... Nedir bu halin? Her tarafın çamur içinde..."

Elinden tutar, çekiştirip sürükleyerek, eve sokardı seni. Elbiselerini çıkarır avludaki su arkının içine fırlatır, tulumbadan su çekerek elini yüzünü buz gibi suyla yıkarken de, sinirli sinirli beddualar döktürürdü:

"Kan kusasın!.. Gidişin olsun, dönüşün olmasın!.. Gözün kör olsun!.."

Yedi yaşında, öğrencilik oyunun başlamıştır. Eline kağıt, kalem, defter, alfabe tutuşturarak okula gönderirler.

"Git, oku, büyük adam ol!"

Sen, büyük adam olma oyununa başlarsın. Okul dönüşü, defteri kalemi bir tarafa fırlatıp, sokağa koşar, topladığın arkadaşlarınla evin damına çıkar, kağıttan yaptığın şeytan uçurtmasını uçurmaya çalışırsın. Anan, dama gizlice çıktığını görür, aşağıdan, avludaki mutfaktan veryansın ederdi:

"Muradına ermiyesin!.. Kokuşup kurtlarla dolasın!.. İn oradan! Düşüp gebereceksin!..

Bir sıpa boyuna eriştiğinde, sekiz yaşında demeksin. Sekiz yaşında kocaman hamur "teşt"ini sırtına yükleyip seni fırına ekmek pişirtmeye yollarlar. Hamuru götürüp, pişmiş ekmekleri getirirsin. Bu senin büyüdüğünün işaretidir.

Dokuz yaşındaysan boyun; yaşlı, kısa boylu, köse, cüce Garabet'e ulaşıyorsa, eh artık sokaklarda, "küçe"lerde oynamak biraz ayıp olmaz mı?.. Yaz tatillerinde, dayının yanına demirci çıraklığına gidip, körük çekmeye başlarsın.

On yaşında, ilkokul üçte misin? O zaman komşu kızıyla oynamak, onunla çeşmeye gidip testiyle su taşımak, sana yakışır mı? Ayıp değil mi?

Ayıp denen şeyi, göz göre göre, o yaşlarda kafana ve kalbine yerleştirdiklerinde, sen de artık kendi kendine aklını kucaklayıp durursun. Acaba komşu kızlarından Satenik, yani Sato mu, yoksa Sıvo, yani Silva mı daha güzeldir..?

Onbir yaşında, kararını vermiş, koşarak arkadaşlarına ilk sırrını açıklarsın:

"Ben Sato ile evleneceğim...

O yaşlarda testiyi kapıp çeşmeye, "kastal"a su getirmeye gitmek en çok yapmaya çalıştığın şeydir Kısa yoldan gitmek varken, sen yolunu uzatır, Sato'ların oradan dolaşırsın... Sato'nun bunlardan haberi yoktur. Ayrıca Sato onunla evlenmeye karar verdiğini de nereden bilsin? Sato'yu görmek ümidiyle her defasında yolunu uzatıp evlerine yakın çeşmeye gittiğinde, geciktiğin için seni sokak kapısında merakla bekleyen ananın sözlerine pek de kulak asmazsın:

"Gün görmeyesin... Çocuk, ayakların mı kırıldı? Yoksa kastalın suyu mu kurudu?"

Kastalın suyu kurumamıştır, ayakların da kırılmamıştır tabii. Ancak senin bittiğini, tükendiğini, eridiğini anan nasıl bilebilir ki..? Daha önceleri çeşmeye gitmemek, su taşımamak için binbir dereden su getirirken, şimdilerde dükkandan döner dönmez çeşmeye gitmek için testiyi kaparak sokağa fırladığını görünce, bunun nedenini, niçinini nereden bilsin, nasıl bilsin, nasıl bilebilsin? Sonra senin demirci çıraklığından arta kalan zamanını yeni mesleğin sakalıkla heyesle değerlendirmene nasıl sır erdirebilsin?

Bizim oralarda, bu yaşlarda en gözde oyun işte bu çeşmeyle ev arasındaki bitip tükenmez gidip gelmelerdi. Ben de o yaşlarda bu oyuna başladım. Çok su taşıdım. Satoların kapısının önünde epeyce testi de kırdım. Ancak kırılan her testiyle bir parça da benim kalbimin kırıldığını, bitip tükendiğimi, Sato'ya bağlanmış, vurgun yemiş kalbimin delik deşik olduğunu anlayan bir Allah'ın kulu da çıkmamıştı.

Evimizde kırıla kırıla, kırılacak testi kalmayınca, babamın da her akşam eve elinde yeni bir testi ile dönmekten sabrı tükenince, bu su taşıma işini benden iki yaş küçük kardeşime verdiler.

Bilmem bilir misiniz? Bizim Diyarbakır'da onbir yaşlarındaki bir kız, eğer kendi yaşıtı bir delikanlıya vurulmuşsa, onu çeşmenin yanında veya kilisede görünce kızarır, ah al, moru mor, nar gibi olurdu. Ben Sato'yu sokakta her gördüğümde onun rengine bakar dururdum.

Sato'nun rengi hep aynıydı. Yüzüme bakar, gülüp geçerdi. Ama renginde herhangi bir değişiklik olmazdı. Ben büyük bir sabırla, onun beni gördüğünde renk değiştirmesini, kızarmasını, paskalya yumurtası kırmızısına dönüşen yüzüyle gülmesini bekler dururdum. Olmadı. Sato asla kırmızı bir gül rengine dönüşmedi, ama ben her geçen gün biraz daha sararıp soldum. Bedenim gibi aşkım da sarardı, bir sonbahar yaprağı gibi rüzgarın alıp savurduğu oyuncağa dönüştü. Rüzgar benim onbir yaşımdaki aşkımı toparlayıp, Diyarbakır'daki Ermeni mezarlığına götürüp acımasızca gömünce, ben de oniki yaşına bastım.

Oniki yaşında aşk oyunu biter mi? Daha oniki yaşında, ilk aşkını diri diri mezara gömmüş, toprağın koynuna sokmuşsan, boyun da artık sıpalıktan çıkıp eşekliğe dönüşmüşse, ayrıca Diyarbakır'da yaşıyor ve üstüne üstlük bir de baca değil de kocalığa adaysan ne yaparsın?

Ben de yaptım yapacağımı, bu kez de bizim kapı komşumuz, duvarcı ustası Bedo'nun kızı Silva'ya vuruldum... Bu defa kalbimin üstünde, bizim değirmenci Kürt Uso'nun kocaman değirmen taşının ağırlığını hisseder oldum. Mahallemizde Silva'dan başka kız yok muydu? Vardı. Tumasların Erşin'i, Kevoların Sarik'i ve Nonoların Tüme'si. Ben Silva'yı seçmiştim. Ben onun adına vurulmuştum. Konuşmasına bitmiştim. Silva "şeker" dediğinde, şekeri ağzında hissediyordun. Silva "badem" dediğinde, damağında sanki badem tadını alıyordun. Silva "gül" deyince her taraf gül kokuyordu. Silva "diken"

deyince, dikeni kalbine saplanmış buluyordun, hissediyordun.

Aslında Rita da vardı, Silva'nın kızkardeşi. Ona da vurulabilir, aşık olabilirdim. O da Silva kadar güzel sayılırdı. Ama yapmadım, onu yapmadım. Rita'nın da adı güzeldi, hatta Silva'nınkinden daha da az bulunan bir isimdi. Ancak, Rita yalancının biriydi. Rita kilisede beni görünce, gül rengine, pembe gül kurusu rengine dönüşür, kilisenin avlusunda, halamın oğlu Zaven'i görünce de kırmızı domates rengi gibi kızarırdı.

Rita yalancının biriydi. Silva ise, mavi bir boncuk!

Bizim oralarda kızların da kendilerine özgü oyunları vardı. Yaşlarına göre oyunlar oynar, örgü örer, çorap yamar, hamur yoğurur, yastık yüzü veya "marhama" yani mendil işleyip süslerlerdi. Sekiz yaşındaki bir kız, marhama işleme çağında sayılırdı.

"Anan kurban olsun o narin ellerine, ne kadar da süslü bir marhama işlemişsin sen böyle?"

Kızlar on yaşlarında, geceleri ellerinde yüksükle uykuya dalar, iğne-iplikle kendi rüyalarını örerlerdi. İğne ve iplik onların oyun arkadaşıydı.

Bizim oralarda kızlar on-onbir yaşlarında, aşk oyunlarına, kızarma oyunlarına başlarlardı. Bir kız, vurulduğu oğlanın yanında kırmızı domates rengine dönüşürse, dokuz yaşlarında demekti. Kırmızı gül rengindeyse on yaşına, kırmızı yumurta renginde ise onbire girmiş sayılırdı. Aşık olduğu, vurulduğu çocuk karşısında kan kırmızısı rengini alan kız, artık oniki yaşından gün almıştır ve marhama işlemek için geç bile kalmıştır. Kırmızı iplikle kendi kalbini mendile işleyebilir, kendi kalbinin yanına da vurulduğunun adının baş harfini. Tabii ki babası işte, anası da mutfakta hamur yoğururken, gizlice, karanlıkta...

Ben Silva'ya vurulduğumda, oniki yaşındaydım. Her gün kapılarının önünden geçiyordum. Bir yolunu bulup sokaklarına dalıyordum. Silva'nın da bana vurulduğunu biliyor, anlıyordum. Çünkü ben onların sokağına girip evlerinin önünden her geçişimde, Silva da hop, pencereye fırlıyordu... Çaktırmadan, göz ucuyla beni izliyor, boyumu, gözlerimi, saçlarımı, kara kaşlarımı, yeşil şalvarımı, kırmızı yemenimi, mavi kasketimi ve de boynumu, burnumu, ağzımı, bir de dudaklarımı seyretmeye doyamıyordu... Aslında ben de onun beni

seyredip iç geçirmesine yardımcı oluyor, elli adımlık sokağı bizim topal Nışo gibi, yavaş yavaş ve yüzelli adımda ancak bitiriyor, sonra tekrar aynı yolu gerisin geri yürüyordum.

Benim kırmızı yemenimin rengi, Silva'nın yüzünün kırmızısıyla aynı tondayken, o, elinde tuttuğu beyaz "marhama"yı bana şöyle bir gösterir, sonra aceleyle pencereyi kapatır, perdesini sıkıca örterdi. Ama ben onun yine de gizlice perdenin aralığından beni seyrettiğini düşünürdüm.

Ben her gün sabırsızlıkla, Silva'nın marhamanın nakışlarını bitirdiğini belirten işaretini bekler dururdum. Bu işaretle bizim aşkımız Papaz Arsen'in kutsal İncil'i, kutsal Haç'ı, kutsal Ekmek'i ve günlük dumanıyla yasallık kazanacak ve mutlu bir yuvaya dönüşecekti.

O sonbahar böyle geçti. Ben yağmurun oyuncağı olmuştum. Kış gelince, kardan adam kesildim. İlkbaharda koyunlar kuzularını çayıra salarken, Silva da marhamayı işleyip bitirdi.

O gün de Silvaların kapısından geçtim. Silva penceredeydi. Belli ki beni bekliyordu. Tam pencerenin altından geçerken marhamayı önüme attı. O anda ikimiz de kan kırmızısı rengindeydik. Marhamayı büyük bir heyecanla yerden aldım, açarken ellerimin titrediğini söylemem gerekir ki bilmem? Marhamanın dört köşesinde benim adımın baş harfi, yani "M" işlenmişti. Dört, rengarenk M... Bu, Silva'nın bana dört misli aşık oluşunun açık ve net kanıtıydı. Bunun başka türlü yorumu yapılamazdı. Peki ama, ben de ona dört kat aşık değil miydim? O halde bunu ıspatlamam gerekirdi. Nitekim ispatladım da. Marhamayı burnuma, daha doğrusu Silva'nın seyretmeye doyamadığı burnuma götürüp kokladım. Marhama reyhan kokuyordu. Güldüm. Silva da güldü. Şimdi benim de onu, ondan dört misli fazla sevdiğimi söylememin tam zamanıydı. Bunu bağırıp, yüksek sesle söylemem mümkün değildi. Sonra anasının içerden duyması işimizi daha başlangıçta çıkmaza sokabilirdi. Onun için marhamayı burnuma tekrar götürdüm, bir gözüm Silva'da, bir gözüm marhamada, şaşı bir vaziyette, yine gülümseyerek "kığh" dedim, burnumu sümkürdüm, kığh dedim, burnuma sildim, dördüncü ve son kez yine kığhlayıp burnumu iyice temizlediğimde Silva pencerede değildi ve perde kapanmıştı.

Neden? Niçin? Anlayamadım.

Ertesi gün, sıkıca tuttuğum marhamayla Silvaların kapısından tekrar geçtim. Silva pencerede yoktu. Beyaz perde yine kapalıydı. Neden? Niçin..

İzleyen gün Silva yine yoktu. Silva'yı pencerede hiç göremiyordum. Çeşmenin başında, kilise avlusunda da yoktu, kayıplara karışmış, benden gizleniyor, gül yüzünü benden esirgiyordu.

Ve bir gün Silva, anasıyla birlikte hamamdan dönerken, ben de fırına götürdüğüm hamuru pişirtmiş, "test"in içine sıcak ekmeklerimi yerleştirmiş, eve dönüyordum. Silva'nın anası Bayzar Baco'ya yanaştım ve "Bayzar Baco taze ekmekten bir parça alın" dedim.

Bizim oralarda en belirgin geleneklerden biridir fırından çıkmış taze ekmekten tanıdıklara tattırmak. Onlar da muhakkak bir parça alıp tadar ve hep aynı duayı tekrarlardı. Bayzar Baco da nitekim aynı şeyi yaptı:

"Güzel pişmiş, lezzetli bir ekmek, Halil İbrahim'in beti bereketi içinde olsun."

Silva'ya seslendim:

"Silva, ekmek al."

Silva ekmek koparmadı, omuzlarını silkti. Ben bir parçacık tutması için yine rica ettim. Silva almamakta direndi ve ağlamaklı bir sesle söylendi:

"Ben senin ekmeğini yemem, yalancı!"

Silva'nın bu sözlerine anası pek bir anlam veremedi.

Ben kemik yutmuş it gibi kızardım. Ancak bu rengim kan kırmızısı değildi. Utanmanın verdiği pis bir kırmızılıktı, utanç kırmızısı...

O anda ekmek teşti başımın üstünde değirmen taşı kadar ağırdı. Başımda taşıdığını ekmek değil, oniki yaşımın günahıydı.

Günahım neydi? Ekmeğimizi neden yememişti? Niçin yememişti?

Olmadı. Silva ekmeğimizi hiçbir zaman yemedi. Biz onunla, kilisede, Papaz Arsen'in kutsal İncil'i ve kutsal haçının gölgesinde, başlarımızı birleştirip "narod" denilen kutsal Sicim'le bağlanıp, kral ve kraliçe olamadık...

Ama benim günahım neydi? Silva neden benim ekmeğimi yemedi? Bana yalancı demesinin nedeni neydi? Onu sonradan öğrendim.

Öğrendim... Arkadaşlarımdan. Onlar da benim gibi aynı oyunları oynamışlardı. Onlar tecrübeleriyle ne yapmak gerektiğini öğ-

renmişlerdi. Onlar daha deneyimliydiler. Ben de öğrendim. Ama geç kaldım. Günahımın ne olduğunu öğrendim. Ben "marhama"yı dört kez öpüp kalbimin üstüne bastıracağıma, dört kez "kığh" deyip burnumu silmiştim. Ama ben marhamanın, mendilin burun silmekten başka bir işe yarayacağını nereden bilebilirdim?

Ama öğrendim.

Öğrendim ve anladım ki, sevgi oyunları başlayıp bitiyorlardı.

Bizim oyunumuz da marhama ile başlamış ve marhama ile de son bulmuştu.

Bizim aşk oyunumuz, bizim birbirimize vurulma oyunumuz, kan kırmızısı rengindeydi. Kül rengine dönüştü. O küllerden hatıra olarak geride iki şey kaldı. Adlarımız.

"Yalancı Migo..."

"Kığh Silva...

HAÇO

Bizim oralarda, Diyarbakır demek istiyorum, yaz aylarında okullar tatile girince ben dayımın yanma çıraklığa giderdim.

Dayım demirciydi, ben de demirci çırağı. Adı Haçadur'du. Ama kimsenin öyle Haçadur filan dediği yoktu. Uzun uzadıya Haçadur demektense kısadan alır, Haço der, işi bitirirlerdi. Özellikle köylerden gelen Kürtler usta Haço derlerdi. Aslında bizim oralarda Ermeni olanların adlarının Haço, Bedo, Nono olmasının dışında soyadlarının hep Haço olduğu kabul edilirdi... Ermeni yerine Haço, Ermeniler yerine Haçolar demek daha doğal sayılırdı. Arada bir, zaman zaman Haçolar Gâvurlar'a dönüşür, Kürtler tarafından da Fılla olarak adlandırılırdı.

Genelde işimiz köylülerleydi. Erkenden, sabah erkenden uyanıp işe gitmek gerekiyordu. Onlar gece yarılarında yola koyulur, güneşi şe-

hirde karşılarlardı. Köylülerden daha önce atları, eşekleri, katırları, sıpaları, develeri güneşe merhaba der, onların ardından da rengarenk şalvarlar içinde, uzamış sakallarıyla erkekler; mor, pembe, yeşil ve de kırmızı giysileriyle kadınlar tarihi surlardan içeri girerlerdi. Çocuklar "ço, ço" deyip eşeklerin üstünde veya boyunlarını "şap şap" tokatladıkları atların sırtında şehre inmenin keyfini ve heyecanını yaşarlardı.

Şehre dört kapıdan girilirdi. Hani şu "Diyarbakır dört kapi/Git bak o yar ne yapi!" türküsündeki kapılardan, Mardin Kapısı, Dağ Kapısı, Urfa Kapısı ve Yeni Kapı'dan.

Yeni Kapı'dan gelenlerin, Dicle Nehri'ni geçmeleri gerekiyordu. Nehir üzerindeki taştan yapılmış, tarihi, eski köprüden geçmek, yolu uzatmaktan başka bir şey değildi. Köylüler nehri, çayı yürüyerek aşmayı, geçmeyi, yolu böylece kısaltmayı yeğliyorlardı. Atları, eşekleri, develeri ve katırlarıyla nehrin bir kıyısından girip diğer kıyısından çıkıyorlardı. Bazen şalvarlarını çıkarıp uzun, beyaz donlarıyla nehri geçiyorlardı. Sıkça bu işi yapanlar diğerlerine öncü oluyor, arkadakiler de ip gibi dizilip onu dikkatlice takip ediyorlardı. Ancak yılda birkaç kere de Dicle kendi kurbanlarını bunların arasından seçiyordu. İlkbahar aylarında, dağlarda eriyen karlardan nehrin suları yükselir ve taşardı. O zaman donlarını sıvayıp Dicle ile dalga geçenler, korkularından donlarına eder ve doğruca köhne taş köprünün yolunu tutarlardı. Köprüden geçenler Mardin Kapısı'ndan; Egil'den, Ergani yörelerinden gelenler de Dağ Kapısı'ndan geçip şehre dağılırlardı.

Geliş nedenleri genelde aynıydı. Gazyağı, gaz lambası, fitil, cam, cep aynası, kazma, kürek, orak, çekiç karasaban, tırpan, kurt kapanı, tavşan kapanı, tilki tuzağı, "keyd", nal, nal mıhı, yemeni, çarık, basma, tuz ve de şeker gibi şeyler satın alırlardı. Onlar da boş gelmez, bir şeyler satmak ya da değiş tokuş yapmak isterlerdi. Bazen keçi kılından dokunmuş bir heybe dolusu ceviz verip, yerine bir orak alır veya iki tavuğa karşılık bir çarık, bir torba dolusu çökelek peyniriyle iki yuvarlak cep aynasını değiş tokuş ederlerdi.

Köylülerin erken gelişi benim de işime erken gitmemi gerektiriyordu. Ancak dayım Haço, bu konuda hep gâvurluk, hep fıllalık eder, kızar bağırırdı:

"Bugün de işe geç geldin... Bu ne biçim çıraklık avanak herif?"

Ben somurtur, bir şey demezdim. Zaten söyleyemezdim; önce ustam, sonra da dayımdı. Buna benzer sözler duymamak için de, ertesi gün çok daha erken yola koyulurdum. Buna rağmen Haço yine homurdanırdı:

"Gün öğlen oldu, sen hâlâ oralarda yoksun! Yo, yo sen adam olamazsın vesselam!"

Ben yine susar, utanır kızarır, doğduğuma doğacağıma pişman, içimden kendi kendime söver, ondan, bu gâvur oğlu gâvurdan intikam almaya Papaz Arsen'in İncil'i üzerine yemin ederdim. Evet, hiç lamı cimi yok, yarın ondan önce dükkana gelecek, onu kapalı dükkan önünde bekleyecek, gelişini sırıtarak izleyecek ve ona şunu diyecektim:

"Usta, şu anahtarı ver de dükkanı açalım bari. Baksana neredeyse akşam olacak!.."

Hayır, bu işi beceremiyordum.

Her defasında çok daha erkenden, gün doğmadan, sabah ezanı okunmadan, kümesteki kart horozumuz ötmeden yola çıkıyor, daracık karanlık sokaklarda aceleyle yürüyor, Papaz Arsen'den adını duyduğum tüm azizlerden medet umarak dua ediyor ve dayımdan önce şu kahrolası demirci cehennemine önce ben varmaya çalışıyordum...

Olmuyordu. Dayımı her seferinde karşımda buluyordum. Dahası ocağı yakmış, demirleri çoktan yerleştirmiş olurdu. Bazen şu Haço dükkanda mı uyuyor diye kuşkulanırdım. Sabahları dükkana girdiğimde bana Ermenice günaydın yani "pariluys" diyeceğine, iyi akşamlar anlamında "parirgun" deyip bir de dalga geçer, sonra eklerdi:

"Hadi geç bakalım körüğün arkasına da boyunu görelim!"

O zaman dokuz yaşlarındaydım.

Sizler hiç körük çektiniz mi? Ustanız demirci Haço değilse, benim çektiklerimi nereden bilebilirsiniz..!

Bodur bacak boyumla benden daha yüksekteki körüğün kollarına zar zor yetişiyordum. Kocaman demirci körüğünün ağır kollarına var gücümle asılıyor, sağdakini kendime doğru yavaş yavaş çekerken, soldakini de ağır ağır itiyordum. Sonra soldakini çekerken bu kez de sağdakini itiyordum. Saat sarkacı gibi bir sağa bir sola sallanıp duruyordum. Saatlerce ayakta, aynı hareketi hep aynı ritimle yapmak bıktırıcıydı. Benim için körük çekmek, çile çekmekten daha beterdi.

Kısa keseyim.

Dayım, ustam Haço demirleri ocağa yerleştirir, ısıtır, sonra da kerpetenle sıkıca tuttuğu kızgın demiri örsün üstüne kor, evire çevire çekiçler, demirle resmen savaşır, ama eninde sonunda ona istediği şekli verirdi. Böylece dayımla başa çıkamayacaklarını anlayan o şekilsiz demir parçaları nihayet pes eder, yenik düşer, orak, karasaban veya mıh olup çıkarlardı. Dayım onların son şeklini görünce yüzünde hafif bir tebessüm belirir, elindeki, daha doğrusu solak olduğu için sol elindeki çekici yere bırakır, işaret parmağını hafifçe büker, alnındaki birikmiş terleri sıvazlayarak örsün üstünde dayak yemekten bitkin duran orağın üzerine fırlatırdı. Bu, savaşı kazanan kumandanın son işaretiydi.

Demire, çeliğe meydan dayağı çekerek istediği şekli veren bu adam, benim gibi dokuz yaşındaki bir bücürle, bir veletle başedemeyecek miydi? Böyle bir şey onun kitabında yazmazdı.

Ben zamanla şu yargıya vardım: dayım bana kızdığında, beni karşısında sadece şekilsiz bir demir parçası gibi görüyor, bu nedenle de kendince İncil'den sonra ikinci sıraya koyduğu, kutsal örsünün üstüne koyup, bir güzel çekiçleyip, benden faydalı, işe yarar bir şeyler yapmak istiyordu.

Bana göre ustam Haço başlıbaşına bir dünyaydı. Yorgunluk denen şeyin ne olduğunu bilmeyen bir adam... Ayrıca demirci dediğin kişi de yorulur muydu! Onun gücüne, kuvvetine, pazılarına ve demire meydan okumasına hayrandım. Dayımdan daha güçlü, daha kuvvetli birini düşünemiyordum.

İyi ama, benim de kendime özgü bir dünyam vardı. Çok çabuk yoruluyordum. O zaman da körüğü gerektiği gibi aynı düzende çekemiyordum. Körüğün bir kolunu istemeyerek de olsa daha fazla bastırıyor, bu kez de küllerin ocaktan ta tavana kadar uçuşmasına ve gökten minik kar taneleri gibi tepemize yağmasına neden oluyordum. Dayım başındaki kasketini sinirlenerek çıkarıyor, siperinden tutarak pat pat diye avuçlarına vuruyor, yağan külleri sağa sola biraz da o uçurduktan sonra kızgınlıkla bağırıyordu:

"Hedi bıkşine..!"

"Hedi bıkşine" Kürtçe "yavaş çek" demekti. Dayımın Kürtçe konuşması ise iyiye yorulmazdı. Bu, benim onun yeğeni olmadığım,

onunsa, benim dayım olmadığı ve bizim sadece usta-çırak ilişkisi içinde olduğumuz anlamına geliyordu.

"Hedi bıkşine"yle beraber bir de "edreng" denen, ocağı karıştırmak için kullanılan ucu sivri demiri havaya kaldırıp hışımla bana gösterdiği zaman, ben dokuz yaşın korkusuyla, körüğün altına dokuz kat gizlenip gömülmeye çalışıyordum. O körolası sivri uçlu, zaman zaman da kızgın edrengden hep korkuyor, o eşşoğlu demir parçasının ocak karıştırmak için mi, yoksa günün birinde zavallı öküz kafama haince indirilmek için mi icat edildiğini bir türlü anlayamıyordum. Anlayamıyordum ama, onun gölgesinden dahi ödüm kopuyordu. Onun, o insafsız, zaman zaman da sanki bana bakıp alay eden tavrını, yılışık yılışık gülüşünü, kızgın sıcaklığını sanki tenimde hissediyor, daha dikkatli körük çekmeye çalışıyordum.

Bazen ayakta aralıksız üç dört saat körük çekiyordum. Yoruluyordum, boynum tutuluyor, belim budum ağrıyordu. Ama "yoruldum" demiyor, diyemiyordum, çünkü dokuz yaşında olmama karşın ben de erkek sayılırdım. Dahası en geç beş yıl sonra evlenmem dahi gündeme gelebilirdi. O halde bu koşullar altında "yoruldum" demem zaten yakışık almazdı ve ayıplanırdım. Ancak körük çekme konusunda kendimce ufak ufak teknikler geliştiriyor, yeni yöntemler bulup yorgunluğumu en aza indirmeye çalışıyordum. Örneğin son tekniğimi kümesteki tavuklarımızdan esinlenerek geliştirmiştim. Onların tek ayakları üzerinde ağaçlara tüneyip dinlendiklerini görünce, ben de onları taklit ederek körüğün arkasında tek ayak yöntemiyle işi sürdürüyor, yorulan ayağımı diğeriyle değiştiriyordum... Bütün buluşlarıma, tüm yeni tekniklerime karşın bazen yorgunluktan ayakta duracak gücüm kalmayınca, son çare olarak, tüm körük çeken demirci çıraklarının uyguladıkları numaraya yatıyor, edrengi-medrengi unutup sesleniyordum:

"Dayı!.."

O, eski kurt, "senin gündüz gittiğin yerden, ben gece dönüyordum" deyip benimle zaman zaman alay eden adam, daha ben "dayı" der demez hangi numaraya yatacağımı bildiğinden o da zamanında aynı yolun yolcusu olduğundan, benim leb demeden leblebi diyeceğimi anlar, kendince karşı saldırıya geçer, sağırlık numarasına yatar, beni duymazlıktan gelirdi. Ben sırtımda sanki değirmenci Kürt Uso'nun de-

ğirmeninde bir kez gördüğüm o kocaman değirmen taşını taşıyormuşcasına bitkin, dayımın numarasına da içerleyerek yine üsteler, daha yüksek sesle bağırırdım:

"Dayı!!!"

"Çek, daha hızlı çek!"

Dayım az ve öz konuşurdu. Benim bağırışıma verdiği yanıtın anlamı şuydu: "Öküz kafalı herif, zamanlaman yanlış, şu anda ocaktaki demirlerin çoktan son şeklini alarak kapı tokmağına dönüşmesi gerekirdi. Ancak sen o kadar yavaş ve ölgün körük çekiyor, öyle mıymıntılık ediyorsun ki, ocakta geç ısınan, yeteri kadar ısınmayan demirleri çekiçlerken ben de zorlanıyorum. İşimizi zamanında bitirip teslim etmezsek, müşteriye karşı saygısızlık etmiş oluruz. Sen dalga geçiyorsun diye elalemin kapısı tokmaksız mı kalacak? Adamcağız akşam evine dönerken kapısını neyle tokmaklayacak? Ben hayatımda senin kadar dalgacı Mahmut görmedim, hemen tıslayıp pıslıyorsun. Ben senin yaşındayken aynı işe, yani körük çekmeye, ustam Nişo'nun yanında başlamıştım. Yalansız sabahtan akşama kadar körük çekiyordum. Hiç gıkım çıkmıyordu. Biz ustamıza zaten hık mık diyemezdik. Hemen tokadı basardı. Hiç unutmam bir gün körük çekerken çişim gelmişti. Ustama seslendim ama duymadı. Daha doğrusu duydu da duymazlıktan geldi. Ben onun bu sağırlık numaralarını aslında yutmuyordum, ama gel gör ki o benim yalnızca ustamdı, dayım değildi.

Neyse uzatmayayım, ustama bir kez daha seslendim. O yine duymayınca, ocaktaki işin çok önemli olduğunu anladım. Ben senin gibi kaz kafalı değildim. Biraz daha sabrettim. Dişimi sıktım. Dişimi sıkarak çişimi tutamayacağımı anlayınca, bacaklarımı birbirlerine dolayıp sıktım. Bütün bunları yaparken yine muntazam körük çekmeye çalışıyordum... Senin gibi ikide bir körüğü fırlatıp külü dumana katıp gökten yağdırmıyordum. Tüm çabalarıma rağmen yediğim tokatların sayısını unuttum. Aldığım haftalık da topu topu on kuruştu. Senin gibi bir lira değildi. Liraları zaten kalfalar bile alamıyordu. Sonra ben o on kuruşu götürüp babama yani Halo dedene veriyordum. O da bana çıkarıp bir kuruş bile vermiyordu. Bir kuruş deyip gülme. Onunla dört tane akide şekeri alırdık. Şu İstanbul'dan gelen şekerlerden. Geçen pazar günü, kiliseden çıktıktan sonra her zamanki gibi size uğradım,

ablamı göreyim, hal hatır sorayım dedim. Keşke sormasaydım. Aldığın haftalıktan bir yirmibeşliği iç edip sinemaya gitmeye kalkışmışsın. Ayıp değil mi? Biz sana o teneke kutudan kumbarayı neden yaptık? Paralarını, verdiğimiz haftalıkları kumbaraya atıp biriktirmen ve okul açıldığında da kitap, defter, kalem, silgi alman için... Onlarla yazıp, onlarla okuman ve benim gibi, anan gibi cahil olmaman için... Ama nerede sende o kafa? Nato kafa, nato mermer... Aslında bu yaptığımız kapı tokmaklarıyla kapıları değil de, senin, o beyin yerine içine saman doldurulmuş kafanı tokmaklamak. Neyse, ben yine ustam Nişo'ya döneyim, şu işine gelmeyince sağırlaşan ustama... "Ustaa!" diye üçüncü kez bağırdığımda, ustam Nişo beni sanki ilk kez duyuyormuş gibi, "edreng"i kaptığı gibi başıma dikildi ve "Ne bağırıp duruyorsun ulan, sağır mıyım ben!" deyince korkudan donakaldım ve ustama çaktırmadan yavaşça, sıka sıka biriktirdiğim tüm hazinemi, damla damla ve keyifle koyvermeye başladım. Yaaa işte böyle yeğenim..."

Ben dayımın kısa ve öz cümlesini özetlerken, bir ara dalmış gitmişim. Körük çekerken uyuyan ilk çırak olarak demircilik tarihine geçeceğim anda, dayımın tiz sesiyle uyandım:

"Uyumaa! adam gibi çek şu körüğü, yoksa şimdi gelir seni ayağımın altına alırım..."

Çekiyordum... İsa'nın çarmıha gerilmeden önce sırtında taşıyıp sonra da üzerinde çarmıha gerildiği kutsal haç gibi ben de sanki körüğü sırtımda taşıyordum. Ancak hangimizin daha fazla günahkâr olduğunu pek bilemiyordum, bunu pazar ayininden sonra Papaz Arsen'e sorup öğrenmeliydim.

Dayımın hep sağırlık numarasına yattığını söylersem doğrusu biraz ayıp etmiş olurum. Kendi çıraklığından edindiği tecrübelerine dayanarak, benim ne zaman gerçekten çaresizlik içinde 'Dayıı!.. diye bağırdığımı anlar ve ansızın kızgınlıkla sorardı:

"Yine ne var?.. Camiye mi?"

Çivit mavisi kocaman kasketimin altından 'öküz kafa'mı utanarak, 'He, he,' diye sallardım.

Kasketimi bana dayım almıştı. Bir cumartesi akşamı paydostan sonra dükkanı kapatıp gümüş bir liralık haftalığımı da cebime indirdikten sonra, evin yolunu tutmak üzereyken dayım seslenmişti:

"Eve gitme, düş önüme!"

Dayımın önüne değil de arkasına takılmıştım. Nereye gideceğimizi merakla bekliyordum. Aslında dükkanın dışında dayımla beraber olmaya can atıyordum. İş dışında, ustalığı bırakıp, anamın kardeşi hakiki dayım oluyordu. Sevecen ve güleryüzlü... Dayım önde, ben arkada yürüye yürüye, Gazi Caddesi'ndeki büyük manifaturacılardan, Ayyıldız Mağazası'na girdik. Kafama göre bir kasket bulmakta epeyce zorlandık. En küçük kasket bile başımda fırıldak gibi dönüyordu. Başımın hiç de büyük olmadığı, bana 'öküz kafa' denmekle gerçeklerin saptırıldığı, hatta öküzlere hakaret edildiği konusunda dayımla satıcı birbirlerinin yüzüne bakarak konuşmadan anlaştılar. Onların müşterek zevkiyle seçilen ve kafama göre daha uygun bir kasketin bulunamayacağı yargısıyla başıma çivit mavisi kasketi geçirdiler. Ben yeni kasketimin içinde kaybettiğim başımı ararken, dükkandan çıktık. Kasketimin siperi ikide bir gözlerimin önüne düştüğünden, yolda yürürken zorluk çekiyordum. Dayım tökezleyip düşmemi engellemek için nasırlı, koca eliyle elimi avucuna aldı, sıkıca tuttu ve evin yolunu tuttuk. O günkü sevincimi, heyecanımı görüntüleyen şapkalı o fotoğrafım şimdi nerede acaba?

"Hadi git bakalım, git ama tez gel haa!"

Körüğü bıraktığım gibi yıldırımla yarışırdım. Köşeyi dönüp gözden kaybolduktan sonra kaplumbağa bile beni geçebilirdi. Yemenilerimi yere sürüyerek camiye doğru yol alırdım. Dükkanımıza en yakını, şehrin en büyük ve görkemli minaresiyle bütünleşen tarihi Ulu Camii'ydi. Ben bugüne kadar bunca tuvaletli cami görmedim. Caminin yakınındaki tüm esnaf ve dükkan sahipleri, kalfaları, özellikle çırakları buraya koşarlardı. Bu tür ihtiyaçlar için başkaca yer yoktu. Cuma günleri öğlen namazından önce abdest alıp namaz kılmak için gelenlerin sayısı arttığından tuvaletlerin önünde şalvarının uçkurunu yarı çözmüş vaziyette bir sürü adam sabırsızlıkla sıranın kendilerine gelmesini beklerdi. Ben tuvalet kapısı önünde kuyruğa girdikten sonra, arkamdan kuyruk oluştuğunu gördüğüm ilk gün, artık büyüdüğümü anlamış ve adam sınıfına kaydolmuştum. O günlerde şu gerçeği de artık açık seçik görmemek için hakikaten kaz kafalı olmak gerekirdi. Şöyle ki; Diyarbakır'da hiçbir konuda kimse kuyruğa gir-

mek gibi bir zahmete, böyle bir külfete katlanmıyordu. Gücün yetiyorsa, iri pazuların ve kuvvetin varsa her şeyin önündesin, her şey senin hakkın. Hem de ananın ak sütü gibi. Ancak, iş gelip de tuvalet kapılarına dayanınca, kapı önlerinde oyunbozanlık yapmak imkansızdı, çünkü burada herkes hakkının bilincindeydi.

Bazen geç kalırım endişesiyle aklımca gözaçıklık edip bu işi sıra beklemeden, aradan sıvışarak yapmaya kalkıştığımda, kulağımdan çekilerek kuyruğun arkasına postalanırdım. O günlerde boyum bizim yetmişlik cüce Garabet kadardı. Ama tuvalet kapısı önünde boy moy takan yoktu. Uçkurunu çözüp bağlayabiliyorsan sıranı bekle!

Sıra bana geldiğinde, kendime bir havalar veriyor, içeri girdikten sonra da ilk işim öksürmek oluyordu. Tuvaletlerde her nedense hep öksürmek geleneği vardı. Ben de buna uyuyordum. Öksürerek içerdeki kimliğimi ispatlamış oluyordum. Bazen sanki asli görevim öksürmekmiş gibi, bitmez tükenmez öksürüklerle zamanımı boşa harcayıp asıl yapmam gereken işi uzattığımda kuyrukta bekleyenlerin dışarı çıktığımda beni homurdanarak tersleyeceklerini anlar, aceleyle toparlanır, şalvarımın uçkurunu kapının önünde bağlardım.

Ben korku belasına genelde camiye hep yıldırım hızıyla gider, şimşek hızıyla dönerdim. Ancak bütün gayretime, tüm aceleciliğime rağmen, dayım, ustam Haço, benim cami ve dükkan arasında zırt pırt mekik dokumama kızar, geciktiğimi şu anlamlı ve veciz cümle ile ifade ederdi:

"Ne o, yine avhanaya mı düştün?"

"Avhana" bizim yöre dilinde tuvalet demektir. Zaten bizim oralarda bu meret yerin o kadar çok adı var ki; avhana, abdesthane, ayak yolu, kapı arkası, tuvalet, yüznumara gibi daha bir sürü ad... Dayımın 'Avhanaya mı düştün?' sözünün hemen ardından gelen ikinci cümlesi ise tek kelimelikti:

"Hadi!"

Ben 'hadi' komutuyla körüğün kulplarına yapışırdım. Ama önce dayımın armağanı olan kasketimin siperliği, körük çekerken gözlerimin önüne düşmesin diye tedbirimi alır, tüm körük çeken meslektaşlarım gibi kasketimi ters giyer, bir de türkü tuttururdum:

"Diyarbakır dört köşe,
İçinde billur şişe
Allah sabırlar versin
Yarinden ayrılmışa."

Zaman zaman dayım hurda demir almak için dükkandan ayrılır, dükkanı bana teslim ederdi. Tabii her defasında da aynı sözleri tekrarlayarak:

"Gözlerini dört aç!"

Dükkanın önünde oturur, 'gözlerimi de dört açardım' Yani gelen geçen köylülere, diğer dükkan sahiplerinden önce davranıp bir şeyler satmaya çalışırdım. Onlarla dilimin döndüğü kadar, becerebildiğim kadarıyla Kürtçe konuşur, bir şeyler satmaya uğraşırdım. Aslında zorlanırdım. Onların çoğu Türkçe'yi pek bilmezlerdi, bilenleri de benim bildiğim Kürtçe kadar, ancak birkaç kelime, çat pat bir şeyler söylerlerdi. Seslenirdim.

"Were ğhalo, beje çı duğhazi?.."

Dayımın dükkanında birinci dersim, körük çekmek, ikinci dersim de bu cümleydi: "Gel dayı, söyle ne istiyorsun?"

Onlar, göz ucuyla şöyle bir boyumu süzer, sesime, çağrıma pek kulak asmazlardı. Yanıbaşınızdaki hana girerlerdi. Orada atlarını, eşeklerini cimri mi cimri olan han sahibi Pinti Hacı'ya teslim ederlerdi. Hacı atları, eşekleri, avludaki duvara çakılı sayısız çengellerden birine yularlarından bağlardı. Hacı'nın olmadığı zamanlar, yani ölü fiyatına hurda demir toplayıp sonra birkaç misli fiyatla hanın çevresindeki demircilere satmak için ayrıldığı zamanlar, görevini nalbant Sabro yapardı. Nalbant Sabro, iyi bir nalbant olmasının dışında pek de matah bir insan değildi. Genelde Papaz Arsen'in sözlerini ters yorumlardı. Onun 'içme' dediği zamanlar sarhoş olur, "kiliseye gel günahların için Tanrı'dan bağışlanmanı dile" dediği zamanlar ise, evine dönerken kilisenin sokağından geçmemek için yolunu değiştirir, başka sokaklara sapardı.

Ben Hacı'nın hanına girip çıkanlara, gelen geçen köylülere ha bire 'Were ğhalo' der dururdum. Bazen sesime, çığırtkanlığıma kulak verip bir şeyler söyler, bir şeyler satın almak isterlerdi. Basit olanlarını anlardım. Önümde duran mıhları göstererek sorarlardı:

"Çıka e?"

Anlıyordum. Çivilerin, mıhların kaç para olduğunu, fiyatını soruyorlardı. Hemen yanıtlardım.

"Hebavi deh kuruş e ghalomın."

Artık sizler de bu kadar dersten sonra benim 'tanesi on kuruştur dayıcığım' dediğimi anlamış olmalısınız. Köylüler bedava da verseniz, üstüne para isteyecek kadar pazarlığı severlerdi. Hemen benimle pazarlığa girerlerdi. Ben pazarlık yapmaya hiç yanaşmazdım. Zaten ana dili Kürtçe olan birileriyle benim bildiğim üç-beş kelimeyle nasıl pazarlık yapabilirdim? Kısa keserdim:

"İdare nake ghalomın.

"İdare etmez dayıcığım" lafıyla bazen bir şeyler sattığım da olurdu. Parayı şalvarımın cebine koyar, 'dört açtığım' gözlerimle dayımı beklerdim.

"Dayı, on tane mıh sattım, bir lira aldım.

Dayım uzattığım kocaman gümüş lirayı alır, cebine atar, saçlarımı okşardı.

"Aferin! Yaşa!"

Akşam sevinçle eve gittiğimde, köylüye sattığım mıhların öyküsünü anama babama anlatır, bir aferin de onlardan alırdım.

Yaz aylarında, altı yıl dayımın, ustam Haço'nun yanında körük çektikten sonra kalfalığa, sonra da ustalığa aşama aşama terfi ederken nasıl, niçin ve neden olduğunu anlamadan apar topar beni İstanbul'a gönderdiler.

"Git, oku, adam ol!"

Şimdi 'adam olmak için' geldiğim İstanbul'da, Kürtçe'yi de unuttum, körük çekmeyi de. Burada öğrendiğim yarım yamalak ana dilim Ermenice'yle de iki satır 'adam olan' kendimden, üç satır da ustam Haço'dan söz ettim.

DİZİN

Acem 28
Adem Baba 54
Ağavni 29-31
ağgik 27, 29, 31, 63
Ali 40
Allah 11, 77, 91
Alması 27, 29, 31
Anadolu 36
Ani 66, 67
Apo 67
Arapça 24
Aravod Luso 51
Ardemis 67
arot 63
Arsen, Papaz (Der) 13, 16, 18, 20-23, 26, 30, 31, 35, 44-46, 51, 60, 61, 66, 70, 79, 80, 84, 88, 91
Arşaluys 34, 45
Astur 27
avhana 90
Ayyıldız Mağazası 89
Aziz Haç (Yortusu) 62
Aziz Sarkis 9, 14

Bahar sigarası 46
Bayzar 42, 80
Bedo 11, 77, 82
Birinci Cihan/Dünya Savaşı 28
bırnoti 16, 17, 19, 20
Bozo 26
Büyük Ayı 22

Cahit Sıtkı Tarancı 23
Circis 35
cumur 69

Dağ Kapı(sı) 83
Dıbne 19
dık 63
Dicle 25, 51, 83
Dikran 11, 42, 45-47
Dikran, Kral 46
Dikranagerd 46
Dikro 12, 20, 43, 47
Diran 47
Diyarbakır 9, 14, 16, 19-25, 27, 28, 31, 36, 37, 40, 44, 46-52, 59, 65, 67, 71, 73, 77, 82, 83, 89, 91
Diyarbakır Ermeni Mezarlığı 20, 77
Dono 12
Dört Ayaklı Minare 11

edreng 86, 88
Egil 63, 83
Eğso 42, 45
Eğuş 13
Enne 27, 29, 31
Erbedaş Çeşmesi 62
Ergani 83
Erneni(ce/ler) 10-12, 18-20, 24, 27, 28, 31, 36-38, 46-48, 50-52, 63, 68, 77, 82, 84, 92
Erşin 77
Erşo 45
Estedur 42, 46, 51, 61
Ester 52
Estığik 42

Feriköy 47
Fılla 71, 82, 83
Fransızca 28

Garabet 67, 76, 90
Gâvur Mahallesi 9, 12, 27, 28, 34, 51
Gazi Caddesi 89
Gelincik sigarası 46
gesgerenk 68
Gırbo 12

habeş 30, 67, 68
Hacı 91
Haçadur 47, 82
Haçer 45, 58
Haçhatun 24-31
Haço 42, 43, 45, 47-52, 71, 82-85, 90, 92
Halep 19
Halil İbrahim 32-36, 66, 80
Halo 87
Hamravat Suyu 26
Hanım 15, 16, 27, 29, 31, 33, 41-43, 45
Haram Su 25
Hatun 15, 16, 19, 20
Havva Ana 54
hedik 47
Henuş 13
Heredan 50, 61
Hıçe 10, 12-16, 18, 19, 33, 45
Hıno 45, 67
Hıristiyan(lık) 16

İncil 16-18, 23, 26, 44, 46, 51, 79, 80, 84, 85
İngilizce 28
İsa 17, 18, 31, 44, 70, 88
İstanbul 36, 43, 47, 70, 87, 92

Kaç Nazar 47
Karacadağ 26, 62, 69
kastal 35, 76
katremis 61
keçel 61
Kejo 23-28, 31
Keldani 14, 35
kesıne 64
Kevo 77
Keya 42, 61, 62
keyd 47, 83
kığh 73, 74, 79, 81
kirve 11, 46, 48
Kulüp sigarası 46

Kure Mama 15-21, 24-27, 48, 49
kuşhana 33
küçe 9, 41, 76
Küçük Ayı 22
Kürt(çe/ler) 11, 13, 16, 23, 24, 27, 33, 34, 38-40, 49, 52, 56, 61, 70, 71, 77, 82, 85, 86, 91, 92

lavaş 70, 71
loğ taşı 38, 39, 43, 44, 62
lülük 30, 66, 67

Mahmut 40, 87
malez 28, 35, 36
Mano 48
Mardin Kapı 83
marhama 78-81
Mero 13
Meryem 10-14, 42
Meryem Ana 18
Mestan 39, 41, 42
Meyro 12, 20
Migo 81
Minas 23
Moşe 63
Movses, Papaz 32, 36
Muş 62

narod 80
Nazar 47
Nişo 14, 79, 87, 88
Nivart 45
Nivo 45
Nono 12, 47, 77, 82
Norabet 26
Nusret 11, 12

Paşa Hamamı 28, 54
patila 63
Piruş 48
Pilo 41

Rehan 10
Rizgo 10
Rita 78
Rozin 52

Sabro 9, 10, 91
Sago 12
Sako 12
Samo 12
Sarik 33, 77
Sarkis 40
Satenik 76
Sato 76, 77
Senem 20, 33
Serop 18
Seto 14
Sıke 14, 38, 67
Sıko 12, 14
sirink 51
sitara 62
Sivo 76
Silva 73, 76-81
Siverek 61
Sope 66, 67
Suriye 19
Surp Giragos Kilisesi 19, 27, 44, 48
Surp Haç (Yortusu) 62
Süryani 14

şebbot 51
Şeyh Matar Camii 11
Şişli 32, 36
Şişli Ermeni Mezarlığı 36
şor 60
Şuşan 58

taht 62
Tanrı 11, 13, 16-18, 20, 22-28, 30, 31, 35, 39-41, 44, 46, 58, 60, 62, 66, 69, 91
taş ekmeği 60, 61, 63, 69, 73
Teko 14
telis 34
teşt 29, 32, 66, 69, 71, 76, 80
Tokat 28
tor 51
Tumas 12, 41-43, 47, 53-56, 58, 77
Tüme 51, 77
Türkçe 24, 27, 31, 37, 61, 91

Ulu Cami 89
Urfa Kapı(sı) 83
Uso 9-13, 33-35, 39, 77, 86
Üzüm Bayramı 20

Vanes 13, 41
Vanis 47
Verjin 42, 44
Verto 42
voskeriç 61

Yahudiler 63
Yakup 14
Yeğisapet 45
yemeni 12, 13, 49, 50, 78, 79, 83, 89
Yeni Kapı 83
Yeni Rakı 51
Yusuf 14
yükeri 63

Zaven 78
Zazaca 49, 50, 57
Zıfkar 10
zımgılık 68

ERMENİ KISA METRAJLARI

Ragıp Duran / Cumhuriyet Kitap Eki (06.01.1992)

Mıgırdiç Margosyan'ın *"Gâvur Mahallesi"* bir Ermeni yelini getiriyor Diyarbakır'dan.

1938 Diyarbakır doğumlu Margosyan, 1953'e kadar yaşadığı anakentini anlatıyor onbir öyküsünü topladığı 102 sayfalık kitabında. Anasını, babasını, amcasını, dayısını, kız ve erkek kardeşlerini, evini, komşularını, papaz'ı, kiliseyi, Kürt esnafı öyle canlı, öyle renkli dile getirmiş ki bu edebiyat ve felsefe öğretmeni, her birinden birer kısa metrajlı film çekilmezse yazık olur. Özyaşam öyküsü renkli bir romanın onbir parçası aslında kitap. Yazı dilinde bile zaman zaman o işlek Ermeni şivesi kokuyor. *"Gâvur Mahallesi"* otantik edebiyat mı? Yoksa etnik edebiyat mı? Etiketlerle sınıflandırmaların önemi yok ki... Yine de özellikle içerikte bir Marquez rengi.

Margosyan günlük yaşamdan kesitlerle anlatıyor Ermeni-Kürt ilişkilerini. Aslında sadece geçmişi bu şekilde anlatmak bile, edebiyatın çeşitli halklar arasında dostluk köprüsünü kurmasına yeter bence.

Yaşar Kemal'in gazeteciyken kullandığı yaklaşım mı, yoksa Sait Faik'in mahkeme röportajlarını mı anımsatıyor Margosyan. İkisi de değil, ikisi de. Benzetmelerin ne kıymeti var? Sade ama özgün bir dili var yazarın. Öğretmenlik ve Marmara gazetesi deneyimleri okunuyor öykülerde. Didaktizme hiç kaçmadan, sıcak, dostça bir tarz.

Uzun ve geniş çağrışımlar yaptı bende bu kitap. Her okur da mutlaka bir Ermeni arkadaşını, dostunu anımsayacak *"Gâvur Mahallesi"*'nde.

Bu memlekette birbirine benzeyen kentsoylu ya da köylüsoylu yazarların yanında yeni bir renk, yeni bir ses Margosyan'ın yazdıkları. Ama yazarın neşesi, yaşama zevki tüm olumsuzluklara rağmen satırlarda gülümsüyor.

Mıgırdiç usta ellerine sağlık!

KAVİMLER KAPISI'NDA BİR MAHALLE

İkibin'e Doğru (09.02.1993)

Yüzyıllardır emek vermiş, birlikte işlemişiz Anadolu'yu. *"Bahçelerde mor meni / Verem ettin sen beni / Ya sen İslam ol Ahçik / Ya ben olam Ermeni"* demişiz. Batı'da "Türkiye'nin Verdi"si olarak tanınan **Dikran Çuhacıyan**, en kısa tanımla bizim insanımız. Türk dilinin ilk etimolojik sözlüğü **Bedros Keresteciyan**'dan. **Saroyan** çalmış, **Yaşar Kemal** söylemiş! Kalçi Efendi, Pandikyan, Terziyan, Hogasyan ve diğerleri... Kurtuluş Savaşı'nın unutulmaz adları. "Glorik" köftesi, Erzurum'un "bar"ı, rakı sofralarının "çarmakçuru" ya da bildiğimiz klarnet. Anadolu'daki her kavim bir güzellik bırakmış, bir güzellik taşımış dünyaya. Kuşkusuz Ermeniler de... "Bizim Ermeniler"

1988'de "Eliz Kavukçuyan Edebiyat Ödülü" (Paris) sahibi bir kitapla, felsefe, psikoloji ve edebiyat öğretmenliği yapmış **Mıgırdiç Margosyan**'ın öyküleriyle Papaz Arsen'e, doğar doğmaz enfiyesiyle, 'bırnoti'siyle vaftiz edilen Kure Mama'ya, Demirci Dikran'a, "Çatlak kafalı" Vanes'e, Zangoç Uso'ya bakıyoruz. "Allahuekber"le kilisenin çan seslerinin birbirine karıştığı mahalledeki insanlarla, küçük yaşamların arkasındaki derinlikle karşılaşıyoruz. Gelenekler, sevinçler, üzüntüler, coşkular... Dicle, Urfa Kapısı, Diyarbakır... **Margosyan**'ın sıcak ve yalın dili çarpıcı öyküleme tekniği de düşünülünce. *Gâvur Mahalles*i'nin tıpkı azınlıklar gibi "sessiz sedasız" ama zengin bir kitap olduğunu söylemeliyiz.

SİNEMACILARIN DİKKATİNE

Nokta (05.04.1992)

Uzun süredir, oksijen çadırında yatan Türk öykücülüğü; yurt dışından gelen bir kitapla soluk aldı. Mıgırdiç Margosyan'ın 1988 Eliz Kavukçuyan Edebiyat Ödülü'nü kazanan yapıtı *"Gâvur Mahallesi"*yle.

1938 yılında Diyarbakır'da Hançepek Mahallesi'nde (yöresel deyişle Gâvur Mahallesi) doğan ve orta okuldan sonra İstanbul'a gelen Margosyan, Marmara Gazetesi'nde tefrika ettiği öykülerini Türkçe'ye çevirip kitaplaştırmış.

Diyarbakır'ın Gâvur Mahallesi'ni anlatıyor öykülerinde Margosyan. Kültürel zenginlik (Türk, Kürt, Ermeni) hem anlatılanlara hem dile bütün çarpıcılığıyla yansımış bu öykülerde. Papaz Arsen'i, ebelik yapan Kure Mama'yı, Zangoç Uso'yu, bir türlü erkek evlat doğuramayan Kejo'yu capcanlı karşımızda buluyoruz, tıpkı karanlık bir salonda bir film izler gibi.

*"Gâvur Mahallesi"*hi en kısa zamanda, şöyle dört okka bir film olarak sinemalarda da izleme dileğiyle. Yerelden evrensele açılmak için olmadık taklalar atan yönetmenlerimize duyurulur.

GÂVUR MAHALLESİ

Varlık Dergisi Kitap Eki (Haziran 1992)

Önce bir durup, 'yanlış mı okudum acaba?' diye düşünüyor insan. Biraz devam edince yanılmadığını anlıyor... Hayır efendim! Burası ne bir Güney İtalya köyü, ne de yoksul bir İspanyol kasabası. Ancak ilk cümleden başlayıp, kitap boyunca peşimizi bırakmayan Hıristiyan *'tradition'*u da ne arıyor Diyarbakır Ovası'nda...

Biraz daha okuyunca anlıyoruz bunu... Yalnız Hıristiyanca ritüeller değil, olağanüstü etkileyici bir *'Anadolulu'* egzotizm kaplıyor ortalığı. Bu egzotizm, bildik Uzak Doğulu ya da Yakın Doğulu egzotizmlerden değil... Afyon ve tütün kokuları, loş ve oyuncaklı mekânlarda sarmıyor düş dünyanızı; bu egzotizm buğday kokan, yarma kokan, yufka kokan, yanık türküleriyle, dostluk ezgileriyle *Anadolulu bir egzotizm*.

Türk edebiyatında köy çok anlatıldı, ama böylesi bir etnik hamurla yoğrulmuş egzotizm bunlardan hiçbirinde yoktu. Abartmalardan uzak, cana yakın, samimi, otantik bir duygu dünyası yaratıyor Margosyan, *'Elia Kazan da Kayserili'*ydi, ama o Margosyan kadar sırrına vakıf olamamış Anadolu'nun hem de Anadolu'nun diye düşünmeden edemiyor insan. *'Haram sudan atladım / Mantin kuşak bağladım'* diyebilmek, Margosyan kadar iyi bilebilmek Anadolu'yu pek o kadar kolay değil diye düşünüyor insan.

Yaşar Kemal'in epik Anadolu anlatımıyla, Sait Faik'in cana yakın, samimi tarzının bir karışımını bulabilmek mümkün Margosyan'da. Aslen kendisi de edebiyat ve felsefe öğretmeni olan, ancak şu anda bu uğraşısını sürdürmeyen Margosyan'ın, bu tarzı, büyük bir itina ile oluşturduğunu hemen fark ediyoruz, ancak zaman zaman kendini iyice *'azınlık edebiyatı'*nın sınırlarına kapama arzusu da olmasa diyoruz!.. Çünkü bu sınırlara kapanma arzusu esere büyük bir merak uyandırıcı hava veriyorsa da neticede edebi kaygıların zaman zaman bir yana bırakılması, ya da istenmeden ihmal edilmesini getiriyor. Belki bunun da savunulabilir ya da faydalı bir yönü olabilir, ancak öykü adı altında ilerleyen tekstlerde ufak çapta da olsa bir kurgu kaygısı taşınmaması ve bir zamanın bir kentinin olduğu gibi betimlenmesi insanda bazı noktaların eksik kaldığı hissini yaratıyor. Bu kitabı okurken, belki yılların derinliklerinden kopup gelen, hoş duygular yaratan bir aile fotoğrafına ya da albümüne bakar gibi heyecanlandıran, göz yaşartan duygular yaşıyorsunuz ama edebiyatın da tamamı bu değil ki!..

Otantik mi, etnik mi, egzotik mi, yoksa azınlık edebiyatı mı, ya da aile fotoğrafı mı: Ne dersek diyelim, *Gâvur Mahallesi* çok zamandır kendimizi kaptırıp okumaya bırakabilmek için aradığımız, edebiyat mayası taşıyan kitaplardan biri.

MIGIRDIÇ USTA'NIN GÂVUR MAHALLESİ

Muhsin Kızılkaya / Gündem (08.09.1992)

"Kış günüydü. Kar, Diyarbakır'ın daracık küçelerini, sokaklarını iyice örtmüş, her tarafta beyaz derebeyliğini sürdürüyordu. Kar, Aziz Sarkis'in beyaz sakalı gibi yol boyunca uzanıyor, sonra kilisenin avlusundan merdivenleri tırmanarak yükseklikteki çan kulesinin şehri kutsayan haçı kucaklayıp öpüyordu."

Sevgili Mıgırdiç Margosyan Hoca, kitabından; *"Gâvur Mahallesi"*nden, ilk öykünün girişinden arakladım bu satırları. Kentin kışını anlatarak girmişsin kitabına.

Nedense Diyarbakır deyince aklıma hep Mıgırdiç Usta'nın kitabı gelir. Belki de Diyarbakır'ı en iyi o anlattığı içindir. Giderken oraya aklımın bir köşesinde Papaz Arsen, Kuré Mama, Zangoç Uso ve Kejo vardı. Ve Aziz Haç Yortusu ve Hançepek ve Pazar Ayini ve Dicle Nehri ve Hamravat Suyu ve Urfa Kapısı...

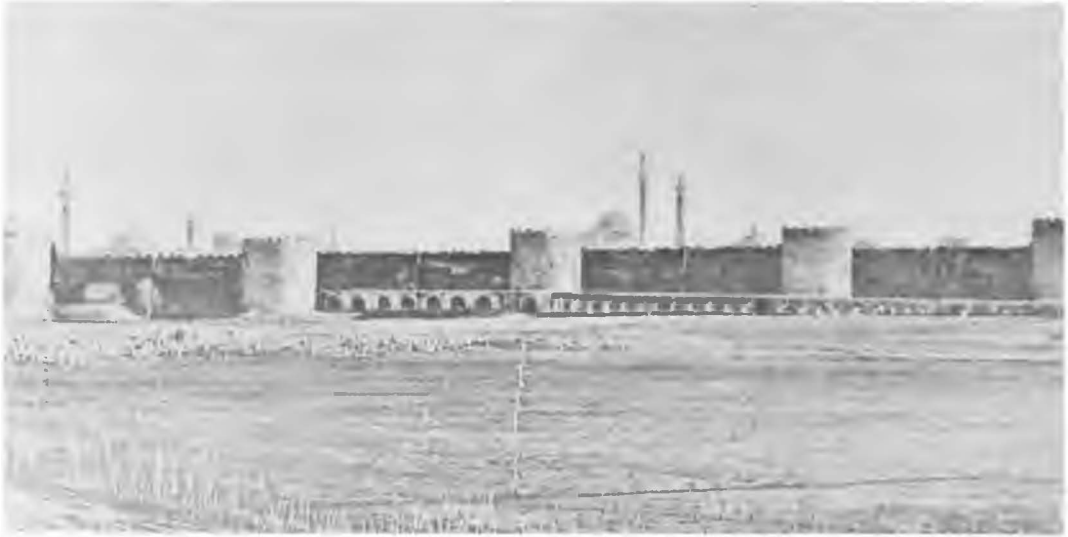
Onlara seranat yazmışsın Usta! Onların gidişine... Papaz Arsen ve Zangoç Uso'nun yüklenip denklerini Diyarbakır'dan göçüne. Nelerini almışlardı yanına geçerken Gâvur Mahallesi'nden Sevgili Mıgırdiç Usta? Ha?..

Mıgırdiç Margosyan, ana tarafından dedesi Halo ve nenesi Senem. 1943, Diyarbakır (M. Margosyan koleksiyonu).

Türkiye Ermenileri Patriği Karekin Haçaduryan'ın vefatı münasebetiyle Diyarbakır Surp Giragos Kilisesi'nde düzenlenen ayinden sonra çekilen hatıra fotoğrafı. Ortada, Papaz Atsen'in ölümünden sonra Surp Giragos Kilisesi papazlığına atanan Der Toros Çalgıcıyan. Diyarbakır Süryani papazı 'Ebune Aziz' de Der Toros'un yanında görülmekte. 1961, Diyarbakır (M. Margosyan koleksiyonu).

Diyarbakır'ın vazgeçilmez silüeti bedenler ve Hamravat Suyu'nun günümüze kadar ulaşamayan "kantara"ları, yani su kemerleri. 1900'lerin başı (*Amidayi Artsakankner*. cilt 1. D. Mıgunt. 1950, New York).

Diyarbakır Surp Giragos Kilisesi'nin günümüze kadar ulaşamamış çan kulesi. 1910'lu yıllar (*Amidayi Artskankner*, cilt I, D. Mıgunt, 1950, New York).

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Gâvur Mahallesi 9

Kure Mama 15

Güvercin 21

Şişli'de Yağmur 32

"Ne Mutlu O İnsanlara Ki
Bu Dünyada Fakirdirler" 37

Dikran, Nazar, Haço ve Diğerleri 45

Tumas'ın Kızı 53

Bizler 59

Ekmek, Ekmek, Ekmek 65

Kıh Silva 73

Haço 82

Dizin 93

Basında Gâvur Mahallesi 95

Fotoğraflar 100

FOTOĞRAF: MANUEL ÇITAK

MIGIRDİÇ MARGOSYAN

"Allahu ekber, Allahu ekber!.."
"Ding-dong, ding-dong!.."
"Allahu!.."
"Ding!.."
"Ekber!.."
"Dong!.."
Müezzin Nusret, soğuktan domates kırmızısına dönmüş koca burnuyla minareden indiğinde, Uso hâlâ, kısacık boyu, toparlak vücuduyla tarihi çanın ipine inatla asılıp duruyor, müezzinin pes edip minareden inişine içten içe seviniyordu. Çan sesleri dalga dalga ta uzaklara, en uzaklara yayılıyor, tüm Ermenilerin soğuktan kızarmış kulak memelerine soru olup takılıyordu.
"Hayrola Kirve Bedo; bu saatte bu çan sesleri niye?"

ISBN 975-7265-00-4

9 789757 265009